

E-ISSN: 2717-9109

Yıl: 2020 Cilt: 1 Sayı: 2

Year: 2020 Volume: 1 Issue: 2

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE
İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Aydın Adnan Menderes University
Journal of Nazilli Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 1 / Sayı: 2 / Yıl: 2020

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

**NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ADINA
SAHİBİ VE GENEL YAYIN YÖNETMENİ**

Prof. Dr. Yusuf KADERLİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Engin ÇAKIR

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi Taner BULUT

ALAN EDİTÖRLERİ

(Unvana ve isme göre sıralı)

Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU

Doç. Dr. Utku YAPICI

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah SEZEN AKAR

Dr. Öğr. Üyesi Umut EVLİMOĞLU

DİL EDİTÖRLERİ (İNGİLİZCE)

(Unvana ve isme göre sıralı)

Doç. Dr. Arzu GÜLER

Dr. Öğr. Üyesi Gönül TEZCAN

SEKRETERYA

(Unvana ve isme göre sıralı)

Arş. Gör. Dr. Burcu YILMAZ

Arş. Gör. Cemal Alpgiray BÖLÜCEK

Arş. Gör. İsmail ÖZTANIR

Arş. Gör. Kemal ÖZDEMİR

Arş. Gör. Murat ARTUÇ

İLETİŞİM

Özgül KUŞ (Memur)

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İsabeyli Yerleşkesi, Nazilli, AYDIN, TÜRKİYE

0 (256) 347 7011

<http://dergipark.org.tr/niibfd>

niibfd@adu.edu.tr

YAYIN KURULU

(İsme göre sıralı)

Prof. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (PAÜ)

Prof. Dr. İsmet ATEŞ (ADÜ)

Prof. Dr. Muhsin ÖZDEMİR (ADÜ)

Prof. Dr. Onur ÖZVERİ (DEÜ)

Prof. Dr. Yusuf KADERLİ (ADÜ)

DANIŞMA KURULU

(İsme göre sıralı)

Dr. Abdullah ÖZDEMİR (ADÜ)	Dr. Jinyoung HWANG (Hannam University)
Dr. Adil BAYKASOĞLU (DEÜ)	Dr. John KING (Georgia State University)
Dr. Adriana GIURGIU (University of Oradea)	Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (TODAİE)
Dr. Ahmet ŞEKERKAYA (İstanbul Üni.)	Dr. Kemal YILDIRIM (Anadolu Üni.)
Dr. Ahmet ÜNLÜ (ADÜ)	Dr. Marina E. JOHNSON (University of Dayton)
Dr. Akan YANIK (ADÜ)	Dr. Md. Abdul WADUD (University of Rajshahi)
Dr. Ali CENGİZ (ADÜ)	Dr. Md. Moynul AHSAN (Ankara University)
Dr. Ali DERAN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)	Dr. Mehmet Ali SÜMBÜL (ADÜ)
Dr. Ali Ender ALTUNOĞLU (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)	Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ (ADÜ)
Dr. Ali ÖZDEMİR (DEÜ)	Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Ali PETEK (ADÜ)	Dr. Mehmet Metin DAM (ADÜ)
Dr. Amanda KING (Georgia Southern University)	Dr. Mehmet TANYAŞ (Maltepe Üni.)
Dr. Arzu GÜLER (ADÜ)	Dr. Mehpare TİMOR (İstanbul Üni.)
Dr. Arzu ORGAN (PAÜ)	Dr. Merve İrem YAPICI (ADÜ)
Dr. Ashi YENİPAZARLI (ADÜ)	Dr. Muhsin ÖZDEMİR (ADÜ)
Dr. Aşkner GÜNGÖR (PAÜ)	Dr. Musa İKİZOĞLU (ADÜ)
Dr. Atakan HATİPOĞLU (ADÜ)	Dr. Mustafa Ali SARILI (ADÜ)
Dr. Aykut Hamit TURAN (Sakarya Üni.)	Dr. Mustafa DOĞANER (ADÜ)
Dr. Aynur UÇKAÇ (ADÜ)	Dr. Mustafa MIYNAT (Celal Bayar Üni.)
Dr. Ayşe Cansu GÖK KISA (Hitit Üni.)	Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Ayşegül TUŞ IŞIK (PAÜ)	Dr. Necmi GÜRSAKAL (Uludağ Üni.)
Dr. Aziz BOSTAN (ADÜ)	Dr. Necmiye CÖMERTLER ŞİMŞİR (ADÜ)
Dr. Bayram COŞKUN (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)	Dr. Nilüfer KARACASULU (DEÜ)
Dr. Bilge DOĞANLI (ADÜ)	Dr. Onur ÖZVERİ (DEÜ)
Dr. Bülent YILDIZ (ADÜ)	Dr. Osman PEKER (ADÜ)
Dr. Cemal İYEM (ADÜ)	Dr. Ömer ÖZPINAR (ADÜ)
Dr. Çağrı KÖROĞLU (ADÜ)	Dr. Pınar Süral ÖZER (DEÜ)
Dr. Çınar ÖZEN (Ankara Üni.)	Dr. Rafet AKTAŞ (Yıldırım Beyazıt Üni.)
Dr. Ece ARMAĞAN (ADÜ)	Dr. Ralf WAGNER (University of Kassel)
Dr. Engin BERBER (Ege Üni.)	Dr. Sacit Hadi AKDEDE (İzmir Bakırçay Üni.)
Dr. Engin ÇAKIR (ADÜ)	Dr. Sarmite MIKULIONIENE (Mykolas Romeris University)
Dr. Erman COŞKUN (İzmir Bakırçay Üni.)	Dr. Selçuk PERÇİN (Karadeniz Teknik Üni.)
Dr. Erol EĞRİOĞLU (Giresun Üni.)	Dr. Sema OĞLAK (ADÜ)
Dr. Ersan ÖZ (PAÜ)	Dr. Serkan DİLEK (Kastamonu Üni.)
Dr. Esin SAYIN (ADÜ)	Dr. Sezgin DEMİR (ADÜ)
Dr. Esra AYTAÇ ADALI (PAÜ)	Dr. Süleyman BARUTÇU (PAÜ)
Dr. Fatma Neval GENÇ (ADÜ)	Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Bandırma Onyediy Eylül Üni.)
Dr. Ferhan ÇEBİ (PAÜ)	Dr. Şansel ÖZPINAR (ADÜ)
Dr. Feriştah SÖNMEZ (ADÜ)	Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU (Yaşar Üni.)
Dr. Funda ÇONDUR (ADÜ)	Dr. Taner BULUT (ADÜ)
Dr. Gülşah SEZEN AKAR (ADÜ)	Dr. Taylan URKMEZ (SolBridge Int. School of Business)
Dr. Hadi GÖKÇEN (Gazi Üni.)	Dr. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU (ADÜ)
Dr. Hakan SARITAŞ (PAÜ)	Dr. Tuncer ÖZDİL (Manisa Celal Bayar Üni.)
Dr. Halil MUTİOĞLU (ADÜ)	Dr. Turgay UZUN (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Hatice EROL (ADÜ)	Dr. Türkay DERELİ (Gaziantep Üni.)
Dr. Hür Bersam BOLAT (PAÜ)	Dr. Umut EVLİMOĞLU (ADÜ)
Dr. Hüseyin AKTAŞ (Celal Bayar Üni.)	Dr. Umut Tolga GÜMÜŞ (ADÜ)
Dr. Hüseyin GÜL (ADÜ)	Dr. Utku YAPICI (ADÜ)
Dr. Hüseyin ŞENKAYAS (ADÜ)	Dr. Veysel YILMAZ (Eskişehir Osmangazi Üni.)
Dr. Ioannis KARKASIZ (University of the Aegean)	Dr. Victoria Ateca AMESTOY (Uni. of Basque Country)
Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ (Şırnak Üni.)	Dr. Yaşar UYSAL (DEÜ)
Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (PAÜ)	Dr. Yetkin BULUT (Ondokuz Mayıs Üni.)
Dr. İsmail MAZGİT (DEÜ)	Dr. Yusuf ALPER (Uludağ Üni.)
Dr. İsmet ATEŞ (ADÜ)	Dr. Yusuf KADERLİ (ADÜ)

BU SAYIYA KATKI YAPAN HAKEMLER

(İsme göre sıralı)

Dr. Adem KARAKAŞ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Arzu GÜLER (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Aslı YENİPAZARLI (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Aslı YÖNTEN BALABAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Dr. Atakan HATİPOĞLU (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Barış ADİBELİ (Dumlupınar Adnan Üniversitesi)

Dr. Bülent Sarper AĞIR (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Emrah ÖZSOY (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Emre AKÇAGÜNDÜZ (Trakya Üniversitesi)

Dr. Fatma Neval GENÇ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Gönül TEZCAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Gülşah Sezen AKAR (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Güven DENİZ (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Halil MUTİOĞLU (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Halim Emre ZEREN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Hatice EROL (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Hazar VURAL JANE (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Hüseyin ŞENKAYAS (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Kıymet YAVUZASLAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Mehmet Metin DAM (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Orhan ÖRS (Munzur Üniversitesi)

Dr. Osman PEKER (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Seda TAPDIK (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Sema OĞLAK (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Taner BULUT (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Timuçin YALÇINKAYA (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Dr. Utku YAPICI (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

NEPOTİZM VE ÖRGÜTSEL ADALET İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Tolga ALTINTAŞ **65-76**

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİ

Baran Barış ARAS, Kıvanç DEMİRCİ **77-94**

TÜRKİYE’NİN ENERJİ DIŞI İTHALATININ DÖVİZ KURU VE BRENT PETROL FİYATI İLE İLİŞKİSİ

Ali Cüneyt ÇETİN **95-118**

ÇEVRESEL GÜVENLİK BAĞLAMINDA NÜKLEER ENERJİ POLİTİKALARI

Mustafa YILMAZ **119-130**

YÖNETİMSELLİK YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE MEDYASINDAN SÖYLEMSEL VE SİMGESEL YANSIMALAR: YÜKSELEN YENİ MİLLİYETÇİLİK

Cansu IŞIK **131-142**

AÇIK TOPLUM VE DÜŞMANLARI: WOODROW WILSON VE LİBERALİZM

Selahattin KIRAL **143-160**

NEPOTİZM VE ÖRGÜTSEL ADALET İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Tolga ALTINTAŞ¹

Özet

Nepotizm gerek bireysel gerekse örgütsel düzeyde çalışan tutum ve davranışlarını çoğu zaman olumsuz yönde etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumsuzluğun ise büyük ölçüde bireylerin eşitsizliğe ve adaletsizliğe uğramalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nepotizm ile örgütsel adalet ve boyutları arasındaki muhtemel ilişkilerin tespiti çalışan davranışlarının anlaşılmasında bu bağlamda önem arz etmektedir. Bu gerekçe ile bu çalışmada çalışanların nepotizm ve örgütsel adalet algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacına yönelik olarak nicel bir araştırma kurgulanmış ve gerekli veriler online anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmanın örneklemini Sakarya ilinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışan 263 katılımcı oluşturmaktadır. Bulgular çalışanların nepotizm algıları ile örgütsel adalet ve boyutları arasında negatif ilişkilerin olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bulguya göre nepotizm algısının örgütsel adalet boyutlarından dağıtım adaleti ile ilişkisi diğer boyutlara göre daha şiddetlidir.

Anahtar Kelimeler: Nepotizm, Örgütsel Adalet, Dağıtımsal Adalet, İşlemsel Adalet, Etkileşimsel Adalet

JEL Kodları: M14, M51

A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN NEPOTISM AND ORGANIZATIONAL JUSTICE

Abstract

Nepotism often appears as a phenomenon that negatively affects attitudes and behaviors of employees both individually and organizationally. The negativity is thought to be largely due to individuals suffering from inequality and injustice. The identification of possible relationships between nepotism and organizational justice and its dimensions is important in this context in understanding employee behavior. For this reason, in this study, it was aimed to examine the relationships between employees' perceptions of nepotism and organizational justice. A quantitative research was designed for the purpose of the study and the data was gathered by the online survey method. The research is carried on 263 workers who works at firms operating in Sakarya. Findings reveal that there is a negative relationship between employees' perceptions of nepotism and organizational justice and dimensions. According to the other finding, the relationship between perception of nepotism and distributive justice is more severe than other dimensions.

Keywords: Nepotism, Organizational Justice, Distributive Justice, Procedural Justice, Interactional Justice

JEL Codes: M14, M51

1. GİRİŞ

İşletmelerde, tüm iş süreçlerinde kayırmacılık uygulamalarıyla karşılaşmak olasıdır. İşe alım süreci, ücretlendirme süreci, işin yapım sırası ve terfi süreci nepotist uygulamaların görüldüğü süreçler olarak tanımlanmaktadır. Kayırmacılık, akrabalık bağlarına dayanıyorsa buna "nepotizm" adı verilmektedir. Nepotist uygulamalar kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren işletmeler dahil birçok sektörde görülmektedir. Literatüre bakıldığında, nepotizmin işletmelere olumlu etkilerinin yanı sıra daha sıklıkla olumsuz etkileri bulunmaktadır. Herhangi bir kriter aranmadan sadece akrabalık ilişkileriyle istihdam edilen, terfi uygulanan çalışanlar, donanımlı çalışanlara göre düşük performans göstermektedir (Araslı & Tümer, 2008). Böyle bir durumda diğer çalışanlar, yaptıkları iş karşılığında aldıkları çıktılarını ve çalıştıkları işletmenin adil olup olmadığını sorgulamaktadır (Büte, 2011: 577). Bunlara ek olarak çalışanın örgüte olan aidiyeti zayıflamaktadır (Çalışal, 2015). İşletmeler, artan rekabet ortamında ekonomik ve sosyal amaçlarına ulaşabilmek için nepotist uygulamalara karşın tedbir almak durumundadırlar.

Örgütsel adalet basit bir ifadeyle, çalışanların adalet algıları olarak tanımlanmaktadır (Schmiesing vd., 2003). Çalışanların, işe alım, ücretlendirme ve terfi süreçlerinde adalet duygusunun zedelenmesi işletme

¹ Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Sakarya, Türkiye, tolgaltnts@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0765-6195

adına negatif sonuçlar doğurmaktadır. Adil bir ortam yaratılmadığı algısı oluşan çalışanların iş tatminleri düşmektedir (Yelboğa, 2012). Çalışanların verimliliği açısından adil bir ortamın oluşturulması oldukça önemlidir. İşletmelerin en önemli departmanlarından biri olan insan kaynakları departmanına bu konuda büyük iş düşmektedir. İnsan kaynaklarının uygulayacağı adil programlarla çalışanlara kayırmacılık olmadığını benimsetmeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada nepotizm ve örgütsel adalet arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Örgüt içindeki kayırmacı tutumlar çalışanların adalet algılarını etkiler mi? sorusu bu çalışmanın yapılmasının temel gerekçesini oluşturmaktadır. Örgütsel adaletin sağlanması işletmeler adına büyük önem taşımaktadır. Nepotizmin, çalışan tutum ve davranışlarına olan olumsuz etkileri düşünüldüğünde, nepotizme ilişkin detaylı incelemeler yapmanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, nepotist uygulamaların, çalışanların örgüt hakkındaki adalet algılarına yönelik muhtemel etkileri araştırılarak, ilgili literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Nepotizm

Nepotizm, literatüre Latince “yeğen” anlamına gelen ”nepos” sözcüğünden türetilerek girmiştir (Kiechel, 1984). Kavram, sahip olduğu mevki ve gücü kan bağı olan aile üyelerinin faydasına kullanan kişileri tanımlarken kullanılmaktadır (Ford & McLaughlin, 1985). Nepotizm, bir kişinin işe alım sürecinde ya da terfi sürecinde eğitim düzeyi, beceri, deneyim gibi ölçütler göz önünde bulundurulmaksızın sadece akrabalık ilişkileri ya da kan bağına esas alınarak kayırılması olarak tanımlanmaktadır (Özsemerci, 2002: 28). Bir bireyin, işe alımda, işin yapılması sırasında ve terfi sürecinde aile üyelerine yakın olması nedeniyle kayırılması olarak belirtilmektedir (Hernandez & Page, 2006).

Rönesans dönemindeki bazı papaların kan bağı olan kişileri kayırması sonucu bazı kişiler, liyakat ölçütleri esas alınmadan üst düzey pozisyonlarda görev almışlardır. Bu durum “nepotizm” kavramının olumsuz bir çağrışım yapmasına neden olmaktadır (Karacaoğlu & Yörük, 2012: 47).

Nepotist uygulamalara aile işletmelere rastlanmakla birlikte yarış sektörü ve hizmet sektöründe de nepotizm görülmektedir (Araslı vd., 2006; İyışleroğlu, 2006; Joffe, 2004). Yeni ve küçük işletmelerde, nepotizm diğerlerine göre daha fazla görülmektedir (Fritz, 2003: 59). Bazı araştırmalar, ulusal gelirlerin refah seviyesinin altında ve aile bağları yoğun olan ülkelerde nepotizm daha fazla görülmekle birlikte gelişmiş ülkelerde de nepotist uygulamalara rastlanıldığını belirtmektedir (İyışleroğlu, 2006: 43; Büte, 2011: 176). Nepotizm, toplumun genel kesimi açısından rüşvet gibi diğer yolsuzluklarla karşılaştırıldığında daha az tepki çekmektedir (Karakaş & Çak, 2007: 76).

Nepotist uygulamaların işletmeler açısından olumsuz etkilerinden bir diğeri, çalışanların adalet algısının azalması olarak görülmektedir (Spranger vd., 2012: 156). Adalet algısı azalan, aile üyesi olmayan çalışanların işten ayrılma niyetleri artmaktadır (Büte, 2011:183). Buna ek olarak nepotist uygulamaların görüldüğü işletmelerde aile üyeleri arasında problemler meydana gelmekte, kalifiye olmayan yöneticiler ortaya çıkmakta, örgüte olan aidiyetin düştüğü görülmektedir (Özler, vd., 2007: 438-439; Karacaoğlu & Yörük, 2012: 47). Aile işletmelerinde yöneticiler aile üyelerini herhangi bir faktör göz önünde bulundurmaksızın istihdam etmektedirler (Ateş, 2005: 12-13). Güven konusu, bilgi, beceri, eğitim düzeyi gibi ölçütlerden önemli olması bu durumun nedeni olarak görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak diğer çalışanların motivasyonlarında düşüşler yaşanmaktadır (Develi, 2008: 24). Liyakat esas alınmadan üst düzey pozisyonlarda görev alan yetersiz bireyler, işletmeye fayda sağlayan uzman yöneticilerin işten ayrılmasına neden olmaktadır (Ateş, 2005: 13). Bu da üst yönetime profesyonel yöneticilerin girmesini engellemektedir (Araslı vd., 2006: 296). Literatüre bakıldığında nepotizmin sadece olumsuz değil aynı zamanda olumlu etkileri olduğu da görülmektedir. Nepotizmin, örgüte aidiyet hissedilen çalışanlar ile birlikte örgüt içinde aile ortamının oluşmasını sağlayarak diğer çalışanlar üzerinde olumlu etkiler oluşturabileceği belirtilmektedir (Abdalla vd., 1998; Vinton, 1998).

Özellikle aile işletmelerinde aile üyesi olmayan çalışanlar, işletmenin amaçlara ulaşması hususunda yeterince arzulu ve özverili performans göstermezken, aile üyeleri, işletmeyi sahiplenmelerinden ötürü daha yüksek performans göstermektedirler. Aynı zamanda aile işletmelerinde bulunan üst düzey yöneticiler işletmenin kültürüne, yapısına hâkim olmalarından dolayı başka bir işletmeye geçmeyi daha az düşünmektedirler. Nepotist uygulamalarla göreve getirilen kişiler, üst düzey konuma geldiklerinde işten ayrılmayı düşünmemektedirler. Bu durum işletmeler açısından avantaj olarak görülmektedir (İyışeroğlu, 2006: 47; Karacaoğlu & Yörük, 2012: 47). Ayrıca nepotizm, işletme içinde rekabet ortamı oluşturduğu ve bu rekabetin, işletmeye katkı sağladığı ifade edilmektedir (Abdalla vd., 1998).

Nepotizm ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, nepotizmin, çalışan davranışlarına olumsuz etkileri görülmektedir. Büte (2011) ve Araslı ve Tümer (2008), nepotizmin, çalışanların iş stresini artırdığını ortaya koymuştur. Büte ve Tekarslan (2010) tarafından yapılan çalışmada, nepotizm uygulamalarının, çalışanların işten ayrılma düşüncelerini artırdığı ileri sürülmüştür. Asunakutlu ve Avcı (2010) nepotizmin iş tatmini azalttığını belirtmişlerdir. Düz (2012), yaptığı çalışmada, nepotizm arttıkça, örgüte olan bağlılığın düştüğünü ortaya koymaktadır. Karacaoğlu ve Yörük (2012), çalışanların nepotistik uygulamaları algılaması halinde örgüte olan adalet algılarında düşüş meydana geldiğini tespit etmişlerdir.

2.2. Örgütsel Adalet

Adaletin çalışanların iş tatmini ve işletmenin amaçlarına ulaşması için örgüt içinde olmazsa olmazlardan olduğu sosyal bilimciler tarafından belirtilmektedir. Adalet kavramının işletme tarafından uygulanma biçimi oldukça önemlidir. Özellikle performans değerlendirme, ücretlendirme, problemlerin çözülmesi süreçlerinde adalet sisteminin nasıl işlediği işletmeler açısından önemli bir durum teşkil etmektedir. Dolayısıyla adalet kavramı, işletmelerin üzerinde durması gereken başlıca konulardan biri olduğu görülmektedir (Greenberg, 1990: 399).

Örgütsel adalet ise işletme içinde gerçekleşen ödüllendirme ve cezalandırma sistemlerinin nasıl gerçekleştiği, karar mekanizmalarının uygulamalarının çalışanlar tarafından nasıl algılandığına dair kavramsal yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (İçerli, 2010: 69).

Çalışanların örgüte olan inançlarının daim olması ve işletmenin süreçlerinin verimli şekilde ilerlemesi için örgütsel adalet kültürünün örgüt içinde yerleşmesi gerekmektedir. Çalışanlar, üstlerinin verdikleri kararları, gösterdikleri davranışları yargılamakta ve zihinlerinde adil bir yönetim olup olmadığını sorgulamaktadırlar (Cihangiroğlu & Yılmaz, 2010). Örgütsel adalet örgütün tümüne hâkim olması durumunda olumlu sonuçlar ortaya çıkarken tersi bir durumda işletmeler hem bireysel hem de örgütsel anlamda olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadır. Çalışanların, uygulamaların adil olduğu kanısına varması sonucunda örgüte olan aidiyetleri ve performanslarında artışlar yaşanmaktadır. Çalışanların örgütsel adaletsizliği algılaması durumunda ise kişisel ve örgütsel problemler meydana gelmektedir (Cropanzano vd., 2007). Örgütsel adaletin oluşmaması, çalışanların işletmeye olan bağlılığını, iş tatminini ve örgüte olan güvenini düşürmektedir (Kahraman, 2017: 63).

Örgütsel adalet üç boyut altında ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde; dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adaletin örgütsel adaletin boyutlarını oluşturduğu görülmektedir (Bağdemir, 2009).

Dağıtımsal adalet; örgüt içinde çalışan hakedişlerinin adil bir şekilde paylaşılmasına ilişkin örgütsel adalet boyutudur (Aslantürk & Şahan, 2012). Çalışan, gösterdiği emek sonrası ücret, ödül, terfi, takdir gibi maddi manevi çıktılar elde etmektedir. Çalışan, elde ettiği çıktıların yöneticiler tarafından eşit bir şekilde dağıtılmasını beklemektedir. Dağıtım adaletine dair algısı zedelene çalışanın iş tatmini düşmekte, işten ayrılma niyeti artmakta, örgüte olan bağlılığı azalmaktadır (Akyüz, 2013: 12).

İşlemsel adalet, çalışanların çabaları sonucu elde ettikleri kazanımların neye göre belirlendiğini, bu kazanımların dağıtım sürecinde karar mekanizmasının çalışanlar tarafından ne kadar adil algılandığını açıklayan kavram olarak tanımlanmaktadır (Thibabut & Walker, 1975). Khan vd. (2010), karar verme

sürecinde işlemsel adaletin olduğuna dair inançları olan çalışanların motivasyonlarının arttığını söylemektedir (Arslantürk & Şahan, 2012).

Dağıtımsal adalet ve işlemsel adaletten sonra gelen bir diğer örgütsel adalet boyutu etkileşimsel adalettir. Etkileşimsel adalet; çalışanların işletmenin kendilerine eşit tavırları ve davranışları sergileyip sergilemediklerine dair algıları olarak tanımlanmaktadır (Bies & Moag, 1986). Bu boyutta çalışan kazanımların nasıl dağıtıldığı ya da dağıtımı belirleyen karar verme sürecinin nasıl işlediğiyle ilgilenmek yerine kendisine nasıl davranıldığı ve bilgi akışının ne derece etkili olduğuyula ilgilenmektedir (Küçükaltan vd., 2015: 151). Etkileşimsel adalette temel husus çalışanlara olan tutumlardır. Bu süreçte adaleti dağıtan ve alan arasında sevgi, saygı çerçevesinde olması gerektiği düşünülmektedir (Tekeli, 2014: 13).

Örgütsel adalet ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Akçayavuz (2017), örgütsel adalet ve örgütsel güven arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulguya göre, örgütsel adalet ve örgütsel güven arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Baltacı vd. (2014), yaptığı çalışmada, örgütsel adaletin alt boyutları ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğunu belirtmiştir. Colquitt vd. (2001), yaptığı çalışmada örgütsel adalet boyutlarının, çalışan davranışlarına etkilerini araştırmıştır. Elde edilen bulguya göre, örgütsel adalet boyutları ve örgüte olan bağlılık pozitif yönlü ilişkiye sahiptir. James (2005), örgütsel adalet ve örgüt içindeki kinik davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemiş ve örgütsel adalet algısı arttıkça çalışanların kinik davranışları daha az sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Aktaş (2010), yaptığı çalışmada, örgütsel adalet algısı arttıkça, çalışanların iş tatminlerinin, örgütsel bağlılıklarının ve bireysel performanslarının arttığını ileri sürmüştür.

2.3. Nepotizm ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki

Nepotizm ve örgütsel adalet kavramları ayrı ayrı çok sayıda çalışmaya konu olmakla birlikte nepotizm ve örgütsel adalet arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmanın literatürde sınırlı sayıda olduğunu söylemek mümkündür. İşe alım, terfi ve işin yapımı esnasında algılanan adaletsizlik, çalışanın motivasyonunu azaltmaktadır (Araslı vd., 2006: 305). Örgüt içinde gerçekleşen nepotist uygulamalar, çalışanları, örgütün adil olup olmadığını sorgulamaya itmektedir. Çalışanın emek gösterip elde ettiği çıktının dağıtımı esnasında algıladığı kayırmacılık, adalet inançlarına zarar vermektedir. Bu durumun örgütün tamamına sirayet etmesi, örgütün, amaçlarına ulaşmasını zorlaştırmaktadır (Karacaoğlu ve Yörük, 2012). Örgüt içinde yapılan kayırmacılığın doğal bir durum gibi gösterilmesi sonucunda, çalışan, örgütün adil olmadığı kanısına varmaktadır (Erdem & Meriç, 2012). Büte ve Tekarslan (2010), nepotizm boyutlarının çalışan üzerindeki etkilerini incelemiş ve nepotizm boyutlarından terfi kayırmacılığı ile örgütsel adalet boyutlarından işlem adaleti arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Yavuz ve Akın (2016), nepotizmin, örgütsel adaleti negatif yönde etkilediğini ileri sürmüştür. Günel (2005), örgüt içinde yapılan kayırmacılığın aile üyesi olmayan çalışanlar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu, çalışanın adalet duygusunun zedelendiğini ve bu durumun sonucu olarak işten ayrılmasına neden olduğunu belirtmektedir. Nepotizm ve örgütsel adalet ilişkisi, geçmişte (Karacaoğlu & Yörük, 2012; Kaba & Aktaş, 2018; Arslaner, Erol & Boylu, 2014) tarafından çalışılmıştır. Asunakutlu ve Avcı (2010), nepotizm ve örgütsel adaletin bir arada incelenmesinin, literatürün zenginleşmesi açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Geçmiş araştırmalar çerçevesinde nepotist uygulamaların örgüte olan adalet duygusunu azalttığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda test edilmek üzere ilgili literatür bağlamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Çalışanların nepotizm ve örgütsel adalet algıları arasında negatif bir ilişki vardır.

H1a: Çalışanların nepotizm ve dağıtımsal adalet algıları arasında negatif bir ilişki vardır.

H1b: Çalışanların nepotizm ve işlemsel adalet algıları arasında negatif bir ilişki vardır.

H1c: Çalışanların nepotizm ve etkileşimsel adalet algıları arasında negatif bir ilişki vardır.

3. YÖNTEM

3.1. Örneklem ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın evrenini Sakarya ilinde faaliyet gösteren özel sektör çalışanları oluşturmaktadır. Ana kütleyi temsil ettiği düşünülen 3 adet özel sektör kuruluşu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiş olup veriler online anket yoluyla elde edilmiştir. Ankete toplam 312 katılımcı dönüş yapmış olup hatalı ya da eksik girişler nedeniyle 263 anket kullanıma uygun olarak belirlenmiştir.

3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada nepotizm algısını ölçmek üzere Abdalla vd. (1998) tarafından geliştirilen nepotizm ölçeği kullanılmıştır. Nepotizm ölçeği, Asunakutlu ve Avcı (2009) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ölçek güvenilirliği test edilmiş olup, (α : 0,95) değeri ile yüksek güvenilirlik düzeyinde olduğu görülmüştür. Ölçek 17 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte bulunan ifadeler 5’li Likert şeklinde biçimlendirilmiştir. Katılımcıların sırasıyla “1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum ve 5- Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde görüşleri belirlenmiştir. Nepotizm ölçeğine ait ifadeler verilen puanların yüksek olması nepotizm algısının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekte bulunan ifadeler verilen puanın düşük olması ise nepotizm algısının düşük olduğunu göstermektedir.

Örgütsel adalet algısını ölçmek üzere Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen, Polat (2007) tarafından Türkçeye çevrilen örgütsel adalet ölçeği kullanılmıştır. Ölçek toplamda 20 soru olup, ilk 5 soru dağıtımsal adaleti, (6-11) arasındaki 6 soru işlemsel adaleti, (12-20) arasındaki 9 soru etkileşimsel adaleti boyutunu ölçmektedir Örgütsel adalet ve boyutlarına ait ayrı ayrı güvenilirlik testi yapıldığında, örgütsel adalet (α : 0,94), dağıtım adaleti (α : 0,89), işlemsel adalet (α : 0,82), etkileşimsel adalet (α : 0,92) değerleri ile yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip oldukları görülmüştür. Ölçek 5’li Likert tipinde hazırlanmıştır. Katılımcıların sırasıyla “1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum ve 5- Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde görüşleri belirlenmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Güvenilirlik Analizi

Nepotizm, örgütsel adalet ve örgütsel adalet boyutlarına ilişkin güvenilirlik testleri yapılmış olup Tablo 1’deki veriler elde edilmiştir. Güvenilirlik analizi sonucu ortaya çıkan verilere göre nepotizm ölçeği, örgütsel adalet ve boyutlarının yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Nepotizm, Örgütsel Adalet ve Alt Boyutlarına Ait Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

Ölçekler	Cronbach Alpha (α)	İfade Sayısı (N)
Nepotizm	0,954	17
Örgütsel Adalet	0,944	20
Dağıtım Adaleti Alt Boyutu	0,880	5
İşlemsel Adalet Alt Boyutu	0,822	6
Etkileşimsel Adalet Alt Boyutu	0,922	9

4.2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	n	Ortalama	Standart Sapma	Varyans
Nepotizm	263	2,9181	0,91709	0,841
Örgütsel Adalet	263	2,9869	0,80324	0,645
Dağıtım Adaleti	263	3,0973	0,97258	0,946
İşlemsel Adalet	263	3,0292	0,86025	0,740

Etkileşimsel Adalet	263	2,8973	0,87479	0,765
---------------------	-----	--------	---------	-------

Nepotizm ve örgütsel adalet algıları ölçekte bulunan ifade sayısına bölünmesiyle ortalaması alınmıştır. Örgütsel adalet boyutlarının ortalaması da aynı şekilde bulunmuştur. Değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve varyans değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların nepotizm ve örgütsel adalet algıları ortalamasının üzerindedir. Örgütsel adalet alt boyutları incelendiğinde, katılımcıların dağıtım adaletine olan algılarının diğer boyutlara göre yüksek olduğu görülmektedir.

4.3. Katılımcılara Ait Demografik İstatistikler

Tablo 3’te görüldüğü üzere, erkek katılımcı oranı (%54,8), kadın katılımcı oranından (%45,2) fazladır. Katılımcıların çoğunluğu 26-30 yaş grubunda iken (%31,6), lisans eğitim düzeyine sahip (%57), aylık geliri 5001 ve üzeri (%22,8) ve bekar (53,2) katılımcıların fazla olduğu saptanmıştır. Detaylı demografik özellikler Tablo 3’te verilmiştir

Tablo 3. Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

Cinsiyet	Kadın	119	45,2,
	Erkek	144	54,8
Yaş	18-25	55	20,9
	26-30	83	31,6
	31-35	55	20,9
	36-40	33	12,5
	41-45	24	9,1
	46 ve üzeri	13	4,9
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	3	1,1
	Lise	45	17,1
	Önlisans	32	12,2
	Lisans	150	57,0
	Lisansüstü	33	12,5
Aylık Gelir	2050 ve altı	44	16,7
	2051-3000	48	18,3
	3001-4000	53	20,1
	4001-5000	58	22,1
	5001 ve üzeri	60	22,8
Medeni Hal	Evli	123	46,8
	Bekar	140	53,2

4.4. Demografik Değişkenler Açısından Nepotizm ve Örgütsel Adalet

Demografik değişkenlere göre nepotizm ve örgütsel adaletin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız t-testi ve tek yönlü Anova kullanılmıştır. Yapılan tek yönlü Anova analizlerinde nepotizm ortalamalarının aylık gelir (F:2,827; p:0,025<0,05) değişkenine göre farklılaştığı görülmektedir. Nepotizm ortalamaları, eğitim düzeyi (F:0,950; p:0,435>0,05) değişkenine göre farklılaşmamıştır. Örgütsel adalet ortalamaları, eğitim düzeyi (F:4,402; p:0,002<0,05) değişkenine göre farklılaşmışken, aylık gelir (F:1,104; p:0,355>0,05) değişkenine göre farklılaşmamıştır. Nepotizm ortalamaları, yaş (F:1,196; p:0,31>0,05) değişkenine göre farklılaşmazken, örgütsel adalet ortalamaları, yaş (F:4,465; p 0,001< 0,05) değişkeni bakımından farklılaşmıştır.

Scheffe testinin sonuçlarına bakıldığında, nepotizmin, aylık gelir değişkenine göre farklılaşmasının nedeni 4001-5000 gelir düzeyinden kaynaklanmaktadır. Örgütsel adalet ortalamalarının, eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmasının sebebi lisansüstü eğitim düzeyinden kaynaklandığı görülmektedir. Lisansüstü eğitim düzeyinde örgütsel adalet ortalamalarının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Örgütsel adaletin yaş değişkeninde farklılaşmasının en çok 18-25 yaş düzeyinden olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılan bağımsız t testi sonucu nepotizm, cinsiyet (p:0,030<0,05) değişkeni açısından farklılaşmaktadır. Örgütsel adalet ise cinsiyet (p:0,343>0,05) değişkeni açısından farklılık göstermektedir. Medeni hal değişkenine göre hem nepotizm (p:0,646>0,05) hem örgütsel adalet (p:0,188>0,05) ortalamaları farklılık göstermemektedir.

4.5. Nepotizm ve Örgütsel Adalet Değişkenlerine Ait Korelasyon ve Regresyon Analizleri

Değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre; nepotizm ve örgütsel adalet arasında negatif ve orta düzey ilişki olduğu saptanmıştır ($r = -0,445$; $p < 0,01$). Bu sonuçtan anlaşılacağı üzere, çalışanların nepotizm algısı arttıkça, örgütsel adalet algısı azalmaktadır. Örgüt içinde akraba kayırmacılığın hisseden çalışanın örgüte olan adalet duygusunda zayıflama görülecektir. Çalışanların nepotizm algıları ile dağıtım adaletine ($r = -0,463$; $p < 0,01$), işlemsel adalet ($r = 0,376$; $p < 0,01$) ve etkileşimsel adalet ($r = 0,375$; $p < 0,01$) yönelik algıları arasında negatif yönlü orta düzey ilişkilerin varlığına rastlanılmıştır. Çalışanların nepotizm algıları arttıkça, dağıtım adaletine, etkileşimsel adalet ve işlemsel adalet olan inançları zayıflamaktadır. Tüm bu ilişkiler Tablo 4'te gösterilmiştir. Bu bulgular çalışmanın temel hipotezi ve alt hipotezlerinin desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Nepotizm ve Örgütsel Adalet Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4	5
1. Nepotizm	-				
2. Örgütsel Adalet	-0,445-				
3. Dağıtımsal Adalet	-0,463	0,814 -			
4. İşlemsel Adalet	-0,376	0,914	0,644 -		
5. Etkileşimsel Adalet	-0,375	0,939	0,621	0,821	-

Nepotizmin örgütsel adalet ve örgütsel adalet alt boyutlarına etkilerine incelemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucu, nepotizm, örgütsel adalet ve örgütsel adalet alt boyutlarının tamamını etkilemektedir. Yapılan regresyon analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Nepotizm ve Örgütsel Adalet Değişkenlerine Ait Regresyon Analizi

Bağımlı Değişkenler	Sabit	B	R ²	Uyarlanmış R	β	Standart Hata	Anlamlılık
Örgütsel Adalet	4,123	-0,389	0,198	0,195	-0,445	0,049	0,000
Dağıtım Adaleti	4,530	-0,491	0,214	0,211	-0,463	0,058	0,000
İşlemsel Adalet	4,058	-0,353	0,141	0,138	-0,376	0,054	0,000
Etkileşimsel Adalet	3,941	-0,357	0,140	0,137	-0,375	0,055	0,000

Tablo 5'te görüldüğü üzere Nepotizm, örgütsel adalet ve örgütsel adalet alt boyutları üzerinde negatif etkiye sahiptir. Nepotizm'de gerçekleşen değişim, örgütsel adalet için gerçekleşen değişimin %19'unu, dağıtım adaleti düzeyindeki değişimin %21'ini, işlemsel adalet düzeyindeki değişimin %14'ünü ve etkileşimsel adalet düzeyindeki değişimin %14'ünü açıklayabilmektedir. Nepotizmin örgütsel adalet ve örgütsel adalet alt boyutlarına etkisi için yapılan analizlerin tümü istatistiki açıdan anlamlıdır ($p < 0,05$). Nepotizm, örgütsel adalet ($B = -0,389$), dağıtım adaleti ($B = -0,491$), işlemsel adalet ($B = -0,353$) ve etkileşimsel adalet ($B = -0,357$) üzerinde negatif ve orta düzey etkiye sahiptir.

5. SONUÇ

Nepotizm (akraba kayırmacılığı), işletmelerde bireylerin buldukları konumu kullanarak aile üyelerine ayrıcalıklar sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Nepotizm batı ülkelerinde görülmekle birlikte, aile bağlarının güçlü olduğu doğu toplumlarında daha sıklıkla görülmektedir. Aile bireyleri, akrabalık ilişkilerine sahip oldukları kişiler için sahip oldukları gücü kullanmaktan çekinmezler ve bu durumu

doğal bir süreç olarak görmektedirler Örgüt içinde nepotist uygulamaların algılanması işletme içinde bulunan aile üyesi çalışanlar için olumsuz bir etki yaratmazken, aile üyesi olmayan çalışanların davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Literatüre bakıldığında nepotizmin etkileri ile ilgili bir çok çalışma yapılmış ve çalışan davranışlarına yönelik incelemeler ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada, nepotizm ve örgütsel adalet ilişkisini ölçmek amaçlanmıştır. Çalışma, Sakarya ilinde bulunan işletmelerdeki çalışanlar ile gerçekleştirilmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucu nepotizm ve örgütsel adalet arasında negatif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Beceri, bilgi, tecrübe gibi kriterlere bakılmadan yapılan kayırmacılık diğer çalışanlar üzerinde adaletsizlik algısı oluşturmuştur. Arslaner, Erol ve Boylu (2014) ve Karacaoğlu ve Yörük (2012) nepotizm ve örgütsel adalet arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmalar yapmışlar ve nepotizm uygulamaları arttıkça çalışanların örgütsel adalet algılarının azaldığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Kaba ve Aktaş (2018), Büte ve Tekarslan (2010) ve Yavuz ve Akın (2016) nepotizm ve örgütsel adalet arasındaki ilişkiyi incelemiş, nepotizmin, örgütsel adaleti olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Yapılan bu çalışmanın sonucu, geçmiş çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Bu çalışmada nepotizm ve örgütsel adalet ilişkisini incelemenin yanı sıra, nepotizmin örgütsel adaleti oluşturan; dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet boyutları ile ilişkisinde irdelenmiştir. Korelasyon analizi ile nepotizm hem örgütsel adalet hem de boyutları ile arasındanegatif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Aynı şekilde yapılan regresyon analizi sonuçları ile nepotizmin, örgütsel adalet ve örgütsel adalet boyutlarına etki ettiği görülmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; nepotizm ve örgütsel adalet, negatif ve anlamlı ilişkiye sahiptir. Nepotizm ve örgütsel adalet arasındaki ilişkiye bakıldığında $r = -0,445$ değeri ile orta düzey bir ilişkiye rastlanılmıştır. Örgütsel adalet düzeyinde 1 birimlik bir azalışın %44,5 nepotizm açıklayabilmektedir.

Nepotizm ve dağıtımsal adalet arasındaki ilişki incelendiğinde $r = -0,463$ değerine ulaşılmıştır. Bu sonuçtan anlaşılacağı üzere nepotizm arttıkça çalışanların ödül, ücret ve sorumlulukların adil paylaşımlarına olan inançları azalmaktadır.

Nepotizm ve işlemsel adalet arasında ilk boyuta benzer şekilde negatif ve orta düzey bir ilişkiye rastlanılmıştır ($r = -0,376$). Nepotizmin artması, çalışanların ödül, terfi, ücret gibi motivasyonel faktörlerin dağıtımını belirleyen karar mekanizmasına olan adalet duyguları azalmaktadır.

Örgütsel adaletin bir diğer boyutu etkileşimsel adalet ve nepotizm arasında negatif ve orta düzey ilişki bulunmuştur ($r = -0,375$). Çalışanların, eşit muamele görmediği düşüncesine kapılması nepotizmin artması sonucu gerçekleşebilmektedir.

Nepotizmin, çalışan davranışına etkileri düşünüldüğünde; bundan sonra yapılacak çalışmalarda, nepotizmin, örgütsel sessizlik, bireysel performans ve örgütsel bağlılık gibi değişkenlerle ilişkisi araştırılabilir. Ayrıca her bir nepotizm boyutu ile her bir örgütsel adalet boyutu arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak incelemeler yapılabilir.

Örgütsel adaletin algısının düşük olması beraberinde çalışanların örgüte duyduğu güven, örgüte olan bağlılıkları ve motivasyonlarında düşüş meydana getirecektir. Bu durum, örgütün hedeflerine ulaşmasında sorun teşkil edecektir. Bu durumun ortadan kaldırılması için örgüt içinde nepotist uygulamaların en aza indirgenmesi gerekmektedir. Bu hususta bazı önerilerde bulunmak mümkündür.

- Profesyonel bir insan kaynakları departmanı oluşturulmalı,
- Ödül, ücret dağıtımını belirli kriterlere göre yapılmalı,
- Örgüt içinde tüm çalışanlara eşit muamele gösterilmeli,
- Adil bir terfi sistemi oluşturulmalı,
- Yöneticiler açık ve şeffaf yönetim anlayışı sergilemeli ve
- Karar mekanizması duygu ile değil mantık çerçevesinde çalıştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdalla, H. F., Mahrabi, A. S., & Raggad, B. G. (1998). Assessing the perceptions of human resource managers toward nepotism. *International Journal of Manpower*, 19(8), 554-570.
- Akçayavuz, E. (2017). Öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel güven algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 805-831.
- Aktaş, E. (2010). *Performans değerlendirme sistemlerinin örgütsel adalet algısı üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Akyüz, A. N. (2013). *Örgütsel adalet algısının örgütsel bağlılık ve iş performansı üzerindeki etkisi; Öğretmenler üzerine ampirik bir çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Araslı, H., Bavik, A., & Ekiz, E. H. (2006). The effects of nepotism on human resource management: The case of three, four- and five-star hotels in Northern Cyprus. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 26(7/8), 295-308.
- Araslı, H., & Tümer, M. (2008). Nepotism, favoritism and cronyism: a study of their effects on job stress and job satisfaction in the banking industry of North Cyprus. *Social Behavior and Personality*, 36(9), 1237-1250.
- Arslaner, E., Erol, G., & Boylu, Y., (2014). Konaklama işletmelerinde nepotizm ve örgütsel adalet algısı üzerine bir araştırma. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 62-77.
- Arslantürk, G., & Şahan, S. (2012). Örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin Manisa il emniyet müdürlüğü örneğinde incelenmesi. *Polis Akademisi Kayseri Polis Meslek Yüksek Okulu, Polis Bilimleri Dergisi*, 14(1), 135-159.
- Ateş, Ö. (2005). *Aile şirketlerinde değişim ve süreklilik*. Ankara Sanayi Odası Yayını, Yayın No:56, 12-70.
- Baltacı, F., Güçlü, C., & Çeliker, N. (2014). Liderlik davranışının örgütsel adalet algısı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: Konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 353-370.
- Bağdemir, A. (2009). "Adalet mülkün temelidir" özdeyişi üzerine. *Turkish Studies*, 4(3), 283-296.
- Bies, R. J., & Moag, J. F. (1986). Interactional justice: Communication criteria of fairness. In R. J. Lewicki, B. H. Sheppardand M. H. Bazerman (Eds.). *Research on negotiations in organizations*, 1, 43-55.
- Büte, M. (2011). Perceived nepotism and its relation to job satisfaction, negative word of mouth and intention to quit. *Electronic Journal of Social Sciences*, 10(36), 187-203.
- Büte, M., & Tekarslan, E. (2010). Nepotizmin çalışanlar üzerine etkileri: Aile işletmelerine yönelik bir saha araştırması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 2010, 6(1), 1-21.
- Cihangiroğlu, N., & Yılmaz, A. (2010). Çalışanların örgütsel adalet algısının örgütler için önemi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (19), 195-213.
- Colquitt, J. A. (2001). On the dimensionality of organizational justice: A construct validation of a measure. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 386-400.
- Cropanzano, R., Bowen, D. E., & GiUiland W. (2007). The management of organizational justice. *Academy of Management Perspectives*, 21, 34-48.
- Çalışal, S. (2015). *Türk siyasal hayatı demokrat parti dönemi politik patronaj ilişkileri*. (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

- Develi, N. (2008). *Aile işletmeleri, Aile işletmelerinde karşılaşılan yönetim ve organizasyon sorunları: Mersin örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Erdem, M., & Meriç, E. (2013). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin algılarına göre okul yönetiminde kayırmacılık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(3), 467–498.
- Ford, R., & McLaughlin, F. (1985). Nepotism. *Personnel Journal*, September, 64.
- Fritz, R. (2003). *Başkasına çalışarak zengin olunmaz*. Çeviri: Özlem Nudralı, Alkım Kitapçılık Yayıncılık, 2003.
- Greenberg, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399–432.
- Günel, R. (2005). *Aile işletmelerinde yönetimin bir sonraki kuşağa devrinde karşılaşılan sorunların tespitine ve bu sorunların çözümüne ilişkin bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Hernandez, E. H. & Page, R. A. (2006). Nepotism in employment recruitment process: How nepotism builds organizational commitment. *Journal of Business Management and Change*, 1(1), 3-14.
- İçerli, L. (2010). Örgütsel adalet: Kuramsal bir yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 67–92.
- İyişileroğlu, S. C. (2006). *Aile şirketleri: Adana ve çevresinde faaliyet gösteren aile şirketlerinde nepotizm uygulamasının tespitine yönelik bir araştırma* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye.
- James, M. S. (2005). Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of the potential positive and negative effects on school systems. *A Dissertation Presented to the College of Business, The Florida State University*, 1-145.
- Joffe, A. H. (2004). Nepotism for all times. *Society*, September/October, 74–79.
- Kahraman, Z. (2017). *Okul yöneticileri ile öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Karacaoğlu, K., & Yörük, D. (2012). Çalışanların nepotizm ve örgütsel adalet algılamaları: Orta Anadolu bölgesinde aile işletmesi uygulaması. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(3), 43-64.
- Kaba, A., & Aktaş, H. (2018). *Nepotizm ve örgütsel adalet algısının bireysel performansa etkisi: Özel eğitim kurumlarında çalışanlar üzerine bir araştırma*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Bildiriler Kitabı, 291-299.
- Karakaş, M., & Çak, M. (2007). Yolsuzlukla mücadelede uluslararası kuruluşların rolü. *Maliye Dergisi*, 153, 74–101.
- Khan, S., Mukhtar, S. N., & Khan, M. A. (2010). Link between organizational justice and employee job performance in the work place. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(3), 121-132.
- Kiechel, W. (1984). How to relate to nepotism. *Fortune*, 143-144.
- Küçükaltan, P. D., Tükeltürk, D. Ş., & Gürkan, Y. D. (2015). *Örgütsel davranışta güncel konular* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özler, H., Özler, D., & Gümüştekin, G. (2007). Aile işletmelerinde nepotizmin gelişim evreleri ve kurumsallaşma. *Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 437-450.
- Özsemerci, K. (2002). *Türk kamu yönetiminde yolsuzluklar, nedenleri, zararları ve çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), TODAİE, Ankara, Türkiye.

- Schmiesing, R. J., Safrit, R. D., & Gliem, J. A. (2003). Factors affecting OSU extension agents' perceptions of organizational justice and job satisfaction. *Journal of International Agricultural and Extension Education*, 10(2), 25-33.
- Spranger, J. L., Colarelli, S. M., Dimotakis, N., Jacob, A. C., & Arvey R. D. (2012). Effects of kin density within family-owned businesses. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 119, 151-162.
- Tekeli, İ. (2014). *Örgütsel adalet ve ödüllendirme algısının örgütsel bağlılığa etkisi: İstanbul ili Ataşehir İlçe Emniyet Müdürlüğü çalışanlarına yönelik bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Thibaut, J. W., & Walker, L. (1975). *Procedural justice: A psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Vinton, K. L. (1998). Nepotism: An interdisciplinary model. *Family Business Review*, 11(4), 297-303.
- Yavuz, B., & Akın, A. (2016). Nepotizm ile örgütsel adale arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1270-1281.
- Yelboğa, A. (2012). Örgütsel adalet ve iş doyumunu ilişkisi: Ampirik bir çalışma. *Ege Akademik Bakış*, 12(2), 171-182.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİ

Baran Barış ARAS¹

Kıvanç DEMİRCİ²

Özet

İnsanlığın ilk ortaya çıktığı tarihten günümüze bireyler yaşamlarını devam ettirmek için çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler ilk çağlardan itibaren çevreyi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. İlk çağlarda nüfus azlığı ve faaliyetlerin doğaya vermiş olduğu zararlar göreceli olarak düşük olsa da Sanayi Devrimi sonucunda insan faaliyetleri çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenme ile sanayi yoğun teknolojilerin artması atmosferdeki sera gazlarını artırmış ve bu gazların etkisiyle iklim değişikliği olgusu ortaya çıkmıştır. İklim değişikliği, dünya atmosferinin insan faaliyetleri veya doğal yollarla bileşiminin bozulması sonucunda küresel iklimde meydana gelen değişimler olarak tanımlanmaktadır. İnsan kaynaklı iklim değişikliği sera gazlarının etkisiyle ozon tabakasına zarar vererek çevre dengesi mekanizmalarını olumsuz şekilde etkilemiştir. Bu mekanizmaların işlevini tam olarak gerçekleştirememesi Dünya'nın insan eylemleri sonucunda hızla ısınmasına, ozon tabakasının incelmeye ve sürdürülebilirliğin tehlikeye düşmesine sebep olmaktadır. Mevcut iklim değişikliği ve ısınma eğilimlerinin devam etmesi durumunda bireylerin sağlık problemleri günden güne daha da fazla artacaktır. Özellikle belli yaş üstündeki kronik rahatsızlığı bulunan bireylerde hastalık ve ölümlerin artması, hava kirliliğinden kaynaklı solunum yolları hastalıkları gibi sıcağa bağlı gelişen durumlar sonucunda oluşması muhtemel psikolojik rahatsızlıklar da bu sağlık problemlerinin başında gelmektedir. Bu çalışmada ulusal ve uluslararası literatürde kayıtlara geçmiş veriler ışığında iklim değişikliğinin olumsuz etkileri vurgulanarak iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerinde psikolojik etkileri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın temel amacı ulusal literatürde eksikliği hissedilen iklim değişikliği ile psikoloji arasındaki bağlantıyı konu alan bir çalışma yaparak gelecek çalışmalara da zemin hazırlamak ve toplumsal farkındalığı artırmaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Sera Gazları, İnsan Sağlığı, Psikolojik Rahatsızlıklar

JEL Kodları: I18, Q54

PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF CLIMATE CHANGE ON HUMAN HEALTH

Abstract

Individuals have carried out various activities to continue their lives since the first appearance of humanity. These activities have had a negative impact on the environment since the ancient times. Although the population and the damage caused by these activities were relatively low in the ancient times, human activities were diversified as a result of the industrial revolution. This diversification and the increase of industrial intensive technologies have increased greenhouse gases in the atmosphere and the phenomenon of climate change has emerged as a result of the impacts of these gases. Climate change is defined as the changes that occur in the global climate as a result of the disruption in the composition of the world atmosphere by human activities or natural ways. Human-induced climate change has affected environmental balance mechanisms negatively by damaging the ozone layer with the effect of greenhouse gases. Failure of these mechanisms to fully function causes the Earth to heat up rapidly as a result of human actions, thin the ozone layer and compromise sustainability. Individuals' health problems will increase day by day in case current climate change and warming trends continue. Psychological disorders that are likely to occur as a result of increasing heat related conditions such as diseases and deaths, respiratory diseases caused by air pollution especially amongst individuals with chronic diseases over a certain age are one of the primary health problems. In this study, the negative effects of climate change will be emphasized in the light of the data found in the national and international literature, and the psychological effects of climate change on human health will be emphasized. The main purpose of the study is to prepare the ground for future studies and increase social awareness by conducting a study about the link between climate change and psychology which is seen as missing in the national literature.

Keywords: Climate Change, Greenhouse Gases, Human Health, Psychological Disorders

JEL Codes: I18, Q54

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye, bb_aras.1992@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7791-8782

² Araştırma Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, kivancdemirci4@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6598-6673

1. GİRİŞ

İnsanlığın ilk ortaya çıktığı 20-25 milyon yıl önceden günümüzde kadar bireyler tüketim, üretim ve teknolojik olarak sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur (Şimşek, 2017: 68). Bu devinimle bağlantılı insanlığın enerji ihtiyacı yıllara göre doğru orantılı bir şekilde artmış ve Sanayi Devrimi ile gelen süreçte ise zirve noktasına ulaşmıştır. İnsanlığın birçok kez iklim değişiklikleriyle karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Ancak Sanayi Devrimi sonrası süreçte bu değişiklikler insan kaynaklı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Kadıoğlu, 2012: 1). Devrim ile birlikte hammadde ve enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla doğal kaynakların yoğun bir şekilde kullanımı, fosil yakıtlara dayalı büyüme anlayışı, yanlış gıda ve hayvancılık uygulamaları birçok çevresel sorunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu çevresel sorunların başında ise iklim değişikliği ve bununla bağlantılı olarak gerçekleşen küresel ısınma gelmektedir. İklim değişikliği en genel tanımıyla karşılaştırılabilir zaman dilimleri içerisinde analiz edilebilen olağandışı ısı artış ve azalışlarıyla birlikte insan eylemleri neticesinde atmosfer yapısının doğrudan ve dolaylı bir şekilde bozulmasını ifade etmektedir (UNFCC, 1992). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nde (IPCC) ise iklim değişikliğini istatistiksel tabanlı verilerle analiz edilebilme imkânı olan iklim verilerindeki ani değişimler olarak tanımlanmıştır (IPCC, 2007). Diğer bir tanımda da iklim değişikliği, küresel ve yerel ölçekte canlı hayatını sekteye uğratabilecek düzeyde ciddi derecede etkileri bulunan iklim şartlarındaki uzun süreli değişimler olarak tanımlanmıştır (Türkeş, Sümer & Çetiner, 2000: 9).

Tüm bu durumların temel nedeni iklim değişikliği alt başlığı içerisinde yer alan küresel ısınmadır. Literatürde iklim değişikliği ile küresel ısınma birbiri yerine kullanılan kavramlar olsa da farklı şeyleri ifade etmektedir. İklim değişikliği yukarıdaki tanımlardan da görüldüğü üzere olağandışı ısı artış ve azalışlarını ifade ederken, küresel ısınma dünya yüzeyindeki sıcaklık artışlarının ortalamaların üzerinde olağanüstü bir şekilde artış gösterip canlı ve cansız insan hayatını sekteye uğratması olarak ifade edilmektedir (Aksay, Ketenoğlu & Kurt, 2005: 31).

Yukarıdaki tanımlardan da görüldüğü üzere iklim değişikliği kavramı, antropojenik bir anlatımla olumsuz bir kavramı çağrıştırmaktadır. İklim değişikliğinin insan hayatı üzerine vereceği zararları ilk ifade eden düşünürler gerek politik alanda gerekse halk tabanında kabul görmemiştir. İklim değişikliğinin canlı ve cansız varlıklar üzerindeki olumsuz etkileri ilk kez 1824 yılında Fransız Doktor Jean Fourier tarafından '*Annales de la Chimie et de Physique*' adlı makalede vurgulanmıştır (Vlassopoulos, 2012: 106). Fourier'den yaklaşık 50 yıl kadar sonra Arrhenius, atmosferdeki karbondioksit miktarından küresel ısınmanın ilk hesaplamasını yayınlamıştır (Arrhenius, 1896: 242-245). Fakat bu dönemde yapılan çalışmalar sera gazlarının etkisini doğru bir şekilde hesaplayamamıştır. 1960 yılında Keeling, atmosferde yer alan karbondioksit miktarını net bir şekilde hesaplayarak küresel ısınmanın ilk genel geçer hesaplamasını yapan bilim insanı olmuştur (Climate Gov, 2017).

Bahsi geçen çalışmalardan bu yana insan faaliyetleri sonucunda atmosferde bulunan sera gazlarının³ artmasıyla daha görünür hale gelen ısı değişimleri Dünya üzerindeki tüm canlı ve cansız varlıklara zarar verecek boyutlara gelmiştir (Mercan & Karakaya, 2013: 125).

2020 yılı itibariyle;

- Atmosferde en yoğun bulunan sera gazlarından olan karbondioksitin miktarı son 650.000 yıldaki en yüksek seviyesindedir.
- 2001-2020 yılları arasında en sıcak 20 yıl kayıtlara geçmiştir.
- 1980-2020 yılları arasında ortalama sıcaklık artışı 1.9 F° (ort. 0.9 C°) olmuştur.
- Dünya üzerinde her yıl 426 Gigaton buz örtüsü eriyerek deniz ve okyanuslara karışmaktadır (NASA, 2020).

³ Kyoto Protokolü EK-A bölümünde listelenen altı sera gazı; karbondioksit, metan, azotoksit, hidroflorokarbon, perflorokarbon, sülfürheksaflorid'dir.

Güneşten gelen ışınlar Dünya'nın yüzeyine indikten sonra emilmeyen bölümün büyük bir kısmı uzaya yeniden yansımaktadır. Bu süreç -doğal akışında devam etmesi durumunda- atmosfere ve Dünya'ya herhangi bir zarar teşkil etmemektedir. Ancak insan faaliyetleri sonucunda sera gazlarının oranının günden güne artması ile beraber bu gazlar atmosferi battaniye gibi kaplayarak uzay ile yeryüzü arasındaki ısı ve ışın akışını engelleyecek boyuta gelmekte ve bu durum da küresel ısınmanın meydana gelmesinin temel nedenini oluşturmaktadır. Kısacası insan kaynaklı faaliyetler sonucunda sera gazlarının birleşimindeki orantısız artış küresel ısınmanın kök nedenini meydana getirmektedir (Shahzad, 2015: 1-3).

Günümüzde iklim değişikliği küresel çapta yeryüzünün ekstrem şekilde ısınması olarak kendisini göstermektedir. Küresel ısınma insan hayatını çeşitli yönlerden olumsuz etkilemektedir. Günümüzde bilim insanları küresel ısınmanın kasırga, fırtına, hortum, sel basması gibi insan hayatını sekteye uğratabilecek iklim olaylarına, dünya genelinde deniz seviyelerinin yükselmesine, sıcaklıkların önemli derecelerde artmasına neden olacağını vurgulamaktadır. Bu değişiklikler iklim değişikliğine uyum sağlayamayan tarım ülkeleri için besin kıtlığına, dünya genelinde temiz su kaynaklarının azalmasına, hayvan, bitki ve diğer canlı türlerinin zarar görmesine, sahil ülkelerinin sular altında kalmasına ve insan sağlığı açısından da çeşitli olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır (Davis, Joroff & Jenks, 2007).

İklim değişikliğinin insan sağlığına yönelik olumsuz etkileri şu şekilde sınıflandırılabilir (Kiraz, 2019: 9, 10):

- Sıcaklığa Bağlı Ölümler
- Sıcaklık Artışına Bağlı Kalp, Dolaşım, Damar, Solunum Yolları Hastalıkları
- Sıcak Havalara Bağlı Olarak Çıkan Yangınlar Sonucunda Hava Kirliliğinin Oluşmasını Yarattığı Olumsuz Akciğer Rahatsızlıkları
- Sera Gazlarının Artmasıyla Prematüre Bebek Ölüm Sayısındaki Artışlar
- Su Azlığına Bağlı Hijyen Sorunları
- Salgın Hastalıkların Artması
- Psikolojik Rahatsızlıklar

Uluslararası literatür incelendiğinde geçmişten günümüze çevre ve insan sağlığını ele alan birçok çalışma yapılmıştır. 1960 yılında psikanalist Harold F. Searles tarafından yazılmış olan *İnsan Dışı Çevre* kitabı ekolojik krizin yarattığı çalışmaları modern anlamda ilk kez vurgulayan kitap olarak kabul edilmektedir. Bu eser, 1982 yılında Paul Shepard tarafından yazılan çevresel sorunların insan hayatında yaratmış olduğu psişik durumları inceleyen *Doğa ve Anksiyete* adlı kitabı da etkilemiştir. Günümüze daha yakın bir çalışma ise, iklim değişikliği ile psikoloji arasındaki bağı eko-melankoli terimi ile kavramlaştıran Renee Lertzman'ın 2015 yılında yazmış olduğu *Çevresel Melankoli: Angajmanın Psikanalitik Boyutları* kitabıdır (Fisher, 2016: 1).

İklim değişikliği ve zihinsel sağlık konusunda gittikçe genişleyen araştırma literatüründe değişen iklim koşullarının travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), majör depresif bozuklukları (MDB), endişe, depresyon, karmaşık keder, suçluluk, vicdani travma, yıpratıcı iyileşme süreci, madde kullanımı ve intihar düşüncesini artırdığı ortaya konulmuştur (Berry, 2009: 453; Doherty & Clayton, 2011: 268; Coyle & Susteren, 2012: 11).

Bu çalışmada küresel ısınmanın psikolojik rahatsızlıklar üzerindeki etkisi incelenecektir. Çalışmanın amacı iklim değişikliğinin psikolojik etkilere neden olabileceğini göstermektir. Bu amaç çerçevesinde, görece yeni bir kavram olan eko - anksiyete kavramı çalışmamızın temel itici gücünü oluşturmaktadır. Bu kavram kısaca, iklim değişikliğinin kişilerde yarattığı endişe olarak tanımlansa da ileri aşamalarda iklim değişikliğinin ciddi zihinsel sağlık sorunlarına yol açabileceği görüşünü desteklemektedir (Arcanjo, 2019: 2).

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ VE ZİHİNSEL SAĞLIK

İklim değişikliğinin insan sağlığı üzerine çeşitli olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu olumsuz etkilerin başında bireylerin sağlıksız ve yetersiz beslenmeye zorunda kalmaları gelmektedir. Bu şekilde beslenen bireyler ishal, sıtma gibi hastalıklara karşı daha korunmasız hale gelmektedir. Özellikle gelir seviyesinin düşük olduğu kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan bireyler bu tip hastalıklara daha kolay yakalanmaktadır. Humma hastalığı da iklim değişikliğiyle birlikte etkisini arttıran hastalıkların başında gelmektedir. Sıcaklığın artmasıyla hummanın artması arasında pozitif bir korelasyon bulunmuştur. Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan raporda ise kuş gribi, kene, ebola veda, verem ve uyku hastalıklarının iklim değişikliğiyle birlikte artış gösterme ihtimali olan diğer hastalıklar olarak belirtilmiştir (Telekomünikasyon Şube Müdürlüğü, 2008).

İklim değişikliğinin psikolojik etkileri ise açık bir şekilde görülmesi de depresyon, antisosyal davranış ve intihar gibi rahatsızlıklara yol açabilirler ve bu nedenle iklim değişikliğinin hastalık, açlık ve diğer fiziksel sağlık sonuçları gibi etkileri olduğu düşünülmelidir (Clayton vd., 2017: 7). İklim değişikliğinin bunlara ek birçok dolaylı etkileri insanların yaşamlarına farklı derecelerde stres katabilmektedir. Dolaylı ya da doğrudan tecrübe edilmiş olsun, iklimdeki değişiklikler stres, depresyon ve endişe ile sonuçlanabilecek zihinsel sağlık sorunlarına dönüşmektedir (USGCRP, 2016). Belirsizlik bile bir stres kaynağı ve psikolojik stres için bir risk faktörü olabilmektedir (Greco & Roger, 2003'ten aktaran Clayton vd., 2017: 14). İklim kaynaklı afetler fiziksel sağlık, psikolojik sağlık durumunu tehdit eden bir stres kaynağı olabileceği gibi zihinsel sağlık sorunları da ayrıca -örneğin uyku, yeme veya egzersiz alışkanlıklarını değiştirerek ve bağışıklık sistemi fonksiyonunu azaltarak- fiziksel sağlığı da tehdit edebilmektedir (Clayton vd., 2017: 14). Akut etkiler, doğal afetlerden veya aşırı hava olaylarından kaynaklanmaktayken kronik etkiler ise iklimdeki daha uzun süreli değişikliklerden kaynaklanmaktadır (Clayton vd., 2017: 22).

2.1. Akut Etkiler

1 - Travma ve Şok: İklim değişikliğine bağlı felaketler, kişisel yaralanma, sevilen bir kişinin veya evcil hayvanın yaralanması veya ölümü, kişisel mülkün zarar görmesi veya meslek kaybı gibi acil ve ağır psikolojik travmalar için ortam yaratmaya müsait koşulları oluşturmaktadır (Neria & Schultz, 2012: 1; Simpson, Weissbecker & Sephton, 2011: 64). İklim değişikliği kaynaklı afet ile psikoloji arasındaki ilişki üzerine yapılan, 36 temel çalışmada tüm deneklerin %7 ila %40'ının çeşitli psikolojik sorunlar yaşadığı ortaya konulmuştur (Rubonis & Bickman, 1991: 384).

2 - TSSB: Depresyon, genel kaygı ve intihar durumlarının hepsinin bir felaketten sonra artma eğiliminde olduğu vurgulanmıştır. TSSB madde kullanımı, depresyon, anksiyete, şiddet, saldırganlık, kişilerarası zorluklar ve işle ilgili zorluklar da dahil olmak üzere başka birçok psikolojik sorunla da bağlantılıdır (Simpson vd., 2011: 70). Örneğin, bir araştırma travmatik olaylara maruz kalan iklim mültecilerinin, yaşam boyu TSSB oranının daha yüksek olduğunu ve az travmatik olay yaşayan mültecilere göre daha düşük iyileşme durumuna sahip olduğunu göstermiştir (Kolassa vd., 2010: 169).

3 - Bastırılmış Stres: Stres kişinin belirli bir duruma cevap verme ve uyum sağlama kapasitesine sahip olmadığını hissettiğinde ortaya çıkan fizyolojik bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, iklimle ilgili stresin madde bağımlılığı, kaygı bozuklukları ve depresyon gibi stresle ilgili sorunlarda artışa yol açma olasılığı yüksektir. Strese kırılganlık, çaresizlik, yas, keder ve umutsuzluk duyguları gibi endişeler de eşlik edebilmektedir (Neria & Schultz, 2012: 2).

Örneğin bir çalışmada kuraklıktan etkilenmiş bir bölgede yaşayan insanlarla yapılan görüşmede devam eden kuraklık koşullarından endişe duydukları belirtilmiştir. Başka bir çalışmada ise, uzun süreli kuraklık dönemlerinde Avustralya'da erkek çiftçiler arasında intihar oranlarının arttığı tespit edilmiştir (Hanigan vd., 2012: 13950).

4 - Stresin Fiziksel Sağlık Üzerindeki Etkileri: Yüksek düzeyde stres ve kaygının fiziksel sağlık üzerinde olumsuz etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Örneğin, kronik stres bağışıklık sistemine etki ederek insanları hava ve sudaki patojenlere karşı daha savunmasız bırakarak birtakım fiziksel rahatsızlıklar için büyük risk altında bırakmaktadır (Alderman vd., 2012'den aktaran Clayton vd., 2017: 23; Simpson vd., 2011: 66, 68). Uyku bozuklukları da kronik psikolojik sıkıntılar ile birlikte artabilmektedir (Han, vd., 2012: 145).

5 - Kişisel Olarak Önemli Yerlerin Kaybı: Belki de iklim değişikliğinin algılar üzerindeki etkilerini karakterize etmenin en iyi yollarından biri “kayıp” duygusudur. Bir yere ait olma duygusu bu durumda önemli bir etkidir. İklim değişikliklerinin insanların yaşadıkları mekanları geri dönülmez bir şekilde değiştirmesi sonucunda, çok sayıda kişi onlar için önemli olan bir yeri kaybettiği hissini yaşamaktadır. Bu psikolojik fenomen, ev ortamından göç etmek zorunda kalan kişilerin yaşadıklarına benzer bir ıssızlık ve kayıp duygusuyla paralellik göstermektedir. İklim değişikliğini, göçü etkileyen karmaşık bir dizi olayda nedensel faktör olarak tanımlamak zor olsa da, ortak bir tahmin, 2050 yılına kadar iklim değişikliği nedeniyle 200 milyon insanın yerinden olacağı yönündedir (Fritze vd., 2008: 5).

6 - Kişisel ve Mesleki Kimlik Kaybı: Bir başka temel kayıp ise günlük yaşamın sıradan yönlerine ilişkin kişisel kimlik kaybıdır. İklim değişikliği sonucunda bir ev zarar gördüğünde veya tahrip olduğunda değerli eşyalarını kaybetmek, bireyin öz benliğini ve kimliğini önemli ölçüde bozabileceği bir ortam oluşturabilmektedir. Bunun nedeni, nesnelerin kim olduğumuzu, özellikle de yaşamdaki önemli anları ve aile ilişkilerini sembolize etmesidir (Dittmar, 2011'den aktaran Clayton vd., 2017: 26).

İklim değişikliğiyle ilişkili mesleki kimlik kaybı ise bireyin psikolojisini olumsuz etkileyen durumların başında gelmektedir. Bu durumun yaşanmasında ise çiftçilik ve balıkçılık gibi mesleklerin kimlik ve mekan temelli yapılarının etkili olduğu savunulabilir (Devine-Wright, 2013'ten aktaran Clayton vd., 2017: 27). Şiddetli fırtınalar ve yüksek sıcaklıklar ekonomik aktiviteyi bozduğundan (Hsiang, 2010: 15371), iklim değişikliği genel olarak meslek kimliği üzerinde etkili olabilmektedir. Meslek kaybı, iklim değişikliği ve doğal afetlerden sonra artan depresyon riski ile ilişkilendirilmektedir (Warsini vd., 2014'ten aktaran Clayton vd., 2017: 27).

7 - Çaresizlik, Depresyon, Korku, Kadercilik, İnkâr, Bırakma ve Eko - Anksiyete: İklimdeki kademeli ve uzun vadeli değişiklikler, korku, öfke, güçsüzlük duyguları veya tükenme gibi bir dizi farklı duyguları da beraberinde getirebilmektedir (Moser, 2007: 67).

2.2. Kronik Etkiler

1- Saldırganlık ve Şiddet: Laboratuvar temelli deneyler ve saha temelli araştırmalar, sıcaklık ve saldırganlık arasında nedensel bir ilişki olduğunu göstermiştir (Anderson, 2001: 35; Simister & Cooper, 2005: 4). Başka bir deyişle, sıcaklık arttıkça saldırganlık da artmaktadır. Ek olarak, ısının bilişsel işlev üzerinde olumsuz bir etkisi olmakta ve bu da şiddet içermeyen bir çatışmayı çözmeye yeteneğini azaltarak kişiyi şiddete itebilmektedir (Pilcher, Nadler & Busch, 2002: 690, 693).

2- Toplumsal Yaşam ve Toplumun Devamlılığı: İklim değişikliğinden kaynaklanan stres, çeşitli topluluklar arasında gözlenmektedir. Örneğin, Cunsolo Willox vd. (2013) iklim değişikliğinin küçük bir Inuit topluluğuna etkilerini incelemiştir. Hepsi toprağa güçlü bir şekilde bağlı olduğunu bildiren topluluk üyeleri, yerel iklimde değişiklikler olduğunu fark ettiklerini ve bu değişikliklerin kendileri üzerinde olumsuz etkilere katkıda bulunduğunu söylemişlerdir. Çevre ile olan etkileşimin değişmesinin bir sonucu olarak, topluluk üyeleri gıda güvensizliği, üzüntü, öfke, artan aile stresi ve kendi kendine değer duygusunun ve toplumla bütünleşme hissini azaldığını bildirmişlerdir. Yaşlılar iklim hadiselerinin, Inuit dilinin ve kültürünün korunması için zihinsel refah ve sosyal uyumu doğrudan etkilediğinden özel bir endişe dile getirmişlerdir (Ostapchuk, Harpers, Cunsolo Willox, Edge ve Rigolet Inuit Topluluk Hükümeti, 2015: 17, 19; Clayton vd., 2017: 29).

3- Kişilerarası Şiddet: Yüksek sıcaklıklar insanların saldırgan eğilimlerini arttırmaktadır. Saldırganlık, kamusal yeşil alanlara ve destekleyici sosyal ağlara erişimin azalmasıyla katlanarak artmaktadır. Toplumda hayal kırıklıklarının giderek artması kişilerarası saldırganlığa (aile içi şiddet, saldırı ve tecavüz gibi) yol açmaktadır. Bir araştırma 2010 ve 2009 arasında ortalama sıcaklıkların artması nedeniyle tahmini 30.000 cinayet, 200.000 tecavüz vakası ve 3,2 milyon hırsızlığa neden olacağını

ortaya koymuştur (Ranson, 2012'den aktaran Clayton vd., 2017: 30). Her yaşta engelli veya kronik zihinsel veya fiziksel sağlık sorunları olan bireyler iklim ile ilgili olumsuz etkileri daha fazla yaşayabilmektedir (Page vd., 2012: 488).

Genellikle, engelli bireylerin, iklim ile ilgili felaketler sırasında ve sonrasında yardımlara erişme şansı daha azdır. Akıl sağlığı bozukluğu olanlar da doğal afetlerden dolayı çeşitli semptomlar yaşayabilmektedirler. Bozulmuş altyapı düşüncesi bile, zihinsel hastalığı olan kişilerin uygun tıbbi yardım almasını engelleyerek ek olumsuz zihinsel ve fiziksel sağlık sonuçlarına dahi yol açabilmektedir. Örneğin, Avustralya'da yapılan bir çalışmada gelecekte henüz yaşanmamış iklim değişikliği karşısında bireylerin korku duyduğu belgelenmiş ve bu durumun da zihinsel sağlıklarını etkileyebileceği belirtilmiştir (Charlson, 2019).

2012 Wisconsin sıcak dalgasını takiben, sıcaklığa bağlı ölümlerin %52'si en az bir akıl hastalığı olan kişiler arasında gerçekleşmiştir. Akıl hastalığından mustarip olanların yarısı, vücudun ısı düzenleme yeteneğini engelleyen psikotrop ilaçlar kullandığından sıcaklıktan da çok daha fazla etkilenmekteydi. Akıl hastalığını tedavi eden bu ilaçlar, sıcağa bağlı ölümlerin altında yatan başlıca nedenlerden biri olarak kabul edilmiştir (Dodgen vd., 2016: 226). Diğer bir ifade ile çeşitli zihinsel sağlık bozukluklarını tedavi etmek için kullanılan birçok ilaç, vücudun sıcaklık düzenlemesine ve ısı eliminasyonuna müdahale etmekte olup doğrudan hipertermiye neden olabilmektedir (Martin-Latry vd., 2007'den aktaran USGCRP, 2016: 226; Cusack vd., 2011'den aktaran USGCRP, 2016: 226; Stöllberger vd., 2009'dan aktaran USGCRP, 2016: 226). Artan sağlık ve hareketlilik zorlukları nedeniyle, yaşlılar iklim etkilerinin risklerine karşı çok hassastır. Araştırmalar, yaşlıların, özellikle de uzun vadede hava kirliliğine maruz kaldıklarında, bilişsel becerilerdeki deneyimin azaldığını göstermektedir (Dodgen vd., 2016: 225). Isı, yaşlılar üzerinde ve önceden var olan zihinsel sağlık sorunları olan insanlar üzerinde özellikle ağır bir etkiye sahip olabilmektedir (Martin-Latry vd., 2007'den aktaran Clayton vd., 2017: 38). Kadınların travma sonucu akıl sağlığı sorunları yaşama olasılığının erkeklere oranla yüksek olduğu bilinmektedir. Örneğin, genel popülasyonda TSSB sıklığının kadınlarda erkeklerden yaklaşık iki kat daha fazla olduğu bilinmektedir (Somasundaram & Van De Put, 2006: 65).

Bir başka endişe ise, iklim değişikliğinin etkilerinin sosyoekonomik olarak dezavantajlı olan, özellikle de sağlık sisteminin adaletsiz olduğu halklar arasında (Friel vd. 2008'den aktaran Berry vd., 2010: 124) sosyoekonomik dezavantajlı nüfus için daha güçlü olabileceğidir (Salick & Byg, 2007: 26). Zihinsel sağlık, bir insanın kendi duyguları ve başkalarının tepkileriyle düşünme, öğrenme ve yaşama becerisi olarak basitçe tanımlanabilmektedir (Herrman 2001'den aktaran Berry vd., 2010: 124). Tanımda, psikolojinin dinamik bir sürekliliği ifade ettiğine dair bir vurgu vardır. Akıl sağlığı sorunları, akıl sağlığının bu sürekliliğinin bir parçasıdır. Sebepleri, semptomları, etkileri ve tedavileri farklıdır ancak hepsi düşünce, ruh hali veya davranışta meydana gelen değişiklikler ve buna bağlı sıkıntı veya bozuk işlevsellik ile karakterize edilmektedir (Berry vd. 2007'den aktaran Berry vd., 2010: 124).

Her ne kadar araştırmacılar iklim değişikliğinin zihinsel sağlık üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri olacağı konusunda hemfikir olsalar da günümüzde araştırmalara veya politika yapımına rehberlik edecek bütünlendirici bir çerçeve bulunmamaktadır.

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN PSİKOLOJİK SONUÇLARI

İklim değişikliklerine bağlı zihinsel sağlık sorunları ve strese bağlı bozukluklar, coğrafi yer değiştirme, mülkün zarar görmesi veya kaybolması, sevdiklerinin ölümü veya yaralanması ve iyileşme çabaları süreçlerinde ortaya çıkmaktadır (Ebi vd., 2008: 43). İklim değişiklikleriyle bağlantılı psikolojik rahatsızlıklar stres bozukluğu, karmaşık keder, depresyon, anksiyete bozuklukları, somatik şikayetler, zayıf konsantrasyon, uyku güçlüğü, cinsel işlev bozukluğu, sosyal kaçınma, sinirlilik ve uyuşturucu veya alkol bağımlılığı kişinin ruhsal haline göre değişebilen şekillerde oluşmaktadır (Silove & Steel, 2006: 124; Weisler vd., 2006: 586). İklim değişikliği akıl sağlığının sosyal, ekonomik ve çevresel belirleyicilerini etkilemekte ve en ciddi sonuçları dezavantajlı olan topluluklar tarafından hissedilmektedir (Fritze vd., 2008: 1, 2).

İklim değişikliğinin zihinsel ve fiziksel sağlık etkilerinden en çok etkilenen gruplar: acil durum çalışanları, kırsal halklar, çocuklar, yaşlılar, kadınlar, sosyoekonomik durumu düşük insanlar, evsizler, açık hava işçileri, ırkçılığa maruz kalan insanlar, göçmenler ve önceden sağlık bozuklukları olan insanlardır (IPCC, 2012: 83, 493; Costello vd., 2009: 1721; Berry vd., 2014: 212; Berry vd., 2008: 11; Clayton vd., 2014: 14; Clayton vd., 2017: 38; Trombley vd., 2017: 44; Page vd., 2012: 489; U.S. Global Change Research Program, 2016).

Isı dalgaları, özellikle düşük gelirli ve orta gelirli ülkelerdeki insanları etkileyen çeşitli zihinsel bozuklukları ağırlaştırmaktadır (Hansen vd., 2008: 1373; Trang vd., 2016: 1). Kuraklık ve sıcak hava dalgalarının, yüksek oranda kendine zarar verme ve intihara yol açtığına dair kanıtlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Doherty & Clayton, 2011: 268). Örneğin Güney Avustralya'daki Adelaide kentindeki ısı dalgaları, psikiyatri anlamında hastaneye başvurularda artışa neden olurken, sıcak günlerde kendine zarar verme ve hatta intihar için hastaneye yatışlarda da artış görülmüştür (Nitschke vd., 2007: 662; Qi vd., 2014: 1, 2).

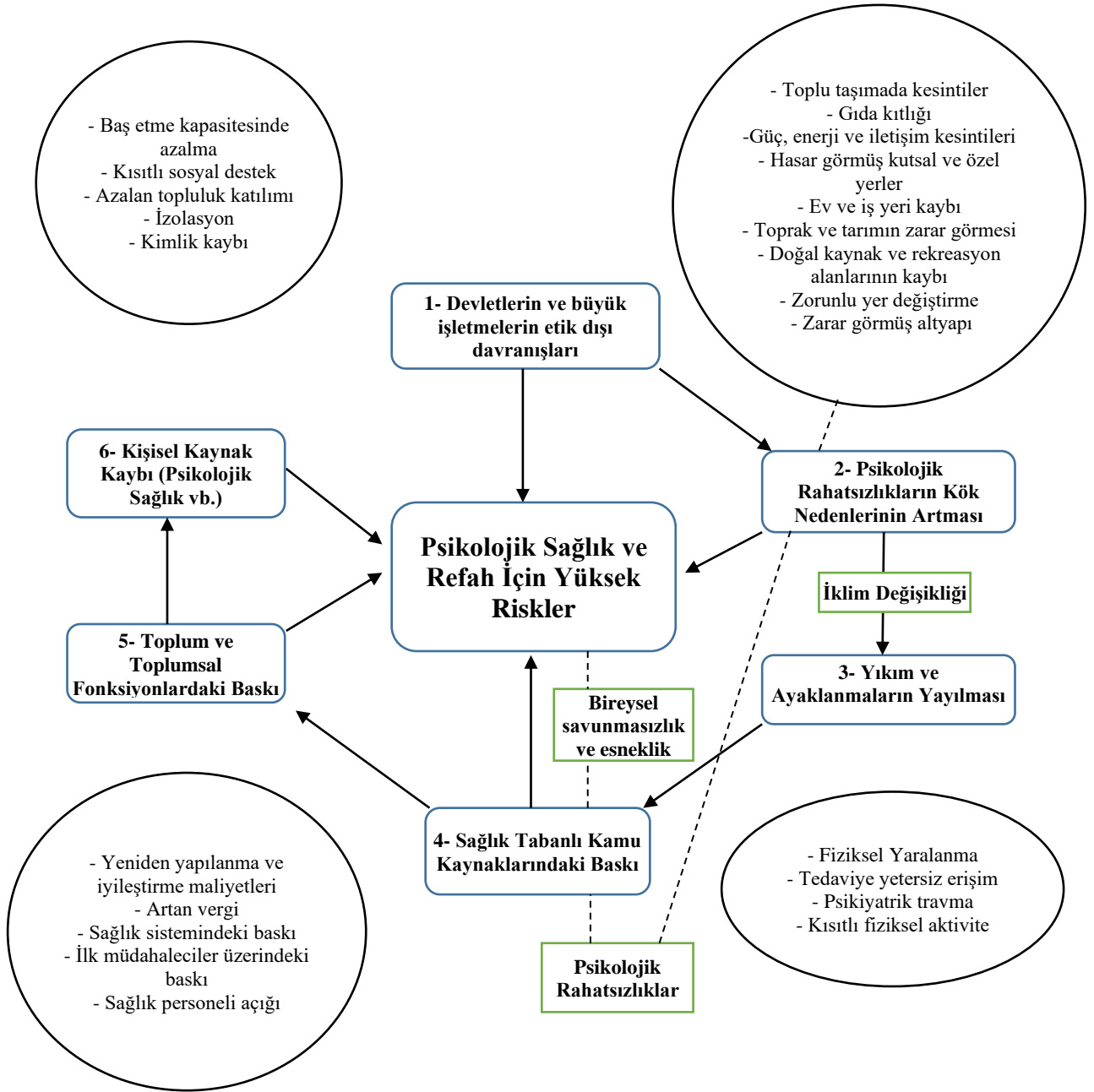
Benzer biçimde, Qi'nin yaptığı çalışmada da Avustralya'da 1986'dan 2005'e kadarki intihar oranlarının sosyo-çevresel itici güçleri araştırılmıştır. Çalışmasında ortalama sıcaklıktaki ani yükselmelerin bazı şehirlerde intihar için bir risk faktörü olarak nitelendirilebileceğini bulmuştur. Çalışma boyunca, sekiz kentten bildirilen 28.501 intihar vakası incelenmiş olup Sydney ve Brisbane'de, bir aydaki aylık ortalama sıcaklığın bir önceki aya göre farkı 1 derece artarken, bu şehirlerin her ikisinde de intihar oranlarında %3'lük bir artış olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece, Brisbane ve Sydney'de daha yüksek sıcaklıkların daha yüksek intihar oranlarına yol açtığı gösterilmiştir (Qi, 2014). Bazı çalışmalar ise, daha fazla agresif ve antisosyal davranışın yüksek sıcaklıklarla aynı anda gelebileceğini göstermektedir (Anderson, 2001: 33). Isı dalgalarının ruh halini ve zihinsel refahı etkilediği, konsantrasyonu bozduğu ve insanların kendilerini daha yorgun hissettiği bilinmektedir (Braganza & Church, 2011: 3).

Küresel anlamda zihinsel sağlık sorunlarının görülme sıklığı, iklim değişikliğinden kaynaklanan zihinsel sonuçlar göz önüne alınmadan bile son derece yüksektir. 1990 ve 2010 yılları arasında küresel hastalık yüküyle ilgili yapılan bir çalışmada psikolojik hastalıkların küresel hastalık yükünün %7,8'ini oluşturduğunu ortaya koyulmuştur (Murray vd., 2013: 2211).

Literatürde, afet ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkiler yoğun olarak vurgulanmıştır. Ancak, bu çalışmaların birçoğu psikolojik sağlığı değişen iklim koşullarına bağlama eğiliminde değildir. Psikolojik rahatsızlıklar iklim değişikliğine bağlı olaylardan ziyade doğal afetlere bağlanmaktadır. Çalışmalar, belirli tehlike olaylarının (örn. 2004 Malezya Tsunamisi, 2005'teki Katrina Kasırgası; 2013'te Alberta seli) psikolojik etkilerine odaklanmışsa da her bir afeti, temellerinde iklim değişikliğinden kaynaklanmayan ve başlı başına ayrı bir olay olarak ele almışlardır (Hayes vd., 2018: 3). Psikolojik kaygı sadece iklim değişikliğinden kaynaklı afetlerden kaynaklanmayabilir, bu durumlar hava olaylarının şiddetli değişiminden de kaynaklanabilmektedir (Hickie, 2011).

Dikkate alınması gereken önemli bir başka husus da önceden var olan psikolojik sağlık koşullarının veya sorunlarının iklim değişikliğiyle daha da kötüleşebileceği veya tetiklenebileceğidir (North & Pfefferbaum, 2013: 507). Örneğin araştırmacılar psikolojik bozuklukların görülme olasılığının, selden sonraki 6 ay içinde daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır (Azuma vd., 2014'ten aktaran Hayes vd., 2018: 4). Diğer bir çalışma da ise araştırmacılar Katrina kasırgasından sonra afetzedelerle görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacıların olaydan bir yıl geçmesine rağmen kurtulanlar arasında ruh sağlığı bozuklukları açısından bir artış olduğunu gözlemlemişlerdir (Kessler vd., 2008: 1). Katrina kasırgasından sonraki 5-8 ayda psikolojik rahatsızlıklar %14,9 artmışken 1 yıl sonra %20,9'a yükselmiştir.

Başka bir çalışmada ise sel baskını yaşayan sakinler, sel sonrası 2,5 ila 5 yıl arasında uzun süreli psikososyal etkileri (yani yağmur yağdığında kaygı duyulması) ve uzun vadeli psikolojik etkileri bildirdiklerini tespit etmişlerdir (Tunstall vd., 2006: 370). İngiltere'deki selden dört yıl sonra bile psikolojik etkilerin devam ettiği ve psikolojik rahatsızlıklarda dört kat artış tespit edildiği bildirilmiştir (Reacher vd., 2004: 5; Tapsell vd., 2003: 324).

Şekil 1. İklim Değişikliği ile Psikolojik Rahatsızlıklar Arasındaki Nedensel Süreç Diyagramı

Kaynak: Berry vd., 2018: 286.

İklim değişikliği sonucu meydana gelen, bu afetler, orantısız bir şekilde doğrudan, dolaylı ve genel psikososyal sonuçlara yol açmaktadır. İklim değişikliğinin doğrudan psikososyal sonuçları sel, kasırga, orman yangını ve sıcak hava dalgası gibi aşırı hava olaylarına bağlı travmayı içermektedir (Berry vd., 2010: 126; Fritze vd., 2008: 2). İklim değişikliğinin dolaylı psikolojik sonuçları ise, değişen bir iklimle ilgili sosyal, ekonomik ve çevresel bozulmalar (örneğin, açlık, çatışma ve göç) yoluyla ortaya çıkmaktadır (Berry vd., 2010: 127-128; Fritze vd., 2008: 2).

- İklim Değişikliğinin Doğrudan Psikolojik Sonuçları: Aşırı sıcaklık olayları ve nemin şizofreni, mani ve nevrotik bozukluklar da dahil olmak üzere, ruh hali ve davranış bozuklukları için hastaneye başvuruları arttırdığı ortaya konulmuştur (Chand & Murthy, 2008'den aktaran Hayes vd., 2018: 6; Wang & Horton, 2015'ten aktaran Hayes vd., 2018: 6). Alandaki araştırmacılar, ısıyla ilişkili psikolojik sağlık sorunlarının, çoğunlukla termoregülasyonu bozuk kişilerde, yani önceden mevcut zihinsel sağlık

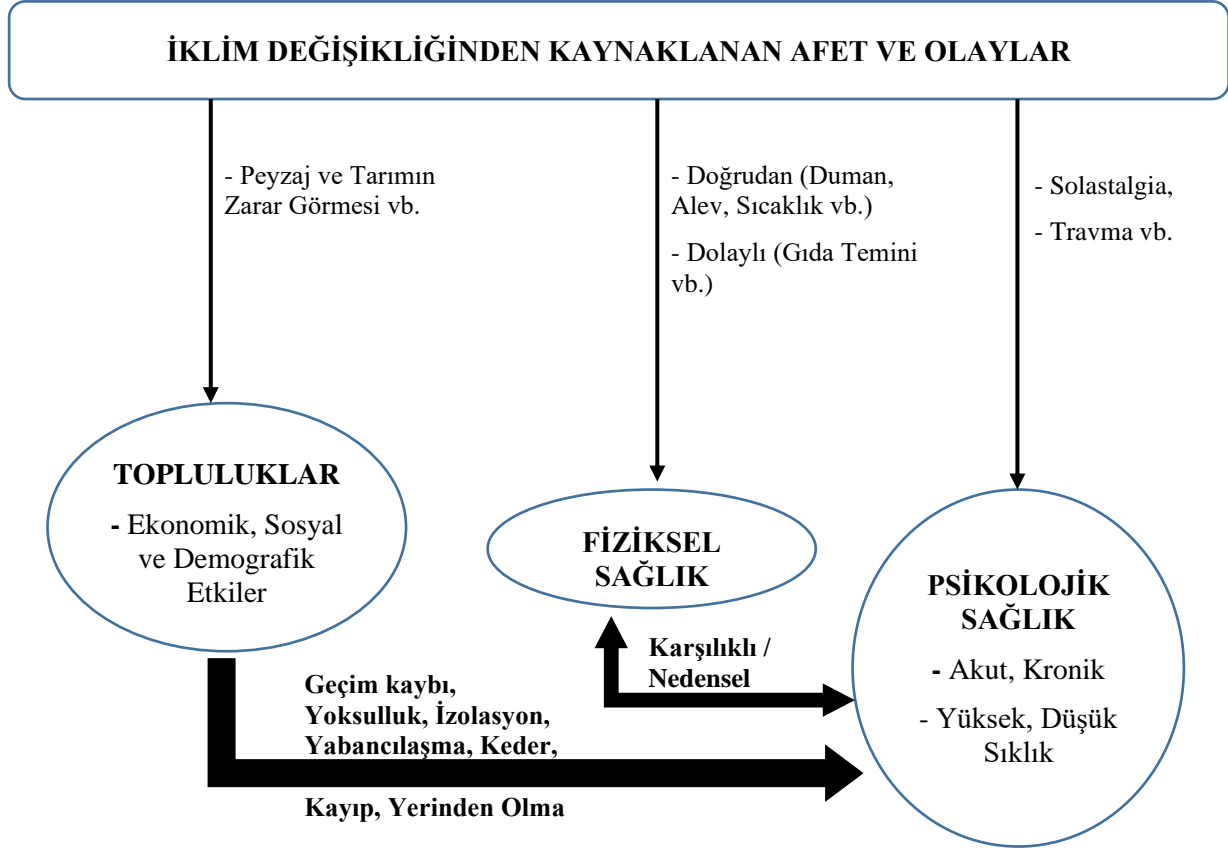
hastalıkları ve sorunları olan kişilerde, reçeteli ilaçlar alan kişilerde ve madde kullanımı (alkol ve uyuşturucu) sorunları olan kişilerde daha sık olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır (Pagem vd., 2012: 485; Dodgen vd., 2016). Bryant ve çalışma arkadaşları Avustralya, Victoria’da bulunan “Kara Cumartesi” orman yangınlarının psikolojik sonuçlarını haritalandırmıştır; Orman yangını etkilerine karşı en fazla risk altındaki topluluklarda, araştırmacılar TSSB, psikolojik sıkıntı ve yangınlarla ilgili depresyon vakalarına erişmişlerdir (Bryant vd., 2014: 634). Sel ve kasırgalarla ilgili doğrudan psikolojik sağlık sonuçları çeşitli şekillerde belgelenmiştir (Tunstall vd., 2006: 367; Waite vd., 2017: 1; Alderman vd., 2013: 380; Fernandez vd., 2014: 4; Stanke vd., 2012: 2; Neria & Schultz, 2012: 1; Schmeltz vd., 2013: 7; Osofsky vd., 2008: 24; Galea vd., 2007: 2). İngiltere ve Galler’deki otuz lokasyonda yapılan bir çalışmada, taşkınlardan etkilenen sakinlerle görüşmeler düzenlemişlerdir. Araştırmacılar olay sonrası psikolojik etkilerin fiziksel etkilerden daha sık bildirildiğini araştırmaları sonucunda ortaya koymuşlardır (Tunstall vd., 2006: 368). Katrina kasırgası sonrası psikososyal etkileri araştıran bir çalışmada, hayatta kalanların %20-35’inin felaketten sonra bir tür ruh sağlığı sorunu yaşadığı tahmin edilmektedir (Whaley, 2009’dan aktaran Hayes vd., 2018: 6). Galea ve çalışma arkadaşları Katrina kasırgası mağdurları arasında kaygı-duygusal bozukluk gerçekleşmesi sıklığının %31,2 olduğunu bildirmiştir (Galea vd., 2007: 5). Diğer bir araştırmada ise Rhodes ve Chan, New Orleans’ın kasırga sonrası marjinalleşmiş topluluk üyelerinin neredeyse yarısının (%47,7) olası TSSB emareleri gösterdiğini tespit etmişlerdir (Rhodes vd., 2010: 1, 18). TSSB sıklıkla akut iklim değişikliğine bağlı felaketlerle ilgili en ciddi akıl sağlığı etkilerinden biri olarak rapor edilirken, aşırı iklimsel olayların ardından intihara teşebbüs ve intihar düşüncesi raporlarında artış olduğu görülmüştür.

- İklim Değişikliğinin Dolaylı Psikolojik Sonuçları: İklim değişikliğinin dolaylı psikolojik sonuçları ise daha çok fiziksel ve sosyal altyapının zarar görmesi, fiziksel sağlık etkileri, gıda ve su kıtlığı, çatışma ve akut, subakut ve kronik iklimsel değişikliklerden dolayı yaşanan mekândan uzaklaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir (Berry vd., 2010: 126). Bireyler zihinsel sağlık, gıda kıtlığı veya gıda kalitesi sorunları, böceklerden bulaşan hastalıklarda (Lyme hastalığı ve sıtma gibi) ve hava kirliliği gibi diğer iklim değişikliğinin etkilerinden de dolaylı yoldan etkilenebilmektedir (U.S. Global Change Research Program, 2016). Akıl sağlığını dolaylı olarak etkileyen en iyi belgelenmiş iklim tehlikelerinden biri kuraklıktır. Uzun süreli kuraklıklar, gıda ve su kaynaklarını, kırsal topluluklarda yaşayanları ve toprakta çalışan işçileri ekonomik ve zihinsel refah anlamında etkileyebilmektedir (Vins vd., 2015: 13259; Yusa vd., 2015: 8377; OBrien vd., 2014: 186). Avustralya’da kuraklık ve sıkıntıya ilişkin 7 yıllık nicel bir analizde, araştırmacılar kırsal kesimde yaşayanların kuraklık nedeniyle kentteki meslektaşlarından daha fazla sıkıntı yaşadıklarını bulmuşlardır (OBrien vd., 2014: 186). Hintli çiftçiler arasında aşırı sıcak, düşük tarımsal verim ve intiharlardaki keskin artışlar arasında bir bağlantı olduğu tespit edilmiştir (Carleton, 2017: 8746).

Stresin sağlık üzerindeki yaygın etkileri, yüksek tansiyon, kalp hastalığı, obezite ve diyabet gibi rahatsızlıklardır. Bununla birlikte, Union of Concern Scientists tarafından yapılan bir çalışmada, iklim değişikliğinden kaynaklanan fiziksel zararın çoğu zaman psikolojik zarardan çok daha düşük olduğu belirtilmiştir. Araştırmaya göre kişiler, iklimsel felaketlerle başa çıkabilseler dahi zaman zaman iklim kaynaklı travma sonrası stres, depresyon ve anksiyete gibi ciddi zihinsel sağlık semptomları yaşayabilmektedirler (UCS, 2010). Bunun sebebi ise iklim değişikliği sonucu insanların evlerini, işletmelerini ve mülklerini kaybedebilmeleri veya ölümlere şahit olabilmeleri sonucunda insan psikolojisi üzerinde travmatik etki yaratabilmesi olasılığıdır. New Orleans Üniversitesi’nde doçent olan psikolog ve araştırmacı Carl F. Weems’in de belirttiği gibi, kişinin travmatik deneyimlere maruz kalma durumu ne kadar şiddetli ve yoğun olursa, ciddi ruhsal sağlık sorunlarına sahip olma olasılığı da o kadar yüksek olacaktır (UCS, 2010).

Her ne kadar eko-anksiyete tıbbi bir durum olarak kabul edilmese de APA (American Psychological Association) bunu “kronik bir çevresel kıyamet korkusu” olarak tanımlamıştır. Eko-anksiyete / eko-endişe bir nevi gelecekteki yaşam kalitesinin düşüklüğüne olan inanç olması nedeniyle psikolojik olarak bazı insanlar günlük keder ve çaresizlik dönemleri yaşamakta veya ani panik ataklar sergilemektedirler. Hatta bazı insanlar çocuk sahibi olmama konusunda kararlar dahi verebilmektedirler (Arcanjo, 2019: 3). Bu tip çalışmaların artmasıyla birlikte iklim değişikliğinin refah üzerindeki etkilerinin daha çok

anlaşılmaya başlanması ile beraber eko-anksiyete kavramı, 2018 tarihli İklim Değişikliği Hükümetlerarası Paneli'nde (IPCC) yerini almıştır (Gustafson vd., 2019).

Şekil 2. İklim Değişikliğinin Psikolojik Sonuçları

Kaynak: Berry vd., 2010: 125.

Yukarıda da görüldüğü gibi iklim değişikliği, insanları aşırı sıcağa maruz kalma dahil olmak üzere (Kjellstrom, 2009: 7), psikolojik travmaya maruz bırakarak ve aynı zamanda toprağa olan bağlılıklarından kaynaklanan aidiyet ve topluluk duygularını yıpratarak dolaylı yollardan da zihinsel sağlığı etkileyebilmektedir (Higginbotham vd., 2007'den aktaran Berry vd., 2010: 125). Ek olarak iklim değişikliği, sıcak stresi, şiddet, hastalık ve gıda güvenliğinde aksamaya yol açarak ve topluluk refahını, toplulukların ekonomik dokusuna zarar vererek etkileyebilmektedir. Artan sıcaklıklar (özellikle uzun süreli sıcak havalarda), daha yüksek suç ve agresif davranış oranları ile ve daha yüksek intihar oranları (Maes vd. 1994'ten aktaran Berry vd., 2010: 126) ile ilişkilendirilmiştir (Brearley 1929'den aktaran Berry vd., 2010: 126; Cheatwood 1995'ten aktaran Berry vd., 2010: 126; Cohn vd. 2004'ten aktaran Berry vd. 2010: 126). İntihar ve psikiyatrik başta olmak üzere diğer hastane girişleriyle de aşırı sıcaklıklar bağlantılı olabilir. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre kişilerde var olan zihinsel sağlık sorunlarının, bir sıcak hava dalgası sırasında herhangi bir nedenden dolayı ölüm riskini üçe katladığı sonucuna varılmıştır (Bouchama vd., 2007: 2170).

Avustralya'nın Adelaide kentinde artan sıcaklıklar ile birlikte (Nitschke vd., 2007: 662) organik hastalıklar, demans, ruh hali bozuklukları, anksiyete, strese bağlı ve somatoform bozukluklar, psikolojik gelişim ve yaşlılık bozuklukları da dahil olmak üzere, zihinsel ve davranışsal bozukluklar için hastane başvuruları artmıştır (Hansen vd., 2008: 1369). Sıcaklığın yanı sıra nem de zihinsel işlev bozukluklarıyla ilişkilendirilmektedir. Örneğin, sıcaklıklar daha zayıf konsantrasyon ve yüksek yorgunluğa sebep olmaktadır (Howarth & Hoffman, 1984: 16).

Fiziksel sağlık sorunları, özellikle yaşlı insanlar ve kırsal kesimlerde yaşayanlar gibi savunmasız gruplar için zihinsel sağlık sorunlarının gelişimi ile karşılıklı olarak ilişkilidir (Miller vd., 2009: 506; Prince vd., 2007'den aktaran Berry vd., 2010: 127). Tarımsal üretime bağımlı olan topluluklarda iklim değişikliği, tarımsal üretkenliği ve tarımın canlılığını azaltabilmektedir. Uzun süreli kuraklıkta zaman içinde ekonomik koşullardaki bozulma, ebeveynler ve çocukları arasında depresyon ve demoralizasyona sebep olmaktadır (Conger vd., 1992'den aktaran Berry vd., 2010: 128).

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Yakup Albayrak, son dönemlerde Türkiye'de de iklimsel değişimlerin, insan psikolojisinde olumsuz etkilere neden olduğunu belirterek iklim değişikliği sonucu oluşan kuraklıklar nedeniyle tetiklenen psikolojik bozukluklar nedeniyle vatandaşların hastanelere müracaatlarında artış görüldüğünü açıklamıştır. Ayrıca, iklim değişiklikleri ekonomik endişeler ile de birleşince, çiftçilerin doğrudan toprağa bağlı olmaları sebebiyle kendini doğrudan hissettirirken, kentsel alanlarda yaşayan vatandaşlarda da iklim değişikliği tabanlı kuraklık endişesi ortaya çıkmakta ve bu durumun da psikolojik rahatsızlıklara zemin hazırladığını eklemiştir. Albayrak, Türkiye gibi ülkelerde oluşan iklim dengesizliklerinin, mevsimsel anlamda insan beklentilerinde de problemlere sebep olduğunu belirterek bu durumun bireylerde iklim kaynaklı bir psikolojik dengesizlik hissi oluşturduğunu söylemiştir. İnsanların kuraklık kaygısı ile doktorlara başvurduğunu ekleyen Albayrak: “Bu şikayetle gelen bireylerin, meteorolojiyi takip ettiklerini, kuraklık ile ilgili çeşitli kaynaklardan araştırma yaptıklarını ve yağışlardaki azalma sebebiyle gerek kendi adlarına gerek de çocukları adına umutsuzluğa kapıldıklarını ve bu durumun bir çeşit kaygı bozukluğuna sebep olduğunu” belirtmektedir. Albayrak, insanların geleceğe dair suyla alakalı bir problem olup olamayacağına dair düşündüklerini, ancak bir yerden sonra kişilerin bu problem ve sorgulamalarla zihinsel olarak baş edememeye başladıklarını ve akabinde de psikolojik sorunların meydana geldiğini belirtmektedir. İklim değişikliğinin aşırı olması, insandaki biyolojik saatin etkilenmesine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda da fiziksel şartlar ve psikolojik beklentiler de sık sık değişime uğramakta ve insan vücudu da kendi biyolojik saatini bu sık değişen durumlara göre ayarlamaktadır. Bu durumun sık sık ve ani olması ise vücut sisteminde bazı aksaklıklara yol açabilmektedir. Örneğin, hava değişimlerinin çok sık veya sert olduğu dönemlerde insanlar, çok daha fazla hasta olmaktadır. İşte bu grip, enfeksiyon gibi çok yaygın görülen rahatsızlıklar da dolaylı olarak bireylerde psikolojik rahatsızlıklara zemin hazırlayabilmektedirler (İHA, 2018).

4. SONUÇ

Sonuç olarak, iklim değişikliği sanayiden turizme, gıda yönetiminden insan sağlığına bireylerin yaşamını yoğun bir şekilde etkileyen süreçlerin başında gelmektedir. İklim değişikliğinin etkilediği sektörler ve bu sektörlerin insan hayatındaki önemi göz önüne alındığında iklim değişikliğinin insan refahı üzerindeki etkilerini araştırmak özellikle önemlidir. İklim değişikliği sonucunda insanların doğal kaynaklara erişimi kısıtlanacak, sağlık için ön şart olan besin ve tıbbi kaynakların yetersizliği çeşitli sağlık sorunlarını da beraberinde getirecektir. İklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki etkileri fiziksel ve zihinsel olarak iki başlık altında incelenebilir. İklim değişikliğinin yaratmış olduğu durumlar sonucunda zorunlu olarak evini terk etme, aile yakınlarının kaybı, işsiz kalma, temel besin maddelerine ulaşamama korkusu ve kronik rahatsızlıkların şiddetinin artması gibi durumlar bireylerin hem zihinsel olarak olumsuz etkilenmesine hem de kaygı, stres, depresyon, öfke kontrolsüzlüğü ve şiddet gibi çeşitli sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu sorunların yaygın hale gelmesiyle birlikte kamu sağlığı ve kamu güvenliği olumsuz bir şekilde etkilenerek geniş çapta ulusal ve uluslararası güvenlik sorunları ortaya çıkacaktır. İklim değişikliği sonucunda oluşabilecek sağlık ve güvenlik açığını azaltmak için uluslararası çapta somut ve acil adımlar atılmalıdır. Ulus devletler uluslararası örgütlerle iş birliği içerisinde katılımcı bir yapıyla sorunların çözümüne katılmalı ve sağlık altyapı yatırımlarını arttırmalıdır. Zihinsel sağlık sorunlarının ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar sürdürülebilir kalkınma için hazırlanan ulusal ve uluslararası stratejilere entegre edilmedikçe tam bir başarı sağlanması mümkün görünmemektedir.

Bireyler geçmişte yaşanan doğa kaynaklı değişimlere kolayca uyum sağlamışlardır. Bazı değişimler diğerlerinden çok daha zor olmasına rağmen bireyler kullandıkları çeşitli bilimsel yöntemlerle hayatlarını kolaylaştırarak yaşamlarını sürdürülebilir kılmışlardır. Günümüzde ise bu uyum yılların birikimi ile oluşan sosyal sermaye ve gelişmiş teknolojik altyapıyla sağlanabilir. Bu altyapı ile mevcut bilgiler sentezlenerek iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki etkileri azaltılabilir ve toplumsal refah sağlanabilir. Nitekim bu sentez sonucunda iklim değişikliği riskleri, bu risklerin olası sonuçları ve bu streslere verilecek yanıtlar daha verimli ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ruh sağlığı tıpkı fiziksel sağlık gibi, değişen iklim ile birlikte diğer sağlık belirleyicilerinden etkilenebilen ve çoğunlukla büyüyen sosyal ve ekolojik faktörlerle şekillenmektedir. Makalenin ana konusu olmamakla birlikte yeni makale ve tez çalışmalarına yol göstermesi açısından iklim değişikliğinin yaratacağı güvenilir ve doğal gıdaya erişim sorunu gelişim çağlarında zihinsel gelişim için gerekli besin maddelerine ihtiyaç duyacak bebek ve çocuklarda bilişsel gelişim sorunu ortaya çıkartabilecektir. Bu durumun dolaylı bir etkisi ise ebeveynler üzerinde görülebilecektir. Keza, çocukları için gerekli besinleri edinemeyen ebeveynlerin çözüm bulamadıkları takdirde bu vb. ihtiyaçları giderebilmek ve gıdaya erişebilmek için suç ve şiddet eylemlerine varan çeşitli faaliyetler içerisine girebilecekleri her daim göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir ifade ile iklim değişikliği yalnızca psikolojik ya da fiziksel sağlık ile bağlantılı olan bir konu olmayıp arka planda dolaylı olarak başka sorunlara da yol açabilmektedir. Yani, bu bilişsel gelişim kısıtının bir sonucu olarak gerek çocuk yoksulluğunda yaşanabilecek bir artış gerek ebeveynler ya da toplumun diğer fertlerinde meydana gelebilecek kaygı ve stres bozuklukları orta ve uzun vadede kent suçlarında artışlara neden olabilir. O nedenle bu ilişki akademik camia tarafından ayrıca incelenmelidir. Bu bağlamda iklim değişikliği ve ruh sağlığı ile bağlantılı ek araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Aksay, C. S., Ketenoğlu, O., & Kurt, L. (2005). Küresel ısınma ve iklim değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Dergisi*, 29-41.
- Alderman, K., Turner L. R., & Tong S. (2013). Assessment of the health impacts of the 2011 summer floods in Brisbane. *Disaster Med Public Health Preparedness*, 7(4), 380–386.
- Anderson, C. A. (2001). Heat and violence. *Current Directions in Psychological Science*, 10(1), 33–38.
- Arcanjo, M. (2019). *Eco-Anxiety: Mental health impacts of environmental disasters and climate change*. A Climate Institute Publication, New York.
- Arrhenius, S. (1896). XXXI. on The influence of carbonic acid in the air upon the temperature of the ground. *The London, Edinburgh, and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science*, 237-276.
- Berry, H. (2009). Pearl in the oyster: Climate change as a mental health opportunity. *Aust Psychiatry*, 17(6), 453–456.
- Berry, H. L., Kelly B. J., Hanigan I. C., Coates J. H., McMichael A. J., Welsh J. A., & Kjellstrom T. (2008). *Rural mental health impacts of climate change*. Commissioned Report for The Garnaut Climate Change Review, Canberra: The Australian National University.
- Berry, H. L., Waite, T. D., Dear, K. B. G., Capon, A. G., & Murray, V. (2018). The case for systems thinking about climate change and mental health. *Nature Climate Change*, 282-290.
- Berry, H. L., Bowen, K., & Kjellstrom, T. (2010). Climate change and mental health: A causal pathways framework. *Int J Public Health*, 55(2), 123-132.
- Berry, H. L. (2009). Social capital and mental health among indigenous Australians, New Australians and other Australians living in a coastal region. *Aust J Adv Mental Health* 8, 142-154.

- Berry, P., Clarke, K.L., & Parker, S. (2014). Chapter 7: Human health. (ed. Warren FJ, Lemmen DS), *Canada in a changing climate: Sector perspectives on impacts and adaptation*. Ottawa: Government of Canada, *Natural Resources Canada*, 191–232.
- Bouchama A., Dehbi M., Mohamed G., Matthies F., Shoukri M., & Menne B. (2007). Prognostic factors in heatwave-related deaths: A metaanalysis. *Archives of Internal Medicine*, 167, 2170-2176 (E1–E7), <http://dx.doi.org/10.1001/archinte.167.20.ira70009>.
- Braganza, K., & Church, J. A. (2011). Observations of global and Australian climate (ed. H. Cleugh vd.), *Climate change: Science and solutions for Australia*. Collingwood: CSIRO, 1–14.
- Bryant, R., Waters E., Gibbs L., Gallagher C., Pattison P., Lusher D., MacDougall C., Harms L., Block K., Snowdon E., Sinnott V., Ireton G., Richardson J., & Forbes D. (2014). Psychological outcomes following the victorian black saturday bushfires. *Aust NZ J Psychiatry*, 48(7), 634–643.
- Carleton, T. A. (2017). Crop-Damaging temperatures increase suicide rates in India. *Proc. Natl Acad. Sci., USA*, 114, 8746–8751.
- Charlson, F. (2019). *The rise of "Eco-Anxiety": Climate change affects our mental health, too*, <https://theconversation.com/the-rise-of-eco-anxiety-climate-change-affects-our-mental-health-too-123002>, (16.11.2019).
- Clayton, S., Manning, C., & Hodge, C. (2014). *Beyond storms & droughts: The psychological impacts of climate change*. American Psychological Association (APA) and ecoAmerica, Washington, D.C.
- Clayton, S. W. W, Manning, C., Krygsman, K., & Speiser, M. (2017). *Mental Health and Our Changing Climate: Impacts, Implications, and Guidance*. American Psychological Association, and ecoAmerica, Washington, D.C.
- Climate Gov. (2017, 04). *Climate news, stories, images, & video*, <https://www.climate.gov/news-features/videos/keeling-curve-carbon-dioxide-levels-becomes-chemical-landmark>, (13.07.2020).
- Costello, A., Abbas M., Allen A., Ball S., Bell S., Bellamy, R., & Lee, M. (2009). Managing the health effects of climate change. *Lancet*, 373(9676), 1693–733.
- Coyle, K. J., & Van Susteren, L. (2012). *The psychological effects of global warming on The United States: And why the US mental health care system is not adequately prepared*. National Wildlife Federation, https://nwf.org/~media/PDFs/Global-Warming/Reports/Psych_effects_Climate_Change_Ex_Sum_3_23.ashx, (18.11.2019).
- Davis, C., Joroff, A., & Jenks, C. (2007, 06). *Climate change strategies for the financial services industry*. <https://www.goodwinlaw.com/publications/2007/01/climate-change-strategies-for-the-financial-services-industry>, (14.03.2020).
- Dodgen, D., Donato, D., Kelly, N., La Greca, A., Morganstein, J., Reser, J., Ruzek J., Schweitzer S., Shimamoto M. M., Tart K. T., & Ursano, R. (2016). Mental health and well being. In: The impacts of climate change on human health I. *The United States: A Scientific Assessment*, 217–246, Washington, D.C.: U.S. Global Change Research Program. doi:10.7930/J0TX3C9H.
- Doherty, T. J., & Clayton, S. (2011). The psychological impacts of global climate change. *American Psychologist*, 66(4), 265–276.
- Ebi, K. L., Grambsch, A. E., Sussman, F. G., & Wilbanks, T. J. (2008). *Effects of global change on human health, in analyses of the effects of global change on human health and welfare and human systems*. A Report by the U.S. Climate Change Science Program and the Subcommittee on Global Change Research, (Ed. J. Gamble vd.), USEPA: Washington, D. C.

- Fernandez, A., Black, J., Jones, M., Wilson, L., Salvador-Carulla, L., Astell-Burt, T., & Black, D. (2015). Flooding and mental health: A systematic mapping review. *PLoS One*, *10*(4), e0119929, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0119929>, (18.11.2019).
- Fisher, A. (2016). *Going deep: A review of environmental melancholia: Psychoanalytic dimensions of engagement by Renee Lertzman*. ECOPSYCHOLOGY, Canada.
- Fritze, J. G., Blashki G. A., Burke S., & Wiseman J. (2008). Hope, despair and transformation: Climate change and the promotion of mental health and wellbeing. *International Journal of Mental Health Systems*, *2*(1), 13, 1-10.
- Galea, S., Brewin C. R., Gruber M., Jones R. T., King D. W., King L. A., McNally R. J., Ursano R. J., Petukhova M., & Kessler R. C. (2007). Exposure to hurricane-related stressors and mental illness after Hurricane Katrina. *Arch Gen Psychiatry*, *64*(12), 1427–1434.
- Gustafson, A., Leiserowitz, A., & Maibach, E. (2019). *Americans are increasingly 'alarmed' about global warming*. Yale Program on Climate Change Communication, <https://climatecommunication.yale.edu/publications/americans-are-increasingly-alarmed-about-global-warming/>, (17.11.2019).
- Han, K. S., Kim, L., & Shim, I. (2012). Stress and sleep disorder. *Experimental Neurobiology*, *21*(4), 141–150, doi:10.5607/en.2012.21.4.141.
- Hanigan, I. C., Butler, C. D., Kokic, N., & Hutchinson, M. F. (2012). Suicide and drought in New South Wales, Australia, 1970–2007. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *109*(35), 13950–13955.
- Hansen, A., Bi P., Nitschke M., Ryan P., Pisaniello D., & Tucker G. (2008). The effect of heat waves on mental health in a temperate Australian City. *Environ Health Perspect*, *116*, 1369–1375.
- Hayes, K., Blashki, G., Wiseman, J., Burke, S., & Reifels, L. (2018). Climate change and mental health: Risks, impacts and priority actions. *Int J Ment Health Syst*, *12*(28), 1-12.
- Hickie, I. (2011). *Act now on climate change to protect Australians' mental health*, <https://theconversation.com/act-now-on-climate-change-to-protect-australians-mental-health-3099>, (16.11.2019).
- Howarth, E., & Hoffman M. S. (1984). A multidimensional approach to the relationship between mood and weather. *Br J Psychol*, *75*, 15–23.
- Hsiang, S. (2010). Temperatures and cyclones strongly associated with economic production in the Caribbean and Central America. *PNAS*, *107*, 15367–15372.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2007). *AR4 climate change 2007: Synthesis report*, <https://www.ipcc.ch/report/ar4/syr/>, (03.03.2020).
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2012). Summary for policymakers. (ed. Field, CB, Barros V, Stocker TF, Qin D, Dokken DJ, Ebi KL, Mastrandrea MD, Mach KJ, Plattner G-K, Allen SK, Tignor M, and Midgley PM), *Managing the risks of extreme events and disasters to advance climate change adaptation, a special report of working groups I and II of the intergovernmental panel on climate change*. New York: Cambridge University Press.
- İHA. (2018). *İklim değişikliği toplum psikolojisini bozuyor!*, <https://www.haberturk.com/iklim-degisiklikleri-toplum-psikolojisini-bozuyor-1826436>, (16.11.2019).
- Kadioğlu, M. (2012). *Türkiye'de iklim değişikliği risk yönetimi*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Kessler, R. C., Galea, S., Gruber, M. J., Sampson, N. A., Ursano, R. J., & Wessely, S. (2008). Trends in mental illness and suicidality after Hurricane Katrina. *Molecular Psychiatry*, *13*(4), 374-384, <http://dx.doi.org/10.1038/sj.mp.4002119>.

- Kilby, B. (2015). *A psychologist explains why people don't give a shit about climate change*, https://www.vice.com/en_us/article/nn9bpx/a-psychologist-explains-why-people-dont-really-give-a-shit-about-climate-change-608, (16.11.2019).
- Kiraz, E. D. E. (2019). *İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 14: İklim değişikliğinin insan sağlığına etkileri*. İklim Değişikliği Alanında Ortak Çalışmaların Desteklenmesi Projesi, İklimİN, We Global.
- Kjellstrom, T. (2009). *Climate Change exposures, chronic diseases and mental health in urban populations - a threat to health security, particularly for the poor and disadvantaged*. World Health Organization Centre for Health and Development, Kobe.
- Kolassa, I. T., Ertl, V., Eckart, C., Kolassa, S., Onyut, L. P., & Elbert, T. (2010). Spontaneous remission from PTSD depends on the number of traumatic event types experienced, psychological trauma: Theory. *Research, Practice and Policy*, 2(3), 169–174.
- Mercan, M., & Karakaya, E. (2013). Sera gazı salımının azaltımında alternatif politikaların ekonomik maliyetlerinin incelenmesi: Türkiye için genel denge analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 123-159.
- Miller, G., Chen, E., & Cole, S. W. (2009). Health psychology: Developing biologically plausible models linking the social world and physical health. *Annu Rev Psychol*, 60, 501–524.
- Moser, S. C. (2007). More bad news: The risk of neglecting emotional responses to climate change information (ed., S. C. Moser & L. Dilling), *Creating a climate for change: communicating climate change and facilitating social change*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 64–80.
- Murray, C. J., Vos T. vd. (2013). Disability-Adjusted life years (DALYs) For 291 Diseases and injuries in 21 regions, 1990–2010: A systematic analysis for the global burden of disease study 2010. *Lancet*, 380(9859), 2197–2223.
- NASA. (2020, 03). *Global climate change vital signs of the planet*, <https://climate.nasa.gov/>, (14.03.2020).
- Neria, Y., & Shultz J. M. (2012). Mental health effects of hurricane sandy: Characteristics, potential aftermath, and response. *JAMA*, 308(24), 2571–2572.
- Nitschke, M., Tucker, G. R., & Bi, P. (2007). Morbidity and mortality during heatwaves in Metropolitan Adelaide. *Medical J. Aus*, 187, 662–665.
- North, C. S., & Pfefferbaum, B. (2013). Mental health response to community disasters: A systematic review. *JAMA*, 310(5), 507– 518.
- Obrien, L. V., Berry, H. L., Coleman, C., & Hanigan, I. C. (2014). Drought as a mental health exposure. *Environ Res.*, 131, 181–187.
- Osofsky, J. D., Osofsky, H. J., Kronenberg, M., & Hansel, T. C. (2010). *The aftermath of Hurricane Katrina: Mental health considerations and lessons learned, Chapter 10, In: Helping families and communities recover from disaster*. Washington, D.C: American Psychological Association, 241-263.
- Ostapchuk, J., Harpers, S., Cunsolo, W. A., Edge, V., & The Rigolet Inuit Community Government. (2015). Climate change impacts on inuit health: Community perceptions from elders and seniors in Rigolet. Nunatsiavut, Canada, *International Journal of Indigenous Health*, 9(2), 6–24.
- Page, L., Hajat, S., Kovats, R. S., & Howard, L. (2012). Temperature-Related deaths in people with psychosis, dementia, and substance misuse. *British Journal of Psychiatry*, 200(6), 485–490.

- Pilcher, J., Nadler, E., & Busch, C. (2002). Effects of hot and cold temperature exposure on performance: A meta-analytic review. *Journal of Ergonomics*, 45, 682-698, doi:10.1080/00140130210158419.
- Qi, X., Hu, W., Mengersen, K., & Tong, S. (2014). Socio-Environmental drivers and suicide in Australia: Bayesian spatial analysis. *BMC Public Health* 14, 681, 1-10.
- Qi, X. (2014). *Heatwaves linked to an increase in Australian suicide rates*, <https://theconversation.com/heatwaves-linked-to-an-increase-in-australian-suicide-rates-23254>, (16.11.2019).
- Reacher, M., vd. (2004). Health impacts of flooding in Lewes: A comparison of reported gastrointestinal and other illness and mental health in flooded and non-flooded households. *Communic. Dis. Public Health*, 7, 39-46.
- Rhodes, J., Chan, C., Paxson, C., Rouse, C. E., Waters, M., & Fussell, E. (2010). The impact of Hurricane Katrina on the mental and physical health of low-income parents in New Orleans. *Am J Orthopsychiatry*, 80(2), 237-247.
- Rubonis, A. V., & Bickman, L. (1991). Psychological impairment in the wake of disaster: The disaster psychopathology relationship. *Psychological Bulletin*, 109(3), 384-399.
- Salick, J., & Byg, A. (2007). *Indigenous peoples and climate change*. Tyndall Centre for Climate Change Research, Oxford.
- Schmeltz, M. T., González, S. K., Fuentes, L., Kwan, A., Ortega-Williams, A., & Cowan, L. P. (2013). Lessons from Hurricane Sandy: A community response in Brooklyn, New York. *J Urban Health*, 90(5), 799-809.
- Shahzad, R. U. (2015). Global warming: Causes, effects and solutions. *Durreesamin Journal*, 1(4), 1-7.
- Silove, D., & Steel, Z. (2006). Understanding community psychosocial needs after disasters: Implications for mental health services. *J Postgrad Med*, 52(2), 121-125.
- Simister, J., & Cooper, C. (2005). Thermal stress in the USA: Effects on violence and on employee behaviour. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 21(1), 3-15, doi:10.1002/ smi.1029.
- Simpson, D. M., Weissbecker, I., & Sephton, S. E. (2011). Extreme weather-related events: Implications for mental health and well-being, climate change and human well-being: Global challenges and opportunities (ed., Weissbecker, I.). *Springer, Verlag*, New York, 57-78, <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4419-9742-5>.
- Somasundaram, D. J., & Van De Put, W. A. C. M. (2006). Management of trauma in special populations after a disaster. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 67(2), 64-73.
- Stanke, C., Murray V., Amlôt, R., Nurse J., & Williams, R. (2012). The effects of flooding on mental health: Outcomes and recommendations from a review of the literature. *PLoS Curr*, 4, e4f9f1fa9c3cae, <https://doi.org/10.1371/4f9f1fa9c3cae>, (18.11.2019).
- Şimşek, F. (2017). Paleolitik dönemde insan türleri. *Uluslararası Amisos Dergisi*, 2(3), 66-85.
- Tapsell, S. M., Tunstall, S. M., & Wilson, T. (2003). *Banbury and Kidlington four years after the flood, an examination of the long-term health effects of flooding*. Flood Hazard Research Centre, Middlesex University.
- Telekomünikasyon Şube Müdürlüğü. (2008, 11). *Küresel iklim değişikliği ve insan sağlığına etkileri*. [mgm.gov.tr](https://www.mgm.gov.tr): <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/saglik/iklimdegisikligi/kureseliklimdegisikligi-etkileri.pdf> adresinden alındı
- Trang, P. M., Rocklöv, J., Giang, K. B., Kullgren, G., & Nilsson, M. (2016). Heatwaves and hospital admissions for mental disorders in Northern Vietnam. *PLoS ONE* 11, e0155609, 11(5), 1-20.

- Trombley, J., Chalupka S., & Anderko, L. (2017). Climate change and mental health. *AJN Am J Nurs*, 117(4), 44–52.
- Tunstall, S., Tapsell, S., Green, C., Floyd, P., & George, C. (2006). The health effects of flooding: Social research results from England and Wales. *J Water Health*, 4(3), 365–380.
- Türkeş, M., Sümer, U., & Çetiner, G. (2000). Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri. *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları*, İstanbul Sanayi Odası, 7-24.
- UNFCCC. (1992). *United Nations framework convention*. https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf, (02.03.2020).
- United States Global Change Research Program. (2016). *the impacts of climate change on human health in the United States: A Scientific Assessment*. Washington, D.C.: doi:10.7930/JOR49NQX, <https://health2016.globalchange.gov>, (20.11.2019).
- Union of Concerned Scientists (UCS). (2010). *Climate change and mental health*. https://www.ucsusa.org/global_warming/science_and_impacts/impacts/climate-change-and-mental-health.html, (17.11.2019).
- Vins, H., Bell, J., Saha, S., & Hess, J. J. (2015). The mental health outcomes of drought: A systematic review and causal process diagram. *Int J Environ Res Public Health*, 12(10), 13251–13275.
- Vlassopoulos, C. A. (2012). Competing definition of climate change and the post-kyoto negotiations. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 8(1), 104-118.
- Waite, T. D., Chaintarli, K., Beck, C. R., Bone, A., Amlôt, R., Kovats, S., Reacher, M., Armstrong, B., Leonardi, G., Rubin, G. J., & Oliver, I. (2017). The English national cohort study of flooding and health: Cross-Sectional analysis of mental health outcomes at year one. *BMC Public Health*, 17(1), 129, 1-9.
- Weisler, R. H., Barbee, J. G. T., & Townsend, M. H. (2006). Mental health and recovery in the Gulf Coast after Hurricanes Katrina and Rita. *JAMA*, 296(5), 585-588.
- Yusa, A., Berry, P., Cheng, J., Ogden, N., Bonsal, B., Stewart, R., & Waldick, R. (2015). Climate change, drought and human health in Canada. *Int J Environ Res Public Health*, 12(7), 8359–8412.

TÜRKİYE’NİN ENERJİ DIŞI İTHALATININ DÖVİZ KURU VE BRENT PETROL FİYATI İLE İLİŞKİSİ

Ali Cüneyt ÇETİN¹

Özet

Bu çalışmada Türkiye’nin enerji dışı ithalatını etkileyen faktörlerden döviz kuru ve Brent petrol fiyatının etkileri incelenmiştir. Bu amaca yönelik zaman serisi analizleri kullanılmış ve çalışmada kullanılan seriler 1999 ve 2019 yıllarını kapsamaktadır. Dolar ve Euro döviz kurları ile Brent petrol fiyatları açıklayıcı değişken, enerji dışı ithalat verileri ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Kısa ve uzun dönemli ilişkilerin tespiti için eş bütünleşme ve hata düzeltme modelleri kullanılmıştır. Euro kuru hariç dolar döviz kuru ve Brent petrol fiyat değişkeni için istatistikî bakımdan anlamlı katsayılar elde edilmiştir. Regresyon analizi sonucunda, modelin açıklama gücünün %10,83 ve 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu, diğer şartlar sabitken kısa dönemde dolar döviz kurunda yaşanan %1’lik artışın enerji dışı ithalatı %0,61 azalttığı, Brent petrol fiyatlarında %1’lik artışın ise enerji dışı ithalatı %0,19 artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Sonuç olarak analiz yapılan dönemde Türkiye’nin enerji dışı ithalatı üzerinde Euro döviz kurunun bir etkiye sahip olmadığı, dolar kuru ile Brent petrol fiyatının ise etkisi bulunduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Dışı İthalat, Döviz Kuru, Brent Petrol Fiyatı

JEL Kodları: F14, F31, G15

THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY’S NON-ENERGY IMPORT, EXCHANGE RATE AND BRENT OIL PRICE

Abstract

In this study, it is aimed to check the effects of exchange rate and Brent oil price the factors that affecting Turkish non-energy import was examined. For this purpose, time series analysis were run and data cover the years between 1999 and 2019. The variables of exchange rate and Brent oil price were taken as explanatory variables of the study; non-energy import was taken as dependent variable. Co-integration tests and error correction models were used to check long run and short run relationships between variables. It was reached statistically significant coefficients for dollar exchange rate and Brent oil price except from euro exchange rate. As a result of the regression analysis, the explanation power of the model is 10.83% and it is significant at the 0.01 level. While other conditions were constant, it was concluded that a 1% increase in the dollar exchange rate in the short term decreased non-energy imports by 0.61%, while a 1% increase in Brent oil prices increased non-energy imports by 0.19%. Consequently, it was observed that there is no significant effect of euro exchange rate on Turkish non-energy import, while the dollar exchange rate and Brent oil prices have an effect in the analysis period.

Keywords: Non-Energy Import, Exchange Rate, Brent Oil Price

JEL Codes: F14, F31, G15

1. GİRİŞ

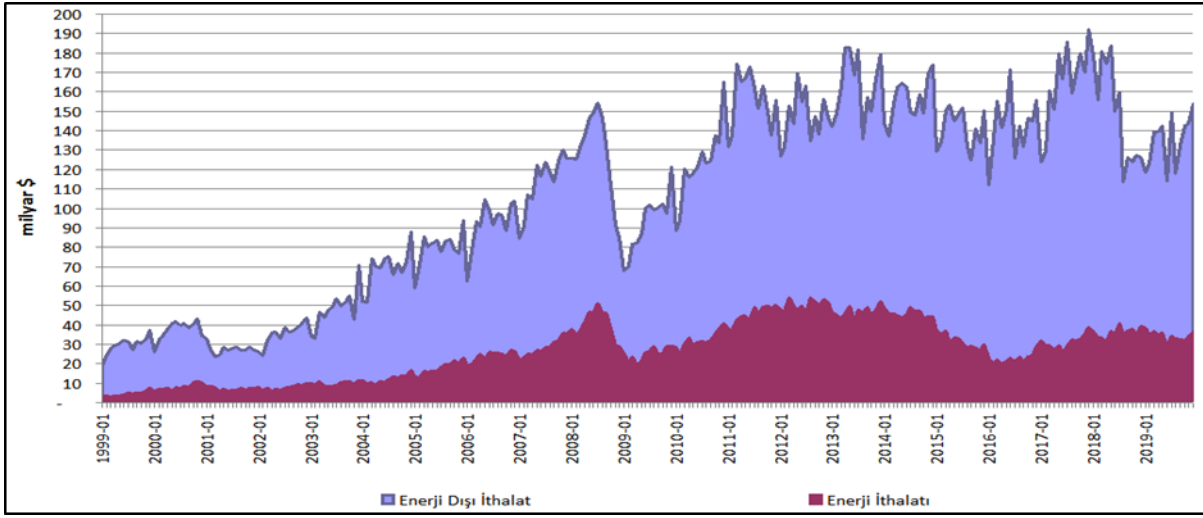
Türkiye’nin ithalat kalemleri içerisinde enerji önemli bir konuma sahiptir. Dış ticaret açığının nedeni olarak enerji ithalatı görülürken, enerji dışı ithalata yeterince önem verilmemektedir. Bu bağlamda enerji dışı ithalatın ele alınarak en önemli belirleyicilerinden olan döviz kuru ve petrol fiyatları ile ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir.

Türkiye’nin toplam ithalatı 2020 yılı Temmuz ayı itibariyle 17,708 milyar \$ olmuştur. Bu tutarın 2,413 milyar dolarlık kısmını, enerji ithalatı olarak gösterilen “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar” oluşturmuştur. Enerji ithalatını oluşturan söz konusu kalemlerin tutarı 2019 yılının Temmuz ayında 3,443 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece, söz konusu dönemde ülkenin enerji ithalatı %29,9 azalmıştır. Diğer yandan, 2020 yılı Temmuz ayında geçen yılın aynı ayına göre ham petrol ithalatı %7,59 artarak 3,98 milyon tona ulaşmıştır (ST Endüstri, 2020).

Türkiye’nin enerji ve enerji dışı ithalat verilerine bakıldığında son 20 yılda artış gösterdiği görülmektedir. 1999 yılında 5,3 milyar \$ olan enerji ithalatı 40 milyar \$’lık toplam ithalatın %13’ünü oluştururken, 2019 yılında 41 milyar \$’lık enerji ithalatı 202 milyar \$’lık toplam ithalatın %20’sini teşkil

¹ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, alicuneytcetin@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1478-0955

etmiştir. Bu dönemde enerji ithalatı 13 kat artmış iken, toplam ithalat 20 kat artmıştır. Türkiye'nin Ocak 1999-Aralık 2019 yılları arası dönemde gerçekleştirmiş olduğu toplam ithalatının enerji ve enerji dışı kalemler olarak gelişimi Grafik 1'de gösterilmektedir.

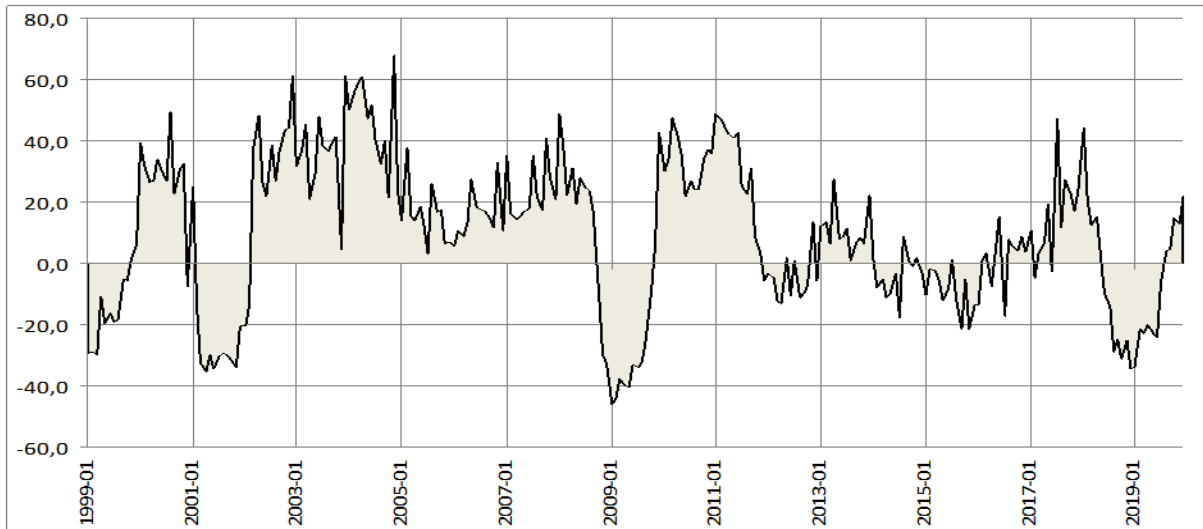

Grafik 1. Toplam İthalatın Enerji ve Enerji Dışı Olarak Gelişimi

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Dış Ticaret İstatistikleri, Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat (ISIC, Rev. 3) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 1'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin enerji ve enerji dışı ithalatı yıllar itibariyle artış göstermiştir.

Grafik 2'de Türkiye'nin enerji dışı ithalatının Ocak 1999–Aralık 2019 dönemindeki yıllık artış hızları verilmektedir.

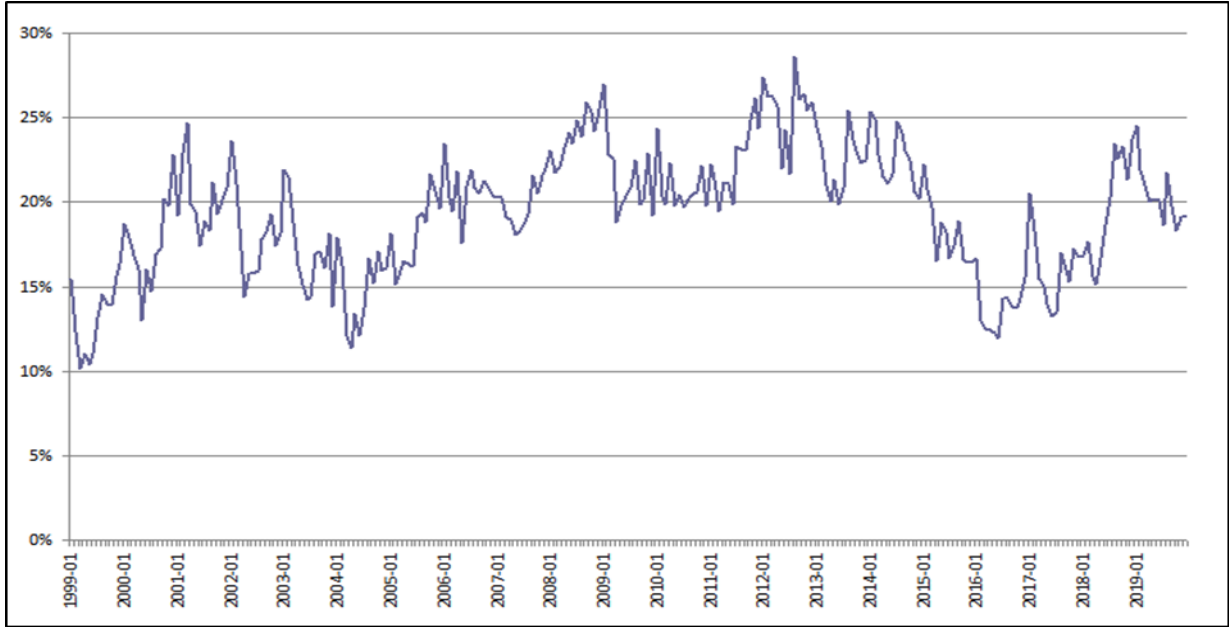
Grafik 2. Enerji Dışı İthalatın Yıllık Yüzde Artış Hızları

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Dış Ticaret İstatistikleri, Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat (ISIC, Rev. 3) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 2'de görüldüğü üzere 1998-1999 Asya ekonomik krizi, 2001 Şubat krizi, 2009 yılı küresel finansal kriz ve 2019 yılı içerisinde tüm dünya ülkelerinde halen etkileri devam etmekte olan Covid-19 pandemisinin yaşandığı dönemde ekonomik küçülmeden dolayı enerji dışı ithalat artışı negatife dönüşmüştür. Söz konusu dönemlerde enerji dışı ithalat bir yıl öncesinin aynı dönemine göre azalmış ve yıllık artış hızları eksi değerler almıştır. Enerji dışı ithalat 2019 yılının ilk çeyreğinde %26, ikinci çeyreğinde ise %22 azalmış, üçüncü çeyreğinde %0.7 artış göstererek son çeyreğinde %16.6 oranında

artışını sürdürmüştür. Aralık ayında gelindiğinde ise artış hızı %21.8 olarak gerçekleşmiştir. Genel ticaret sistemi kapsamında üretilen geçici dış ticaret verilerine göre, enerji dışı ithalat 2020 yılı Temmuz ayı itibariyle bir önceki yılın aynı ayına göre %3.1 azalma göstermiştir (Kurban, 2020).

Grafik 3’de enerji ithalatının toplam ithalata oranı gösterilmektedir.

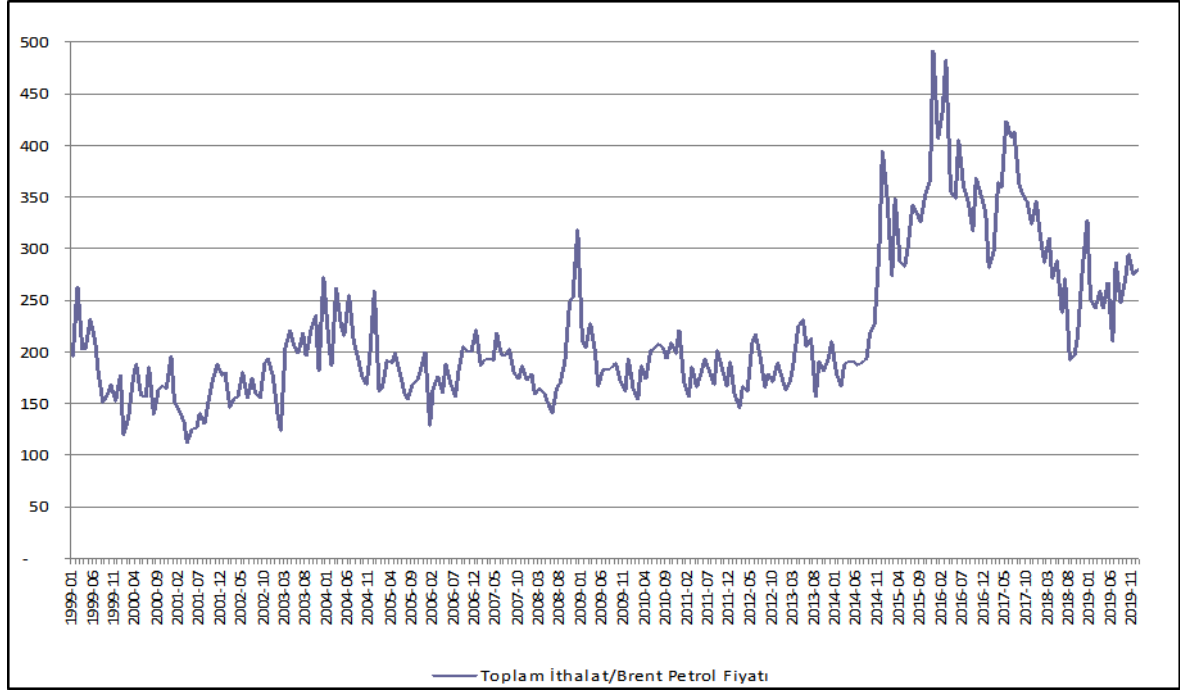
Grafik 3. Enerji İthalatının Toplam İthalata Oranı

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Dış Ticaret İstatistikleri, Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat (ISIC, Rev. 3) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 3’deki verilerin ışığında, ele alınan dönemde gerçekleşen aylık enerji ithalatının toplam ithalattaki payının çok hızlı artış göstermediği ifade edilebilir.

Geçmişte bir takım çalışmalarda Türkiye’de kriz dönemlerinde gerçekleştirilen ithalat ile petrol fiyatları arasında net ilişkiler kurulamasa da petrol fiyatlarının istatistiksel olarak anlamlı çıktığına rastlanmaktadır. Türkiye’nin 1986-2010 yılları arası döneme yönelik aylık bazda toplam ithalat tutarı ile WTI petrol fiyatı arasındaki ilişkinin belirlenmesi ile ilgili Şanlı (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye’nin toplam ithalatının (milyon dolar cinsinden), WTI petrol fiyatının 185 katı civarında olduğu belirtilmektedir (Şanlı, 2011: 58).

Geçmişte yapılan araştırmalar WTI petrol fiyatlarını ele alması nedeniyle bu çalışmada farklı olarak petrol fiyatlarını temsilen Brent petrol kullanılmıştır. Grafik 4’de Türkiye’nin toplam ithalatının Brent fiyatına oranı gösterilmektedir.

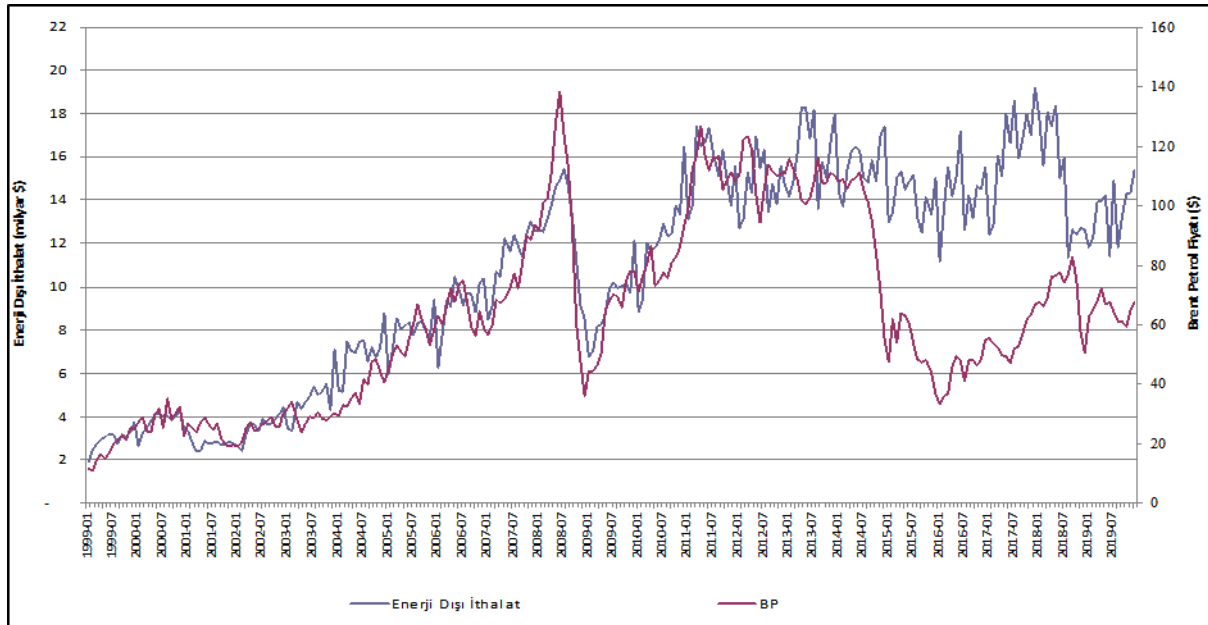

Grafik 4. Toplam İthalatın (milyon \$) Brent Fiyatına Oranı

Kaynak: TÜİK ve EIA (Energy Information Administration) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 4'e bakıldığında 2019 yılının son 6 ayında toplam ithalatın (milyon \$ cinsinden) Brent fiyatının 266 katı, 2019 yılı ortalaması olarak da 261 katı olduğu görülmektedir.

Toplam ithalattan enerji kalemlerinin çıkarılmasıyla "Enerji Dışı İthalat" rakamı elde edilmektedir. Enerji dışı ithalat rakamının Brent petrol fiyatları ile karşılaştırılması Grafik 5'de yer almaktadır.

Grafik 5. Enerji Dışı İthalat ile Brent Petrol Fiyatlarının Aylara Göre Değişimi

Kaynak: TÜİK ve EIA (Energy Information Administration) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Grafik 5’deki değişkenlerin hareketlerinden iki zaman serisi arasında 1999- 2014 yılları arasında aynı yönde önemli ölçüde ilişkinin bulunduğu, 2014 yılından sonra ise bu ilişkinin devam etmediği görülmektedir.

Bu çalışmada ithalat “enerji” ve “enerji dışı” olmak üzere iki kısımda değerlendirilerek, Türkiye’nin enerji dışı ithalatının döviz kuru ve petrol fiyatları ile ilişkisi incelenmiştir.

2. LİTERATÜR

Geçmişte yurt içinde ve dışında ithalat konusunda yapılan çalışmalar büyük ölçüde ithalat kalemleri arasında bir ayırım yapılmadan genel ithalat kapsamında ele alınmıştır. Yapılan bu çalışmada ele alınan konunun temelini toplam ithalat ve enerji ithalatı oluşturmakta ve özelde enerji dışı ithalat, döviz kuru ve petrol fiyatları ilişkisi ele alınmaktadır. Literatürde söz konusu alanda yapılmış çalışmalar ve elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir.

Diaz-Alejandro (1982) Arjantin ekonomisine yönelik 1913-1976 dönemini ele alarak, ithalat ve ihracat hacmi ile döviz kuru arasında eşbütünleşme bulunduğunu ve tek yönlü en az bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu tespit etmiştir.

Akhtar ve Hilton (1984) Almanya ve ABD ekonomisine yönelik 1974:Q1-1981:Q4 dönemini ele alarak, ithalat ve ihracat hacmi ile reel efektif döviz kuru arasında negatif bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

İthalat ve ihracat ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalardan Cushman (1983), Kenen ve Rodrik (1986), Maskus (1986), Thursby ve Thursby (1987) ve De Grauwe (1987) döviz kurunda meydana gelen değişkenliğin ithalat ve ihracat hacmini azalttığını, döviz kurundaki belirsizlik (oynaklık) ile ithalat ve ihracat arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir.

Trehan (1986) ABD ekonomisinde dolar kuru ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik 1956Q2 ile 1985Q4 dönemi verilerini kullanarak yaptığı VAR analizinde dolar kurunun petrol fiyatı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucunu elde etmiştir.

Koray ve Lastrapes (1989), ABD’nin İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya ve Kanada ile olan ithalatı üzerine 1961–1985 dönemini kapsayan çalışmasında VAR modeli kullanarak reel döviz kurunda meydana gelen oynaklığın çok zayıf da olsa ithalat ile ters yönlü bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Rose (1991) OECD’ye üye 5 ülke ekonomisi için 1974: 01-1986: 12 dönemi verilerini kullanarak, reel döviz kurunda meydana gelen değişimin ithalat-ihracat dengesinde bir etkisi olmadığını belirlemiştir.

Arize (1998) döviz kuru oynaklığının gelişmiş ülkelerin ithalat ve ihracat akımlarına etkisini 8 Avrupa ülkesini ele alarak incelemiştir. Döviz kuru volatilitésinin, Yunanistan ve İsveç ülkelerinin reel ithalatına anlamlı ve pozitif, diğer Avrupa ülkelerinkine ise anlamlı ve negatif etki sunduğuna işaret ettiğini vurgulamıştır.

Terzi ve Zengin (1999) döviz kuru ile sektörel bazda ithalat-ihracat ilişkisini Türkiye ekonomisi için 1980-1995 dönemine yönelik aylık olarak incelemiş ve ihracat ve ithalat ile döviz kuru arasında nedensellik ilişkisi görememiştir.

Arize vd. (2000) 13 ülke için 1973-1996 dönemini ele alarak nedensellik ve eşbütünleşme testleri uygulamışlar ve söz konusu ülkelerde döviz kuru hareketliliği ile ihracat akımları arasında uzun vadede negatif ve istatistikî olarak önemli ölçüde denge ilişkisi bulgusunu elde etmişlerdir.

Zengin (2001) Türkiye ekonomisine yönelik 1994-2000 dönemi aylık verileri ile reel döviz kuru ve ithalat fiyat endeksi ilişkisini araştırmış, döviz kuruna doğru ithalat fiyat endeksinden nedensellik ilişkisi bulunurken tersinin bu ilişki için mevcut olmadığını bulgulamıştır.

Jabara (2009) ABD ekonomisinde kur değişimlerinin 1999-2008 döneminde ithalatı nasıl etkilediğini regresyon yöntemini kullanarak araştırmış ve mal ithalatının ABD ekonomisinde kur değişimlerinden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Hepaktan vd. (2011) Türkiye ekonomisi için 1982-2011 dönemini ele alarak reel kuru ihracat ve ithalat ile ilişkisini eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizlerini kullanarak araştırmışlar, ithalat ve ihracat işlemlerinin kur üzerindeki etkisinin, kuru ithalat ve ihracat üzerindeki etkisinden daha etkili olduğunu bulgulamışlardır.

Wesseh ve Niu (2012) döviz kurunun, Güney Afrika ile Çin arasında yapılan ticarete etkisini 1991 Ocak - 2010 Temmuz ve 1995Q1-2010Q3 dönemini ele alarak incelemişler, kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen değişimin Güney Afrika'dan Çin'e yapılan toplam ticaret dikkate alındığında, ithalatı ve ihracatı etkilemediğini saptamışlardır. Güney Afrika'dan Çin'e yapılan ihracat, sektör bazında incelendiğinde döviz kuru ile ihracat arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür.

Şanlı (2012) Türkiye'nin enerji dışı ithalatının petrol fiyatları ile ilişkisini ele almıştır. 1992-2011 yılları arasını kapsayan çalışmada, Türkiye'nin aylık ithalat bazında her ay yaklaşık 6 milyon ton petrol eş değeri (Brent olarak) enerji ithalat faturası ödediğini vurgulayarak, enerji ithalatının toplam ithalattaki payının artmakta olduğunu ancak bu payın hızla artış göstermediği, toplam aylık ithalatın (milyon \$) Brent fiyatının 180-181 katı civarında seyrettiği, enerji ithalatı ile petrol fiyatları ile korelasyonu bulunduğu, enerji dışı ithalatın petrol fiyatları ile ortak hareket ettiği ve bu ilişkinin ekonominin istikrarlı büyüdüğü dönemlerde artmakta olduğunu, petrol fiyatlarının tüm dönemde istatistiksel anlamlı olduğu, ithalat ve petrol verilerinin mevsimsellik içerdiği sonuçlarını elde etmiştir.

Kızıldere vd. (2013) yükselen ekonomiler ve Türkiye için 1994-2010 dönemini ele alarak, panel veri analizi ve hata düzeltme modeline dayalı eşbütünleşme analizi sonucunda yükselen ekonomilerde kur oynaklığının ithalatta bir etkisi olmadığını görmüştür.

Sweidan (2013) döviz kurunun Ürdün'ün ithalatına ve ihracatına olan etkisini 1976-2009 dönemini ele alarak incelemiş ve kısa vadede döviz kurunun hem ithalatı hem de ihracatı etkilediğini saptamıştır.

Tapşın ve Karabulut (2013) Türkiye'ye yönelik 1980-2011 dönemi reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişler ve reel döviz kuru endeksinden ithalat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini tespit etmişlerdir.

Choudhri ve Hakura (2015) ithalat malları fiyatlarını döviz kuru şoklarının nasıl etkilediğini 1979-2010 dönemini ele alarak ülkeler kategorisinde incelemişler, VAR analizi ve uzun dönemli eşbütünleşme analizi sonucunda döviz kurundaki 1 birimlik değişimin ithalatı ne yönde ve şiddette etkilediğini tespit etmişlerdir.

Değer ve Demir (2015) Türkiye'nin 1997 Ocak-2014 Aralık dönemi için reel efektif döviz kuru ile ithalat ve ihracat hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiş, eş bütünleşme ilişkisinin varlığını belirleyerek reel efektif döviz kurundan ithalat ve ihracat hacmine doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu, ithalat ve ihracat hacminden ise reel efektif döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını tespit etmişlerdir.

Li vd. (2015) Çin ekonomisinde 2000-2006 dönemi için döviz kuru dalgalanmalarının ithalat üzerindeki etkisini araştırmış ve OECD ülkelerinde ithalat yapan firmaların ani döviz kuru şoklarının ithalatı etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Doğan ve Kurt (2016) Türkiye ekonomisi için 2003 Ocak-2015 Ekim dönemini ele alarak, döviz kurları ile yatırım ve tüketim malı ithalatı açısından yatırım-tüketim etkileşimini incelemiştir. Granger Nedensellik ve etki tepki analizi ile varyans ayrıştırması yöntemlerini kullanarak, yatırım ve tüketim malı ithalatı ile döviz kurlarındaki değişim arasında nedensellik ilişkisine rastlamıştır. Kur değişmelerinin üretim ve ihracat yapan kesimi maliyet unsuru olarak etkilediği, yatırım ve tüketim malı ithalatı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle tüketim malı ithalatındaki değişmelerin çoğunlukla sermaye malı ithalatındaki değişmelerden kaynaklandığını belirlemiştir.

Altın ve Süslü (2017) Türkiye için 1989-2016 yılları arası döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini Toda-Yamamoto nedensellik testi yaparak araştırmış ve istatistiksel olarak değişkenler arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlayamamışlardır.

Şit ve Alancioğlu (2019) Türkiye ekonomisinde 2008:Ocak-2018:Haziran dönemi için petrol fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişkinin varlığını Philipps-Oualiris ve Engle Granger eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile analiz etmiş, değişkenler arasında uzun vadeli ilişki olduğunu ve nedenselliğin yönünün petrol fiyatlarından döviz kuruna doğru gerçekleştiğini belirlemişlerdir.

Şişeci ve Yamaçlı (2020) enerji ithalatını etkileyen unsurları Türkiye ekonomisi için 2002-2017 dönemine yönelik araştırmışlardır. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), reel efektif döviz kuru endeksi ve reel enerji ithalatını değişkenler olarak belirlemişlerdir. Johansen Eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme analizlerini kullanarak, uzun dönemde döviz kuru, iktisadi gelişme ve enerji ithalatı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir. GSYH'nın enerji ithalatı üzerindeki etkisinin döviz kuruna oranla daha az olduğunu belirlemişler, kısa vadede enerji ithalatı ile iktisadi gelişme arasında pozitif ilişki bulunduğu, kısa vadede değişkenler arasında görülen istikrarsızlığın, uzun vadede giderildiği, enerji ithalatını döviz kuru ve iktisadi gelişmeye ilişkin makro ekonomik politikaların da etkileyeceği sonucuna varmışlardır.

Hızarcı (2020) Türkiye'deki döviz kuru oynaklığı ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi 2000-2019 dönemi için nominal döviz kuru, toplam ithalat ve ihracat değişkenlerini kullanarak, ARDL Sınır testi yaklaşımıyla incelemiştir. E-GARCH yöntemini kullanarak bulunan döviz kuru oynaklığının, ampirik bulgulara göre asimetrik bir etkisi bulunduğunu ve ithalat üzerinde döviz kuru oynaklığının olumsuz bir etkisi olduğunu belirlemiştir.

Türkiye ile ilgili olarak döviz kuru ve petrol fiyatları ile enerji dışı ithalat arasındaki ilişkiyi ortaya koyan güncel bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu amaçla, çalışmanın literatürdeki araştırmalara katkısı, enerji dışı ithalatı bağımlı değişken, döviz kurunu ve petrol fiyatlarını bağımsız değişkenler olarak belirleyerek, enerji dışı ithalatı ithalat fonksiyonu kapsamında incelemesidir. Böylece enerji dışı ithalat bir malın ithalatını etkileyen faktörler kapsamında ele alınmıştır.

3. VERİ

Çalışmada kullanılan verilerden Türkiye'nin ithalatı ile ilgili olanlar, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sitesinde Dış Ticaret İstatistikleri arasında yer alan Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat (ISIC, Rev.3) tablosundan derlenerek elde edilmiştir. Aylık enerji ithalat rakamları, ithalat tablosunda ISIC Rev.3 kodlarıyla birlikte; (10) Maden kömürü, linyit ve turb, (11) Hampetrol ve doğalgaz, (23) Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar, (40) Elektrik, gaz ve su, (99) Gizli veri olarak yer alan değerlerin toplanmasıyla elde edilmiştir. Enerji dışı ithalat verileri, aylık ithalat tutarlarından enerji ithalat rakamları çıkarılarak bulunmuştur.

Brent petrol verileri Avrupa Brent Spot Fiyatı FOB (dolar/varil) olarak Energy Information Administration (EIA), ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi'nin internet sitesinden alınmıştır.

Döviz kuru serileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den temin edilmiştir.

Tüm veriler 1999:01-2019:12 dönemini kapsamakta ve 252 gözlemden oluşmaktadır. Enerji dışı ithalat (ENDI), enerji ithalatı (ENIT), toplam ithalat (ITH), Brent petrol fiyatı (BP), dolar kuru (USD) ve Euro kuru (EUR) simgesi ile gösterilmektedir. LN_ ön eki ilgili değişkenin logaritmik forma dönüştürüldüğünü göstermektedir.

4. ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada ilk olarak söz konusu değişkenler arasındaki korelasyona bakılmış ve tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

4.1. Korelasyon Matrisi ve Tanımlayıcı İstatistikler

Enerji dışı ithalat, enerji ithalatı, toplam ithalat, Brent petrol fiyatı, dolar ve euro kuru ilişkisine yönelik korelasyon matrisi Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, enerji dışı ithalat ile diğer değişkenler arasında pozitif yönde ilişkinin olduğu görülmektedir. İlişkinin kuvvet derecesi sırasıyla toplam ithalat, enerji ithalatı, Brent petrol, Euro ve dolar döviz kuru şeklindedir. Bu sonuçtan hareketle bu çalışmada araştırmaya konu değişkenlerden; enerji dışı ithalatın, Brent petrol fiyatı ve döviz kuruyla (euro ve dolar) anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Korelasyon Matrisi

	ENDI	ENIT	ITH	BP	USD	EUR
ENDI	1	0.8881	0.9942	0.7631	0.5326	0.6268
ENIT	0.8881	1	0.9322	0.9212	0.3772	0.4924
ITH	0.9942	0.9322	1	0.8154	0.5072	0.6082
BP	0.7631	0.9212	0.8154	1	0.1482	0.2811
USD	0.5326	0.3772	0.5072	0.1482	1	0.9861
EUR	0.6268	0.4924	0.6082	0.2811	0.9861	1

Zaman serilerinin taşıdığı gözlenemeyen unsurlar ve diğer rastlantısal etkiler zaman serilerinin cari dönem değerlerinin geçmiş dönem değerleri ile ilişkili olmasına, çeşitli gecikme değerleri arasındaki otokorelasyon katsayılarının anlamlı ve yüksek çıkmasına yol açabilir. Bu durumda zaman serisi analizleri uygulanırken, veri kümesine uygun modelin bulunması zor olacaktır. Dolayısıyla veri kümesi öncelikle durağanlaştırılmalıdır. Zaman serilerinin durağanlaştırılmasında logaritmik dönüşüm en sık uygulanan yöntemlerden biri olmaktadır (Yolsal, 2020: 6). Bu nedenle çalışmada kullanılan verilerin doğal logaritmaları alınarak logaritmik dönüşümü sağlanmıştır. Değişkenlerin betimleyici istatistikleri Tablo 2’de verilmiş ve verilerin dağılımı incelenmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	LN_ENDI	LN_USD	LN_EUR	LN_BP
Ortalama	11.41960	0.535932	0.710258	8.600207
Ortanca	11.69029	0.444686	0.708036	8.695758
Maksimum	12.16628	1.853168	2.006871	9.535318
Minimum	9.842782	-1.139434	-0.994252	6.964136
Std.Sapma	0.612468	0.592305	0.626487	0.559191
Çarpıklık	-0.854261	-0.124369	-0.573610	-0.458609
Basıklık	2.373708	3.651115	3.707259	2.398587
Jarque-Bera	34.76852	5.101126	19.07145	12.63135
Olasılık	0.000000	0.078038	0.000072	0.001808
Toplam	2877.740	135.0549	178.9849	2167.252
Toplam St.Hata	94.15435	88.05720	98.51386	78.48626
Gözlem	252	252	252	252

Tablo 2’deki verilerin dağılımının normal olup olmadığının belirlenmesinde bir ön bilgi edinmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmalıdır. Normal bir dağılım için çarpıklık sıfır ve basıklık ise 3 olmaktadır. LN_ENDI ve LN_BP değişkeni için 3’ten küçük çıkan değer dağılımın basık, USD ve EUR değişkeni için 3’ten büyük çıkan değer dağılımın sivri yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Daha kesin bir karar verebilmek için Jarque-Bera değerleri normal dağılım test sonuçları incelenmelidir.

H₀: Veriler normal dağılmaktadır.

H₁: Veriler normal dağılmamaktadır.

JB testinde $\alpha = 0.05$ için 2 serbestlik dereceli X^2_{tablo} değeri 5.99’dur. Buna göre LN_USD değişkeni hariç diğer değişkenlerin hesaplanan X^2_{hesap} değerleri tablo değerinden büyük olduğu için ($X^2_{hesap} > X^2_{tablo}$) sıfır hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla LN_ENDI, LN_EUR ve LN_BP değişkenlerinin

normal dağılıma uygunluk göstermediği söylenebilir. Ayrıca söz konusu değişkenler için hesaplanan olasılık değerlerinin 0.05 değerinden küçük olması dolayısıyla aynı sonuca ulaşılabilmektedir.

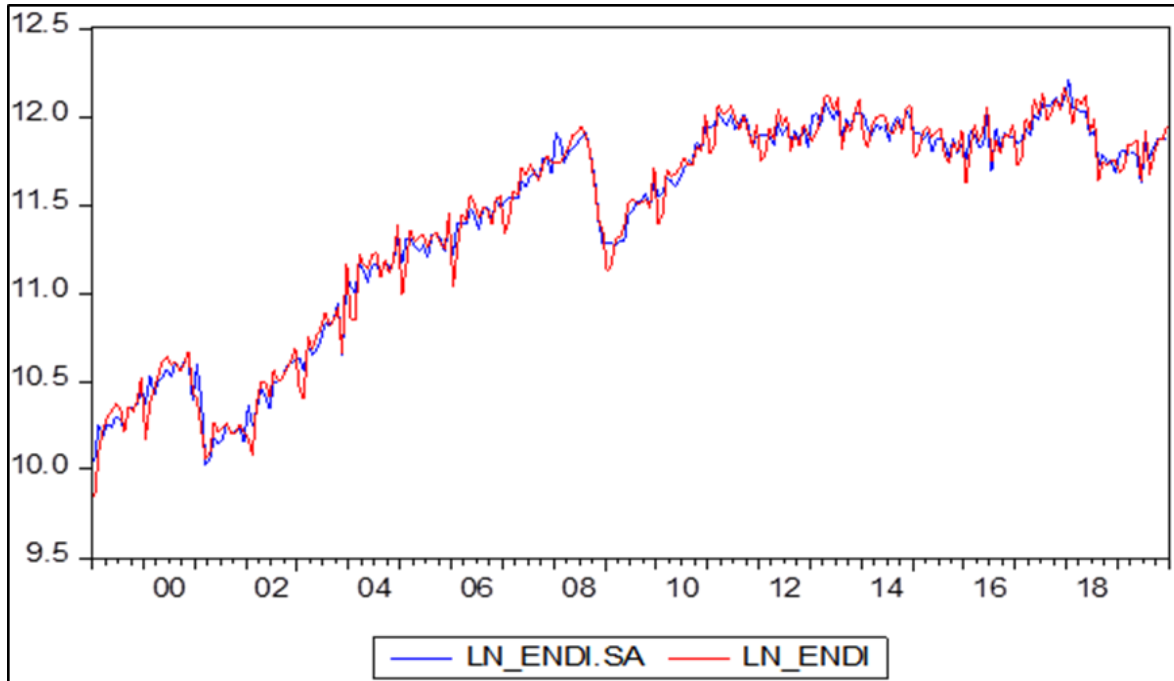
Tablo 3’de logaritmik hale dönüştürülmüş değişkenlerin korelasyon matrisi gösterilmektedir.

Tablo 3. Doğal Logaritmik Verilerin Korelasyon Matrisi

Korelasyon	LN_ENDI	LN_USD	LN_EUR	LN_BP
LN_ENDI	1	0.6725	0.7881	0.8621
LN_USD	0.6725	1	0.9742	0.4378
LN_EUR	0.7881	0.9742	1	0.5916
LN_BP	0.8621	0.4378	0.5916	1

Tablo 3’de enerji dışı ithalat (LN_ENDI) değişkeninin pozitif yönlü olmak üzere dolar kuru ile %67, Euro kuru ile %78, petrol fiyatı ile %86 korelasyon değerine sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada tüm değişkenlerin mevsimsel etkiler içerebileceği düşünülerek Tramo/Seat yöntemi ile mevsimsellik araştırması yapılmıştır. Araştırma sonucunda mevsimsel etkinin sadece enerji dışı ithalat serisinde olduğu belirlenmiştir. Grafik 6’da enerji dışı ithalat serisinin mevsimsellikten arındırılmadan önceki haliyle mevsimsellikten arındırılmış durumu birlikte yer almaktadır.

Grafik 6’da enerji dışı ithalat serisinin mevsimsellikten arındırılmış hali LN_ENDI.SA ile gösterilmektedir. Enerji dışı ithalat serisinin her iki halde de sabitli olmadığı ancak trende sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 6. Enerji Dışı İthalat Serisinin Mevsimsellikten Arındırılmadan Önceki ve Sonraki Durumu

Bu çalışmada Türkiye’de enerji dışı ithalat ile döviz kuru ve petrol fiyatı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi saptamak için Johansen Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) uygulanmıştır.

Böylece petrol fiyatlarından ve döviz kurundan enerji dışı ithalata doğru bir eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisi olup olmadığı incelenmektedir.

4.2. Birim Kök Testi

Birim kök içeren zaman serilerinin analize alınması verilerin birbirlerine olan etkilerinin doğru bir şekilde değerlendirilmesini güçleştirmekte, regresyon analizinin varsayımlarına uymamakta ve zaman serilerinin sabit ortalama, sabit varyans ve gecikme seviyesine bağlı kovaryans gibi özelliklerin sağlanmasına engel olmaktadır. Bu nedenle kullanılan verilerin birim kök süreci içerip içermediğine

bakılması gerekmektedir. Tablo 4’de birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Durağanlık analizi Schwarz bilgi kriterine göre ve maksimum gecikme uzunluğu 12 alınarak hesaplanmıştır.

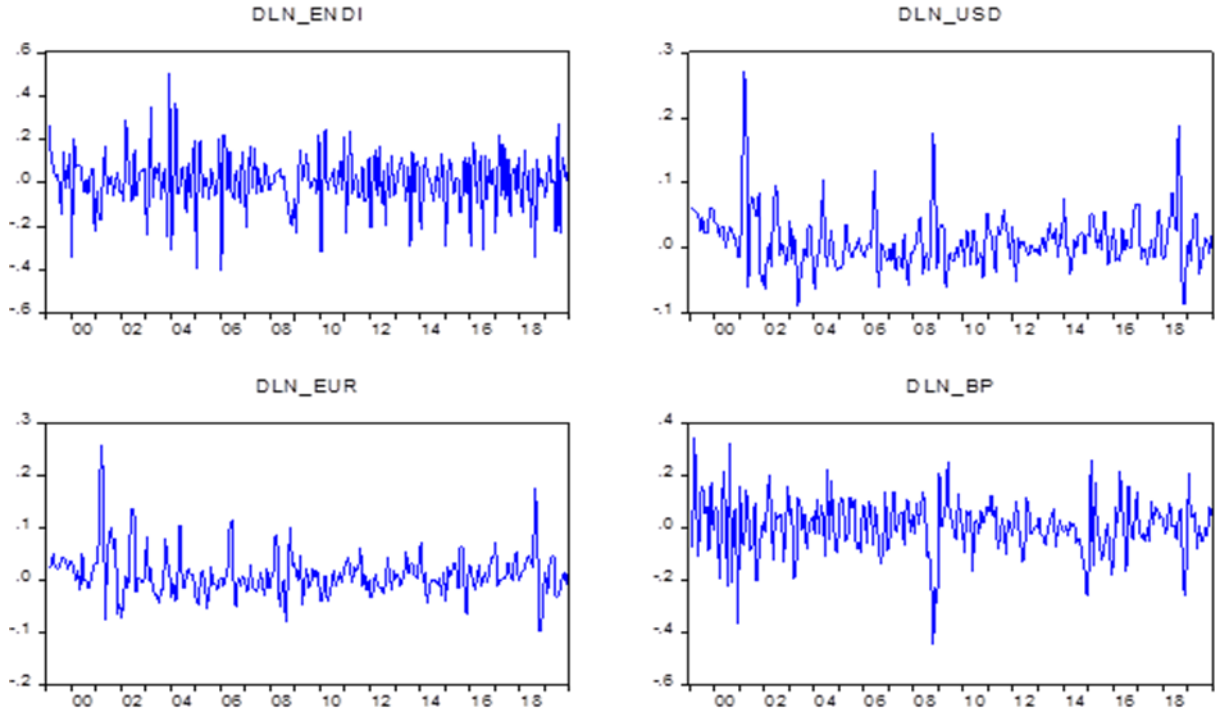
Tablo 4. Birim Kök Testi Sonuçları

LN_ENDI_SA		Düzye			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-1.812330	0.3740	-1.644856	0.7724	
PP	-2.186530	0.2118	-2.164066	0.5071	
DLN_ENDI_SA		Birinci Fark			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-8.554390***	0.0000	-8.638411***	0.0000	
PP	-24.72400***	0.0000	-24.95567***	0.0000	
LN_USD		Düzye			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-1.539610	0.5120	-2.434705	0.3607	
PP	-2.003064	0.2855	-2.690043	0.2417	
DLN_USD		Birinci Fark			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-7.592948***	0.0000	-7.593007***	0.0000	
PP	-10.41711***	0.0000	-10.42149***	0.0000	
LN_EUR		Düzye			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-2.161425	0.2212	-2.899102	0.1646	
PP	-2.216216	0.2011	-2.885254	0.1691	
DLN_EUR		Birinci Fark			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-10.97038***	0.0000	-11.03114***	0.0000	
PP	-10.56526***	0.0000	-10.59501***	0.0000	
LN_BP		Düzye			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-2.824114	0.0563	-2.506818	0.3246	
PP	-2.828620	0.0557	-2.541028	0.3082	
DLN_BP		Birinci Fark			
Testler	Sabitli		Sabitli ve trendli		
	t-istatistiği	P değeri	t-istatistiği	P değeri	
ADF	-15.04561***	0.0000	-15.13972***	0.0000	
PP	-15.05806***	0.0000	-15.14046***	0.0000	

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Birim kök testi sonuçlarına göre tüm verilere ait serinin düzey değerlerde durağan I(0) olmadığı görülmektedir. Bu nedenle “H₀: birim kök vardır” hipotezi tüm testlerde reddedilmemektedir. Buna karşılık, serilerin birinci farkı alındığında I(1) durağan olduğu ve “H₀: birim kök vardır” hipotezinin reddedilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada verilerin ilk olarak logaritmik dönüşümü yapılmakla üstel trend doğrusallaştırılmıştır. Doğrusal trendin veriden çıkarılması için farkın alınması gerekmiş bu nedenle logaritmik dönüşüm yapılmış veriler bir önceki gözleminden çıkarılarak (ln_değişken_t – ln_değişken_{t-1}) diğer bir ifadeyle 1. derece farkı alınarak doğrusal trend veriden çıkarılmıştır (Öztürk, 2010). Bu işlem için EViews programına her bir veri için [genr dln_değişken= ln_değişken - ln_değişken(-1)] parametresi girilmiştir. Elde edilen yeni seriler Grafik 7’de gösterilmektedir.

Grafik 7. Değişkenlerin Durağanlığı (1. Derece farkı)

Serilerin birinci farkı alındığında Grafik 7’de de görüldüğü üzere tüm değişkenlerin durağanlaştığı ayrıca sabitli olduğu ve trend içermediği görülmektedir.

4.3. Eş Bütünleşme İlişkisi Analizi

Serilerin birinci farktaki durağanlık düzeylerinde bulunan eş bütünleşme ilişkisi Johansen eş bütünleşme analizine tabi tutulmuştur. Söz konusu analizin ilk basamağında VAR Modeli aşaması bulunmakta ve uygun modelin belirlenebilmesi için gecikme uzunluğu sayısı hesaplanmıştır.

4.3.1. Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Tablo 5’de bilgi ölçütlerine göre gecikme uzunluğu sayıları verilmektedir.

Tablo 5. Gecikme Uzunluğu Sayıları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1351.948	NA	1.79e-10	-11.09422	-11.03673	-11.07106
1	1414.554	122.6357	1.22e-10	-11.47781	-11.19032*	-11.36201
2	1443.326	55.41220*	1.10e-10*	-11.58293*	-11.06544	-11.37449*
3	1455.555	23.14985	1.13e-10	-11.55189	-10.80441	-11.25081
4	1468.192	23.50498	1.16e-10	-11.52421	-10.54673	-11.13049
5	1474.985	12.41331	1.26e-10	-11.44844	-10.24096	-10.96208
6	1481.290	11.31213	1.36e-10	-11.36864	-9.931170	-10.78964
7	1487.110	10.25035	1.48e-10	-11.28486	-9.617385	-10.61321
8	1493.247	10.60724	1.61e-10	-11.20368	-9.306213	-10.43940

*Her bir model seçim kriteri için optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR: Her bir testin %5 düzeyinde Logaritmik Olasılık Oranı

FPE: Son Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Ölçütü

SC: Schwarz Bilgi Ölçütü

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Ölçütü

Tablo 5'e göre, en uygun gecikme uzunluğu sayısının bilgi ölçütlerine göre iki dönem olduğu belirlenmiştir. Böylece "iki dönem gecikmeli VAR modeli" (VAR)2 oluşturulmuştur.

4.3.2. VAR Modelin Hata Terimine Ait Varsayımların Testi

VAR(2) modelinin tahmin edilmesinden sonra bu modele ait varsayımların diğer bir ifadeyle otokorelasyonun ve değişen varyansın olmaması, kalıntıların normal dağılıma uygunluk göstermesi, ters köklerin birim çember içinde yer almasının sınanması gerekmektedir. Buna ilişkin test sonuçları Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6. LM, Jarque-Bera ve White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Otokorelasyon LM Testi			Normal Dağılım için Jarque-Bera Testi		White Değişen Varyans Testi	
Gecikme Sayısı	LM-Stat	Olasılık	Jarque-Bera	Olasılık	Chi-sq	Olasılık
2	31.84720	0.0105	187.7065	0.0000	330.7404	0.0000

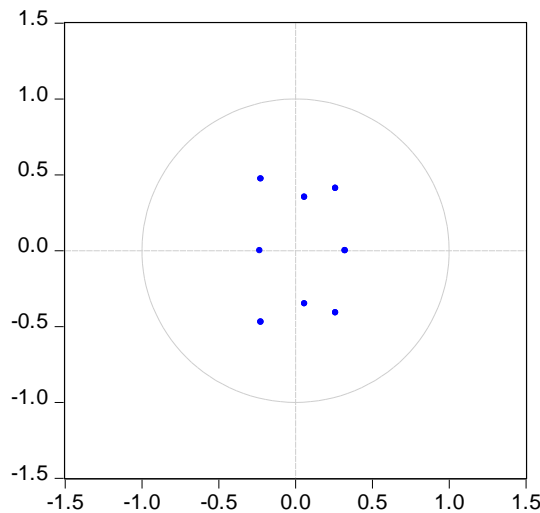
Tahmin edilen VAR(2) modelinde oto korelasyon problemi olmaması için 2. seviyeden oto korelasyonun varlığı sınanıldığında 2. seviye için hesaplanan LM test (Ki-kare) istatistiği 31.84'tür. Bu değer 16 serbestlik dereceli Ki-kare tablo değerinden daha büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu nedenle VAR modelinde otokorelasyon sorununun bulunduğu ifade edilebilir.

Tahmin edilen VAR(2) modeline ait kalıntıların normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğinin sınanmasında hesaplanan Ki-kare test istatistiği 187.70'dir. Bu değer 8 serbestlik dereceli Ki-kare tablo değerinden daha büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu nedenle VAR modeline ait kalıntıların normal dağılıma uygunluk göstermediği ifade edilebilir.

"Kalıntılar normal dağılıma uygunluk göstermese de VAR model için bu durum bir sakınca oluşturmamaktadır. Zira VAR modelindeki katsayılar ve t istatistikleri bir öneme sahip değildir" (Göktaş, 2020: 17).

Tahmin edilen VAR(2) modelinde değişen varyansın sınanmasında hesaplanan Ki-kare test istatistiği 330,74'tür. Bu değer Ki-kare tablo değerinden daha büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmektedir ve VAR modelinde değişen varyans sorunu bulunduğu söylenebilir.

VAR modelin durağanlığının belirlenmesi için yapılan Karakteristik Ters Kökler Birim Çemberi (Inverse Roots of AR Characteristic Polynominal) test sonuçları Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. VAR Modelinin Karakteristik Ters Kökleri

Tahmin edilen VAR(2) modeline ait ters köklerin birim çember içinde yer alıp almadığını tahmin etmeye yönelik yapılan test sonucunda, karakteristik ters köklerin birim çember içerisinde yer alması nedeniyle iki gecikmeli VAR modelinin durağan bir yapıda olduğu söylenebilir.

İki gecikmeli VAR modeline bağlı, Johansen eşbütünleşme analizinden elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Johansen Eş Bütünleşme Analizi Bulguları

H ₀	İz İstatistiği Değerleri				Maksimum Özdeğer		
	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık	Maksimum Özdeğer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık
r = 0*	0.400795	318.7631	47.8561	0.0001	127.0136	27.58434	0.0000
r ≤ 1*	0.281827	191.7495	29.7970	0.0001	82.09922	21.13162	0.0000
r ≤ 2*	0.232476	109.6503	15.4947	0.0001	65.61721	14.26460	0.0000
r ≤ 3*	0.162683	44.0331	3.8414	0.0000	44.03312	3.841466	0.0000

Tablo 7’deki verilerden değişkenler arasında %5 anlamlılık seviyesinde en fazla üç tane eş bütünleşme ilişkisi bulunduğu (r ≤ 3*) görülmektedir.

Johansen eşbütünleşme testi için iz istatistiğine bakıldığında tüm fonksiyonların iz istatistiği değerleri 0.05 kritik değerlerden büyük ve olasılık değerleri %5 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Bu sonuç, enerji dışı ithalat, döviz kuru ve petrol fiyatı değişkenleri arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğuna dair kanıt sunmaktadır. Maksimum öz değer istatistiği incelendiğinde aynı sonuç görülmektedir. Diğer bir ifade ile tüm fonksiyonların maksimum öz değer istatistiği değerleri 0.05 kritik değerlerden büyük ve olasılık değerleri %5 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Bu nedenle H₀ (eşbütünleşik ilişki yoktur) hipotezi reddedilir ve uzun dönemde enerji dışı ithalat, döviz kuru ve petrol fiyatı değişkenleri arasında eş bütünleşik ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

4.4. Nedensellik İlişkisi

Enerji dışı ithalat, döviz kuru ve petrol fiyatı değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken: Enerji Dışı İthalat		
<i>Sıfır Hipotezi</i>	Ki-kare değeri	p olasılık değeri
Dolar döviz kuru, enerji dışı ithalatın Granger nedeni değildir	10.99668	0.0041***
Euro döviz kuru, enerji dışı ithalatın Granger nedeni değildir	8.205473	0.0165**
Brent Petrol fiyatı, enerji dışı ithalatın Granger nedeni değildir	38.68242	0.0000***
Bağımlı Değişken: Dolar Kuru		
<i>Sıfır Hipotezi</i>	Ki-kare değeri	p olasılık değeri
Enerji dışı ithalat, dolar döviz kurunun Granger nedeni değildir	0.056939	0.9719
Euro döviz kuru, dolar döviz kurunun Granger nedeni değildir	2.425062	0.2974
Brent Petrol fiyatı, dolar döviz kurunun Granger nedeni değildir	3.408346	0.1819
Bağımlı Değişken: Euro Kuru		
<i>Sıfır Hipotezi</i>	Ki-kare değeri	p olasılık değeri
Enerji dışı ithalat, euro döviz kurunun Granger nedeni değildir	1.436150	0.4877
Dolar döviz kuru, euro döviz kurunun Granger nedeni değildir	4.057453	0.1315
Brent Petrol fiyatı, euro döviz kurunun Granger nedeni değildir	3.622605	0.1634
Bağımlı Değişken: Brent Petrol Fiyatı		
<i>Sıfır Hipotezi</i>	Ki-kare değeri	p olasılık değeri
Enerji dışı ithalat, Brent Petrol fiyatının Granger nedeni değildir	6.262803	0.0437**
Dolar döviz kuru, Brent Petrol fiyatının Granger nedeni değildir	0.626699	0.7310
Euro döviz kuru, Brent Petrol fiyatının Granger nedeni değildir	3.320280	0.1901

*** %1, ** %5 istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Enerji dışı ithalat verisinin bağımlı değişken olduğu; 1. ve 3. satırdaki olasılık değerleri %1 düzeyinde, 2 satırdaki olasılık değeri ise %5 düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca hesaplanan ki-kare değerleri (10.996 ve 38.682), ki-kare dağılım tablosu %1 anlamlılık düzeyinde 2 serbestlik derecesine göre tablo değeri olan 6.63 değerinden, 8.205 ki-kare değeri ise %5 anlamlılık düzeyinde 2 serbestlik derecesine göre tablo değeri olan 5.99 değerinden büyük değerlerdir.

Bu nedenle temel hipotez olan “Dolar döviz kuru, enerji dışı ithalatın Granger nedeni değildir” ve “Brent Petrol fiyatı, enerji dışı ithalatın Granger nedeni değildir” H_0 hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde, “Euro döviz kuru, enerji dışı ithalatın Granger nedeni değildir” H_0 hipotezi ise %5 anlamlılık düzeyinde reddedilebilir.

Böylece “Dolar döviz kurundan enerji dışı ithalata”, “Brent Petrol fiyatından enerji dışı ithalata” ve “Euro döviz kurundan enerji dışı ithalata” göre bir nedensellik bulunduğu söylenebilir.

Dolar döviz kuru verisinin bağımlı değişken olduğu tüm satırlarda olasılık değerleri anlamlı değildir. Bu nedenle “Enerji dışı ithalat, dolar döviz kurunun Granger nedeni değildir”, “Euro döviz kuru, dolar döviz kurunun Granger nedeni değildir” ve “Brent Petrol fiyatı, dolar döviz kurunun Granger nedeni değildir” H_0 hipotezleri reddedilemez.

Euro döviz kuru verisinin bağımlı değişken olduğu tüm satırlarda olasılık değerleri anlamlı değildir. Bu nedenle “Enerji dışı ithalat, euro döviz kurunun Granger nedeni değildir”, “Dolar döviz kuru, euro döviz kurunun Granger nedeni değildir” ve “Brent Petrol fiyatı, Euro döviz kurunun Granger nedeni değildir” H_0 hipotezleri reddedilemez.

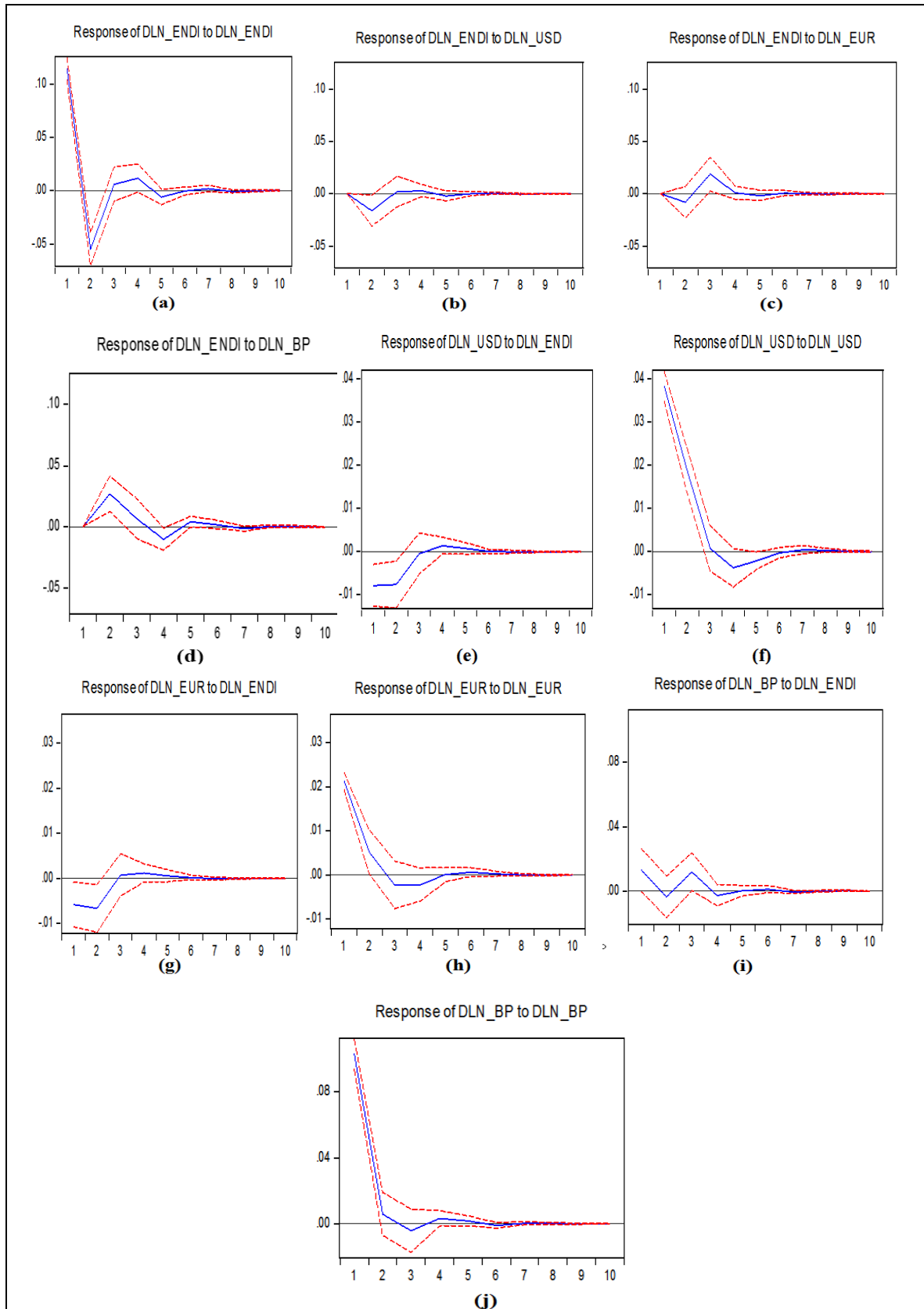
Brent Petrol fiyatı verisinin bağımlı değişken olduğu; 1. satırdaki olasılık değerleri %5 düzeyinde anlamlı, 2. ve 3. satırdaki olasılık değerleri ise anlamlı değildir. Bu nedenle temel hipotez olan “Enerji dışı ithalat, Brent Petrol fiyatının Granger nedeni değildir” H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilebilir ve “Enerji dışı ithalattan Brent Petrol fiyatına” göre bir nedensellik bulunduğu söylenebilir. “Dolar döviz kuru, Brent Petrol fiyatının Granger nedeni değildir” ve “Euro döviz kuru, Brent Petrol fiyatının Granger nedeni değildir” H_0 hipotezleri ise reddedilemez.

Granger nedensellik sonucu, Dolar kuru, Euro kuru ve Brent petrol fiyatının enerji dışı ithalatın Granger nedeni olduğu söylenebilir. Enerji dışı ithalatın ise Brent Petrol fiyatının Granger nedeni olduğu ifade edilebilir. Böylece Dolar ve Euro kurundan enerji dışı ithalata doğru tek yönlü, Brent Petrol fiyatı ile enerji dışı ithalat arasında ise iki yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.5. Granger Etki Tepki Fonksiyonu

Çalışmada değişkenlere birer birimlik şok uygulandığında diğer değişkenlerin gösterdikleri tepki incelenmiştir. Böylece ilgili değişkenler üzerinde en etkili değişkenin bir politika aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı belirlenmeye çalışılmaktadır (Kıran, 2020: 10).

Var modeli ile tahmini gerçekleştirilen Granger nedensellik analizi sonucu elde edilen ± 2 hatalık güven aralığında etki tepki fonksiyonu Grafik 8’de verilmiştir. Grafikte görülen düz mavi çizgi, modelin hata terimlerinde meydana gelen 1 standart sapmalı şoka karşı bağımlı değişkenin zaman içerisinde gösterdiği tepkiyi göstermektedir. Kesikli kırmızı çizgi ise ± 1 standart sapma için elde edilen güven aralıklarını göstermektedir (Yamak ve Korkmaz, 2005: 26). Etki-tepki fonksiyonları aracılığıyla; değişkenlerde meydana gelen bir standart sapmalı şok sonucunda bağımlı değişkenin verdiği tepki ve verilen bu şokların kaç dönem sonra ortadan kalkacağı ölçülmüştür.

Grafik 8. Verilerin Etki Tepkisi

Grafik 8’de her değişkenin birbirine ve diğer tüm değişkenlere uygulanan bir birim şok karşısındaki tepkileri görülmektedir.

(a) grafiğine bakıldığında, enerji dışı ithalatta oluşan bir standart sapmalık şok kendini ikinci dönem azaltmakta, üçüncü dönemden sonra arttırmakta, beşinci dönemden sonra ise tekrar azaltmaktadır. Altıncı dönemden itibaren ise durgunluğa girmektedir.

(b) grafiğinde, dolar kurunda bir standart sapmalık şok gerçekleştiğinde, enerji dışı ithalat ikinci dönemden itibaren (bir yıl) boyunca negatif tepki vererek düşmekte, üçüncü dönemden sonra pozitif tepki vererek artmakta 4. dönemden sonra da durgunluğa girmektedir.

(c) grafiğinde, euro kurunda bir standart sapmalık şok gerçekleştiğinde, enerji dışı ithalatı ikinci dönemden itibaren (bir yıl) boyunca düşürmekte, üçüncü dönemden sonra bir yıl arttırarak 4. Dönemden sonra tekrar düşürerek 5. dönemden itibaren durgunluğa getirmektedir.

(d) grafiğinde, petrol fiyatında bir standart sapmalık şok oluştuğunda, enerji dışı ithalatı ikinci dönemden itibaren (bir yıl) boyunca pozitif tepki vererek artmakta, üçüncü dönemden sonra iki yıl boyunca negatif tepki vererek azalmakta, 5. dönemden sonra tekrar arttırarak 6. dönemden itibaren durgunluğa girmektedir.

(e) grafiğinde, enerji dışı ithalatta bir standart sapmalık şok gerçekleştiğinde, dolar kuru iki yıl boyunca durgunluk tepkisi vermekte, üçüncü dönemden itibaren bir yıl boyunca artarak 4. dönemde pozitif tepki vererek yükselişe geçmektedir. 5. dönemden sonra ise azalmaya geçmektedir.

(f) grafiğinde, dolar kurunda oluşan bir şok kendini dört dönem boyunca azaltmakta, dördüncü dönemden itibaren bir yıl boyunca negatif tepki vererek azaltmakta 5. dönemden sonra ise kendini iki dönem arttırarak sonrasında durgunluğa geçirmektedir.

(g) grafiğinde, enerji dışı ithalatta oluşan bir şok Euro kurunu iki dönem azaltmakta, ikinci dönemden itibaren iki yıl boyunca yükselerek 4. dönemden itibaren pozitif tepki vermektedir. 5. dönemde ise durgunluğa geçmektedir.

(h) grafiğinde, euro kurunda oluşan bir şok kendini dört dönem boyunca azaltmakta, dördüncü dönemden itibaren bir yıl boyunca negatif tepki vererek azaltmakta 5. dönemden sonra ise kendini iki dönem arttırarak sonrasında durgunluğa geçirmektedir.

(i) grafiğinde, enerji dışı ithalatta bir standart sapmalık şok gerçekleştiğinde, brent petrol fiyatı negatif tepki vererek bir yıl boyunca azalmakta, ikinci dönemden itibaren bir yıl boyunca artarak 3. dönemde zirve oluşturduktan sonra tekrar negatif tepki vererek inişe geçerek 5. dönemden sonra durgunluğa geçmektedir.

(j) grafiğinde, brent petrol fiyatında oluşan bir standart sapmalık şok kendini bir dönem boyunca azaltmakta, ikinci dönemden itibaren bir yıl boyunca azaltmakta, 3. dönemden sonra ise kendini iki dönem arttırarak sonrasında durgunluğa geçirmektedir.

4.6. Varyans Ayrıştırma Analizi

Varyans ayrıştırma analizi yapılarak değişkenlerin birbirini etkileme dereceleri bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlar Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Varyans Ayrıştırması Test Sonuçları

Enerji Dışı İthalat İçin Varyans Ayrıştırması (DLN_ENDI)					
Dönem	Standart Hata	DLN_ENDI	DLN_USD	DLN_EUR	DLN_BP
1	0.114717	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.131251	93.86029	1.544012	0.377405	4.218296
3	0.132901	91.74774	1.528854	2.360201	4.363206
4	0.133857	91.20849	1.559086	2.334188	4.898235
5	0.134080	91.09804	1.579207	2.342742	4.980010
6	0.134092	91.08299	1.579026	2.344984	4.993004
7	0.134115	91.07071	1.579632	2.344181	5.005478
8	0.134118	91.06979	1.580140	2.344270	5.005801
9	0.134118	91.06928	1.580130	2.344344	5.006250
10	0.134119	91.06903	1.580168	2.344327	5.006473
Dolar Kuru için Varyans Ayrıştırması (DLN_USD)					
Dönem	Standart Hata	DLN_ENDI	DLN_USD	DLN_EUR	DLN_BP
1	0.039129	4.032366	95.96763	0.000000	0.000000
2	0.044082	6.189292	93.66974	0.082041	0.058926
3	0.044196	6.170009	93.21293	0.339946	0.277118
4	0.044422	6.199548	92.99089	0.498006	0.311557
5	0.044482	6.207202	92.98494	0.496815	0.311041
6	0.044487	6.205996	92.96887	0.511200	0.313931
7	0.044490	6.205630	92.96482	0.515016	0.314531
8	0.044491	6.205684	92.96479	0.514997	0.314524
9	0.044491	6.205684	92.96452	0.515209	0.314586
10	0.044491	6.205683	92.96447	0.515256	0.314592
Euro Kuru için Varyans Ayrıştırması (DLN_EUR)					
Dönem	Standart Hata	DLN_ENDI	DLN_USD	DLN_EUR	DLN_BP
1	0.039185	2.220971	67.97787	29.80116	0.000000
2	0.043302	4.201062	69.90363	25.82411	0.071198
3	0.043484	4.195007	69.37010	25.88846	0.546434
4	0.043707	4.223832	69.28819	25.88738	0.600593
5	0.043763	4.227251	69.35261	25.82100	0.599142
6	0.043770	4.227222	69.33617	25.83349	0.603119
7	0.043772	4.227034	69.33469	25.83460	0.603673
8	0.043773	4.227325	69.33532	25.83365	0.603708
9	0.043773	4.227318	69.33521	25.83372	0.603746
10	0.043773	4.227320	69.33519	25.83374	0.603748
Varyans Ayrıştırması (DLN_BP)					
Dönem	Standart Hata	DLN_ENDI	DLN_USD	DLN_EUR	DLN_BP
1	0.105076	1.566454	0.425110	1.959039	96.04940
2	0.105585	1.671990	0.491542	2.402362	95.43411
3	0.107030	2.882296	0.587162	3.496965	93.03358
4	0.107218	2.933868	0.755963	3.510878	92.79929
5	0.107237	2.933159	0.756957	3.518769	92.79112
6	0.107251	2.944273	0.761276	3.518022	92.77643
7	0.107253	2.946733	0.761275	3.517940	92.77405
8	0.107253	2.946878	0.761273	3.517964	92.77389
9	0.107253	2.947220	0.761273	3.517948	92.77356
10	0.107253	2.947232	0.761295	3.517954	92.77352
Cholesky Ordering: DLN_ENDI DLN_USD DLN_EUR DLN_BP					

Tablo 8’de yer alan varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, en çok açıklayıcılık sırayla 100 değerine sahip olan enerji dışı ithalat değişkeninde, 95.96 değeri ile dolar döviz kuru değişkeninde, 96.04940 değeri ile Brent petrol değişkeninde ve 29.80 değeri ile euro döviz kuru değişkeninde bulunmaktadır.

Enerji dışı ithalat değişkeninin varyans ayrıştırması tablosuna göre, 10. dönemde dolar döviz kurunun enerji dışı ithalatı açıklama gücü %1.58, euro döviz kurunun enerji dışı ithalatı açıklama gücü %2.34, Brent petrol değişkeninin enerji dışı ithalatı açıklama gücü %5.0'dır.

Dolar döviz kuru değişkeninin varyans ayrıştırması tablosuna göre, 10. dönemde enerji dışı ithalat değişkeninin dolar döviz kuru değişkenini açıklama gücü %6.20, euro döviz kurunun dolar döviz kuru değişkenini açıklama gücü %0.51, Brent petrol değişkeninin dolar döviz kuru değişkenini açıklama gücü %0.31'dir.

Euro döviz kuru varyans ayrıştırması tablosuna göre, 10. dönemde enerji dışı ithalat değişkeninin euro döviz kuru değişkenini açıklama gücü %4.22, dolar döviz kuru değişkeninin euro döviz kuru değişkenini açıklama gücü %69.33, Brent petrol değişkeninin euro döviz kuru değişkenini açıklama gücü %0.60'dır.

Brent petrol değişkeni varyans ayrıştırması tablosuna göre, 10. dönemde enerji dışı ithalat değişkeninin Brent petrol değişkenini açıklama gücü %2.94, dolar döviz kuru değişkeninin Brent petrol değişkenini açıklama gücü %0.76, euro döviz kuru değişkeninin Brent petrol değişkenini açıklama gücü %3.51 olmuştur.

4.7. Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin analizi sonrasında, model tahmini için En Küçük Kareler (EKK) metodu uygulanmıştır. Elde edilen model Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. EKK Analizi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
LN_USD	-0.992037	0.115560	-8.584599	0.0000
LN_EUR	0.857083	0.118357	7.241521	0.0000
LN_BP	0.332583	0.035662	9.326112	0.0000
C	7.717843	0.277166	27.84561	0.0000
@TREND	0.006091	0.000364	16.73746	0.0000
R ²	0.937970	Bağımlı Değişken Ortalaması		11.41960
Düzeltilmiş R ²	0.936966	Bağımlı Değişkenin Std. Sapması		0.612468
Standart Regresyon Hatası	0.153770	Akaike info Kriteri		-0.887078
Hata Terimleri Kareleri Toplamı	5.840356	Schwarz Kriteri		-0.817049
Log Olasılık	116.7718	Hannan-Quinn Kriteri		-0.858900
F-İstatistiği	933.7425	Durbin-Watson İstatistiği		0.763822
F-İstatistiği Olasılığı	0.000000			

Tablo 9'da yer alan modelin açıklama gücü %93,7 ve F istatistiği 933,7'dir. Modelin hata teriminin durağanlık sınaması ADF ve PP test istatistiği yapılarak gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Hata Terimi Durağanlık Testi

	ADF	PP
t-istatistiği	-3.272865	-8.630671
Olasılık	0.0011***	0.0000***
%1 düzey	-2.574674	-2.574208
%5 düzey	-1.942159	-1.942094
%10 düzey	-1.615814	-1.615856

***%1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 10'daki sonuçlardan ADF ve PP birim kök testine göre hata teriminin düzey durağan yapıda olduğu görülmüştür. Hata teriminin bir dönem gecikmeli değeri Tablo 11'deki modele alınarak Hata Düzeltme Modeli elde edilmiştir.

Tablo 11. Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
DLN_USD	-0.767802	0.333558	-2.301856	0.0222**
DLN_EUR	0.290840	0.338583	0.858992	0.3912
DLN_BP	0.144488	0.069747	2.071609	0.0393**
HATATERİMLERİ(-1)	-0.400522	0.048817	-8.204526	0.0000***
C	0.025175	0.015178	1.658651	0.0985*
@TREND	-9.62E-05	0.000102	-0.940340	0.3480
R ²	0.243205	Bağımlı değişken ortalaması		0.008371
Düzeltilmiş R ²	0.227760	Bağımlı değişkenin std. Sapması		0.132674
Standart regresyon hatası	0.116590	Akaike info kriteri		-1.436694
Hata terimleri kareleri toplamı	3.330335	Schwarz kriteri		-1.352420
Log olasılık	186.3051	Hannan-Quinn kriteri		-1.402780
F-istatistiği	15.74669	Durbin-Watson istatistiği		2.318675
F-istatistiği olasılığı	0.000000			

*** %1, **%5, *%10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 11'deki Hata Düzeltme Modeli incelendiğinde, Euro döviz kuru, Brent petrol fiyatı ve sabit terim katsayılarının işaretleri pozitif, dolar döviz kurunun ise negatif olduğu görülmektedir. Dolar döviz kurunun ve Brent petrol fiyatı değişkeninin %5, sabit terimin ise %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı, Euro döviz kurunun ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Bu sonuçlara göre analiz döneminde diğer şartlar sabitken, dolar döviz kurunda yaşanan %1'lik artışın enerji dışı ithalatı %0,76 azalttığı, Brent petrol fiyatlarında %1'lik artışın ise enerji dışı ithalatı %0,14 artırdığı ifade edilebilir. Dolar kurunun değeri ile Brent petrol fiyatının seviyesi sıfır düzeyinde olması durumunda bile enerji dışı ithalatın %0.02 artacağı söylenebilir. Hata düzeltme mekanizmasının işlediğini hata teriminin bir dönem gecikmeli değerinin işaretinin negatif ve 0 ile 1 arasında olması göstermektedir. Bu nedenle değişkenlerde kısa vadede oluşacak sapmaların, 1 dönemde %0,40 oranında ortadan kalkacağı ve uzun vadede denge ilişkisine dönüşeceği söylenebilir.

4.8. Durağan Verilerin Korelasyon ve Regresyonu

Mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmik dönüşümü yapılmış birinci farkta durağan enerji dışı ithalat (DLN_ENDI_SA) değişkeni ile logaritmik dönüşümleri yapılmış birinci farkta durağan dolar (DLN_USD), euro (DLN_EUR) döviz kurları ve Brent petrol fiyatı (DLN_BP) arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon matrisi Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12. Durağan Verilerin Korelasyon Matrisi

	DLN_ENDI_SA	DLN_USD	DLN_EUR	DLN_BP
DLN_ENDI_SA	1	-0.2478	-0.1827	0.2288
DLN_USD	-0.2478	1	0.8564	-0.0572
DLN_EUR	-0.1827	0.8564	1	0.0261
DLN_BP	0.2288	-0.0572	0.0261	1

Tablo 12'de enerji dışı ithalat ile Brent petrol fiyatı arasında pozitif, Euro ve dolar döviz kuru arasında ise negatif yönde ilişkinin olduğu görülmektedir. İlişkinin kuvvet derecesi sırasıyla dolar, Brent petrol ve euro döviz kuru şeklindedir. Bu sonuçtan hareketle enerji dışı ithalatın Brent petrol fiyatına bağımlı olduğu ve aynı yönde hareket ettiği, dolar ve euro döviz kuruyla ise ters yönde hareket ettiği söylenebilir. Tablo 13'te durağan verilerin regresyon analizi yer almaktadır.

Tablo 13. Durağan Verilerin Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: DLN_ENDI_SA				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
DLN_USD	-0.619294	0.261086	-2.371991	0.0185**
DLN_EUR	0.115447	0.266102	0.433846	0.6648
DLN_BP	0.191157	0.054963	3.477941	0.0006***
C	0.011796	0.006052	1.949125	0.0524*
R ²	0.108341	Bağımlı Değişken Ortalaması		0.007306
Düzeltilmiş R ²	0.097511	Bağımlı Değişkenin Std. Sapması		0.097069
Standart Regresyon Hatası	0.092215	Akaike info Kriteri		-1.913572
Hata Terimleri Kareleri Toplamı	2.100408	Schwarz Kriteri		-1.857389
Log Olasılık	244.1533	Hannan-Quinn Kriteri		-1.890963
F-İstatistiği	10.00393	Durbin-Watson İstatistiği		3.027084
F-İstatistiği Olasılığı	0.000003			

*** %1, **%5, *%10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Modelin açıklama gücü %10,83 ve 0.01 düzeyinde anlamlıdır. Euro döviz kuru, Brent petrol değişkeni ve sabit terim katsayılarının işareti pozitif, dolar döviz kurunun ise negatif olduğu görülmektedir. Dolar döviz kurunun %5, Brent petrol değişkeninin %1, sabit terimin ise %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı, euro döviz kurunun ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Bu sonuçlara göre analiz döneminde diğer şartlar sabitken, kısa dönemde dolar döviz kurunda yaşanan %1'lik artışın enerji dışı ithalatı %0,61 azalttığı, Brent petrol fiyatlarında %1'lik artışın ise enerji dışı ithalatı %0,19 artırdığı ifade edilebilir. Dolar kurunun değeri ile Brent petrol fiyatının seviyesi sıfır düzeyinde olması durumunda bile enerji dışı ithalatın %0.01 artacağı söylenebilir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada enerji dışı ithalatın döviz kuru ve petrol fiyatları ile ilişkisi Ocak 1999-Aralık 2019 yılları arası için incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, enerji dışı ithalatın, Brent petrol fiyatı ve döviz kuruyla (euro ve dolar) anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Buna göre enerji dışı ithalat değişkeninin pozitif yönlü olmak üzere dolar kuru ile %67, euro kuru ile %78, petrol fiyatı ile %86 korelasyon değerine sahip olduğu belirlenmiştir. Mevsimsel etkinin sadece enerji dışı ithalat serisinde olduğu belirlenmiştir.

Birim kök testi sonuçlarına göre tüm verilere ait serinin düzey değerlerde durağan I(0) olmadığı, buna karşılık, serilerin birinci farkı alındığında I(1) durağan oldukları görülmüştür. Değişkenler arasında %5 anlamlılık seviyesinde en fazla üç tane eş bütünleşme ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre uzun dönemde enerji dışı ithalat, döviz kuru ve petrol fiyatı değişkenleri arasında eş bütünleşik ilişkinin var olduğu görülmüştür.

“Dolar döviz kurundan enerji dışı ithalata”, “Brent Petrol fiyatından enerji dışı ithalata” ve “Euro döviz kurundan enerji dışı ithalata”, “Enerji dışı ithalattan Brent Petrol fiyatına” göre bir nedensellik bulunduğu belirlenmiştir. Granger nedensellik sonucu, dolar kuru, euro kuru ve Brent petrol fiyatının enerji dışı ithalatın Granger nedeni olduğu söylenebilir. Enerji dışı ithalatın ise Brent petrol fiyatının Granger nedeni olduğu ifade edilebilir. Böylece dolar ve euro kurundan enerji dışı ithalata doğru tek yönlü, Brent petrol fiyatı ile enerji dışı ithalat arasında ise iki yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda, dolar döviz kurunda yaşanan %1'lik artışın enerji dışı ithalatı %0,76 azalttığı, Brent petrol fiyatlarında %1'lik artışın ise enerji dışı ithalatı %0,14 artırdığı görülmüştür. Değişkenlerde görülen kısa vadeli sapmaların, 1 dönemde %0,40 oranında kaybolacağı ve uzun vadede denge ilişkisine dönüşeceği tespit edilmiştir.

Mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmik dönüşümü yapılmış birinci farkta durağan enerji dışı ithalat değişkeni ile logaritmik dönüşümleri yapılmış birinci farkta durağan dolar, euro döviz kurları ve Brent petrol fiyatı arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon matrisine göre, enerji dışı ithalat ile Brent petrol fiyatı

arasında pozitif, Euro ve dolar döviz kuru arasında ise negatif yönde ilişkinin olduğu belirlenmiştir. İlişkinin kuvvet derecesi sırasıyla dolar, Brent petrol ve euro döviz kuru şeklinde olmuştur. Bu sonuçtan hareketle enerji dışı ithalatın Brent petrol fiyatına bağımlı olduğu ve aynı yönde hareket ettiği, dolar ve euro döviz kuruyla ise ters yönde hareket ettiği sonuçlarına varılmıştır.

Söz konusu değişkenlerin (durağan verilerin) regresyon analizi yapıldığında, modelin açıklama gücünün %10,83 ve 0.01 düzeyinde anlamlı olduğu, euro döviz kuru ve Brent petrol değişkeninin katsayı işareti pozitif, dolar döviz kurunun ise negatif olduğu görülmüştür. Dolar döviz kurunun ve Brent petrol değişkeninin istatistiki olarak anlamlı, Euro döviz kurunun ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır. Bu sonuçlara göre, diğer şartlar sabitken kısa dönemde dolar döviz kurunda yaşanan %1'lik artışın enerji dışı ithalatı %0,61 azalttığı, Brent petrol fiyatlarında %1'lik artışın ise enerji dışı ithalatı %0,19 artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akhtar, M. A., & Hilton, R. S. (1984). Effects of exchange rate uncertainty on German and US trade. *Economic Policy Review (Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review)*, 9(1), 7-16.
- Altın, H., & Süslü, C. (2017). Türkiye için döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 105-112.
- Arize, A. C. (1998). The effects of exchange rate volatility on US imports: An empirical investigation. *International Economic Journal*, 12(3), 31-40.
- Arize, A. C., Osang, T., & Slottje, D. J. (2000). Exchange-rate volatility and foreign trade: Evidence from thirteen LDC's. *Journal of Business & Economic Statistics*, 18(1), 10-17.
- Choudhri, E. U., & Hakura, D. S. (2015). The exchange rate pass-through to import and export prices: The role of nominal rigidities and currency choice. *Journal of International Money and Finance*, 51, 1-25.
- Cushman, D. O. (1983). The effects of real exchange rate risk on international trade. *Journal of International Economics*, 15(1-2), 46-63.
- De Grauwe, P. (1987). Exchange rate variability and the slowdown in growth of international trade. *IMF Working Paper*, 35(1), 63-84.
- Değer, O., & Demir, M. (2015). Reel efektif döviz kuru ve dış ticaret hacmi arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(604), 7-21.
- Diaz-Alejandro, C. F. (1982). Exchange rates and terms of trade in the Argentine republic 1913-1976. *Trade, Stability, Technology, and Equity in Latin America*. 27-41. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-680050-0.50008-8>
- Doğan, Z., & Kurt, Ü. (2016). Türkiye ekonomisinde reel döviz kuru ve ithalat ilişkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (45), 327-336.
- EIA (2020). *Europe brent spot price FOB (Dollars per barrel)*. <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/RBRTED.htm>, Erişim Tarihi: 04.09.2020
- Göktaş, Ö. (2020). *Uygulamalı ekonometri-II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İSUZEM).
- Hepaktan, E., Çınar, S., & Dündar, Ö. (2011). Türkiye'de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret ile ilişkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5), 62-83.
- Hızarcı, A. E. (2020). *Döviz kuru oynaklığının ithalat ve ihracat üzerinde olan etkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.

- Jabara, C. L. (2009). How do exchange rates affect import prices? recent economic literature and data analysis. *Office of Industries Working Paper*, URL: https://www.usitc.gov/publications/332/ID-21_revised.pdf, Erişim Tarihi: 08.09.2020.
- Kenen, P., & Rodrik, D. (1986). Measuring and analysing the effects of short-term volatility on real exchange rates. *Review of Economics and Statistics*, 68(2), 311-315.
- Kıran, B. (2020). *Zaman serileri analizi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İSUZEM).
- Kızıldere, C., Kabadayı, B., & Emsen, Ö. S. (2013). Dış ticaretin döviz kuru değişmelerine duyarlılığı: Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(3), 41-54.
- Koray, F., & Lastrapes, W. (1989). Real exchange rate volatility and us bilateral trade: A VAR approach. *The Review of Economics and Statistics*, 71(4), 708-712.
- Kurban, E. (2020, 31 Ağustos). Enerji ürünleri hariç ihracat yüzde 3,8 - ithalat 3,1 azaldı. *Enerji Portalı*, <https://www.enerjiportalı.com/enerji-urunleri-haric-ihracat-yuzde-38-ithalat-31-azaldi/> Erişim Tarihi: 15.10.2020
- Liu, Q., Lu, Y., & Zhou, Y. (2013). *Do exports respond to exchange rate changes? inference from China is exchange rate reform*. Socio-Economic Research Center Conference Paper, No: 1596-2685, https://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/centres/cage/events/conferences/trade13/er_disconnect_puzzle_liu.pdf, Erişim Tarihi: 07.08.2020
- Maskus, K. E. (1986). Exchange rate risk and U.S. trade: a sectoral analysis. *Economic Review*, 71(Mar), 16-28.
- Öztürk, K. (2010), *Döviz kuru oynaklığı ve döviz kuru oynaklığının faiz oranı oynaklığı ile olan ilişkisi Türkiye örneği* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Rose, K. A. (1991). The role of exchange rates in a popular model of international trade. *Journal of International Economics*, 30(3-4), 298-320.
- ST Endüstri Medya. (2020). *Enerji ithalatı yüzde 30 azaldı*. <https://www.stendustri.com.tr/haberortak/enerji-ithalati-yuzde-30-azaldi-h107779.html>, Erişim Tarihi: 22.12.2020
- Sweidan, O. D. (2013). The effects of exchange rate on exports and imports: The case of Jordan. *The International Trade Journal*, 27(2), 156-172.
- Şanlı, B. (2011). Türkiye’de petrol ithalatının ve arz riskinin incelemesi. *Enerji Piyasası Bülteni*, 15, 57-62. http://www.enerjiuzmanlari.org.tr/bulten/Bulten_15.pdf, Erişim Tarihi: 20.08.2020
- Şanlı, B. (2012). Enerji dışı ithalatımızın petrol fiyatları ile ilişkisi. *Enerji Piyasası Bülteni*, 19, 50-54. http://www.enerjiuzmanlari.org.tr/bulten/Bulten_19.pdf, Erişim Tarihi: 15.08.2020
- Şişeci, G. N., & Yamaçlı, D. S. (2020). Enerji ithalatı, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için bir araştırma. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 253-276.
- Şit, M., & Alancıoğlu, E. (2019). Türkiye ekonomisinde dünya petrol fiyatları ve döviz kuru ilişkisi: ampirik analiz. *Econharran*, 3(3), 22-35.
- Tapşın, G., & Karabulut, A. T. (2013). Reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 26, 190-205.
- Terzi, H., & Zengin, A. (1999). Kur politikasının dış ticaret dengesini sağlamadaki etkinliği: Türkiye uygulaması. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 10(33), 48-65.

- Thursby, J. G., & Thursby, M. C. (1987). Bilateral trade flows, the linder hypothesis, and exchange rate. *The Review of Economics and Statistics*, 69(3), 488-495.
- Trehan, B. (1986). Oil prices, exchange rates and the U.S. economy: An empirical investigation. *Economic Review*, 4, 25-43.
- TÜİK (2020). *Dış ticaret istatistikleri-ekonomik faaliyetlere (ISIC, rev. 3) göre ithalat*. Ankara. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=631, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2020.
- Wesseh, P. K., & Niu, L. (2012). The impact of exchange rate volatility on trade flows: New evidence from South Africa. *International Review of Business Research Papers*, 8(1), 140-165.
- Yamak, R., & Korkmaz, A. (2005). Reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (2), 11-29.
- Yolsal, H. (2020). *Uygulamalı istatistik-II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İSUZEM).
- Zengin, A. (2001). Reel döviz kuru hareketleri ve dış ticaret fiyatları (Türkiye ekonomisi üzerine ampirik bulgular). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 27-42.

ÇEVRESEL GÜVENLİK BAĞLAMINDA NÜKLEER ENERJİ POLİTİKALARI

Mustafa YILMAZ¹

Özet

Bu çalışma nükleer enerji politikalarını çevresel güvenlik bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın konusu güvenlik, çevresel güvenlik ve çevresel güvenliğin nükleer enerji ile olan ilişkisidir. Özellikle Çernobil Nükleer Kazası ve Fukuşima Nükleer Kazası'ndan sonra nükleer enerji ile ilgili endişeler artmaya başlamıştır. Bu çalışmada nükleer kazaların ve nükleer atıkların çevresel güvenlik açısından büyük riskler barındırdığı, sadece ülke sınırları içerisinde kalmayıp sınır aşan sorunlara neden olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Çevresel Güvenlik, Nükleer Enerji

JEL Kodları: C44, M10, M13

NUCLEAR ENERGY POLICIES IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL SECURITY

Abstract

This study aims to, examine nuclear energy policies in the context of environmental security. The relationship between security, environmental security and environmental security and nuclear energy is the focus of this report. In particular, fears regarding nuclear energy began to rise after the Chernobyl Nuclear Accident and the Fukushima Nuclear Accident. The study concludes that nuclear accidents and nuclear waste are particularly dangerous in terms of environmental security not only within the country's borders but also cause cross-border problems. The literature review approach was used in the analysis.

Keywords: Security, Environmental Security, Nuclear Energy

JEL Codes: C44, M10, M13

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenlik kavramı ile ilgili yapılan çalışmalarda, ulusların güvenliği üzerine yapılan çalışmaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Güvenlik çalışmaları bu dönemin hâkim teorileri olan realizm ve neo-realizm etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde özellikle ulusların güvenliği için askerî açıdan olaylara yaklaşıp ulusal güvenlik ön plana çıkarılmıştır. Çevre ve insan ile ilgili olan konular ise hep ikinci planda kalmıştır.

Doğu Bloğu'nun yıkılmasının ardından 1990'ların başından itibaren güvenlik kavramı değişikliğe uğramaya başlamıştır. Ulusal güvenliğin yanında insan güvenliği, toplumsal güvenlik ve çevresel güvenlik gibi konular konuşulmaya başlanmıştır. Böylelikle askerî tehditlerin yanında diğer tehdit türleri de sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. İlk kez Brundtland Raporu'nda çevresel güvenlik kavramının yer almasıyla birlikte çevresel güvenlik konularının konuşulmaya başlanması yönünde önemli bir adım atılmıştır.

Nükleer enerjiden elektrik üretimine olan talep 1973 Petrol Krizi ile artış göstermeye başlamıştır. 1986'da Çernobil Nükleer Kazası ve 2011 yılında gerçekleşen Fukuşima Nükleer Santral Kazası'ndan sonra nükleer enerji santrallerinin çevreye ve insana vermiş olduğu zararların sınırları da aşmış olmasıyla birlikte bu enerji türü tartışılmaya başlamıştır. Bazı ülkeler nükleer santrallerini kapatacaklarını, bazıları santral kurmaya devam edeceklerini bazıları ise santrallerin güvenlik durumunu gözden geçireceklerini açıklamışlardır. Sonuçta kim nasıl bir karar almış olursa olsun nükleer enerji santrallerinin çevresel güvenlik açısından büyük riskler barındırdığı ortadadır.

Bu çalışmada güvenlik kavramı ve çevresel güvenlik kavramı incelendikten sonra nükleer enerji konusuna yer verilmiştir. Sonrasında nükleer enerji politikaları çevresel güvenlik bağlamında incelenmiştir.

¹ Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D., Antalya, Türkiye, mstfylvz.0793@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3235-057X

2. GÜVENLİK VE ÇEVRESEL GÜVENLİK

2.1. Güvenlik

Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tanımlamaya göre güvenlik, “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” tir (TDK, 2020). Güvenlik kavramıyla soyut olarak kastedilmek istenen ve anlaşılan şey korunaklı olma hâli olmuştur (Vural, 2018: 22). Güvenlik kavramı barış ile yakından ilgili olmakla birlikte ulus devlet, devlet üstü ve devlet dışındaki aktörler için olağanüstü tedbirler almayı gerekli kılan bir değerdir. Güvenlik büyük çaptaki kamu harcamalarını meşrulaştırmak amacıyla da kullanılmıştır. Güvenliğin bağımsız olarak bir anlamı bulunmamakta, bireysel ve toplumsal bir siyasi değer olarak görülmektedir (Brauch, 2008: 2).

Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi’nde güvenlik gereksinimi, fizyolojik gereksinimlerden sonra ikinci sırada bulunmaktadır. Beslenme ihtiyaçlarından sonra güvenli bir ortamda barınma arzusu gelmektedir. Güvenlik kavramı, insanların yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte sistemleşmeye başlamıştır. İnsanın maddi varlığıyla birlikte, manevi varlığını da koruması gerekmektedir. Temel hak ve özgürlüklere sahip olmak ancak güvenli bir ortamda bulunmakla mümkün olacaktır. Bireylerin kendilerini fiziksel, ekonomik, toplumsal ve siyasi anlamda güvende hissetme arzusu güvenlik ihtiyaçlarını doğurmuştur. Bireyler her yerde kendilerini güvende hissetme arzusundadır. Bu sebepten dolayı insan toplulukları yaşamlarını sürdürebilmek için güvene ihtiyaç duymuşlardır. Güvenliğin sağlanması, sosyal bir gereksinimdir ve toplumda asayiş ortamının devamlı olarak sağlanması manasına gelmektedir. İnsanların kendi güvenliklerini sağlamasından, kurumsal güvenliğin sağlanmasına doğru yol alınmıştır. Bireylerin güvenliklerini sağlamak, güven ortamının süreklilik kazandırılarak sürdürülmesi düşüncesi vazgeçilemeyecek bir olgu olarak devletlerin karşısına çıkmıştır. Güvenlik hizmetlerinin toplumsal yaşamdaki konumuna bakıldığında, kamu düzeninin yerine getirilmesinin toplum hâlinde yaşamın birinci derecedeki şartı olduğu görülmektedir (Kaypak, 2013: 12). İnsanların güvenliklerinin sağlanması ve güven ortamının sürekliliği düşüncesi devletlerin karşısına çıkan vazgeçilmez bir olgu olduğundan dolayı, toplumdaki düzeni sağlamak kamu düzeni adıyla güvenlik hizmetleri olarak sunulmaktadır (Kaypak, 2012: 4).

Uluslararası ilişkiler alanında önemli çalışmaların yapılması ABD’nin dünya gücü olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Uluslararası ilişkiler de hâkim olan görüş realizm olarak adlandırılan paradigma olmuştur. Güvenlik çalışmaları ise 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’de başlamış ve daha çok askerî konular üzerine eğilmiştir (Yılmaz, 2007: 70). Uluslararası ilişkilerin en temel kavramlarından biri olan güvenlik ile ilgili 1945-1990 dönemindeki çalışmalarda görülen durağan durum Soğuk Savaş dönemiyle ilgilidir. İki kutuplu sistemde yapılmış olan güvenlik çalışmaları, Soğuk Savaş döneminin egemen teorisi olan realizm ve neo-realizmin etkisi ile biçimlenmiştir. Liberal düşünce ve neo-Marksist yaklaşımlar 1960 sonu ve 1970’lerdeki dönemde klasik güvenlik anlayışını sorgulamaya açmış olsalar da iki bloklu yapının egemen olan güvenlik paradigması realist ve neo-realist düşüncelerin temel varsayımları ile belirlenmiştir. Geleneksel güvenlik paradigmasını oluşturan realist ve neo-realist kuramlar; devleti merkeze alan, ulusal güvenlik endeksli olan ve askerî güç odaklı bir özelliğe sahiptir. Realizm ve neo-realizm kuramlarının oluşturduğu geleneksel güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş döneminin güvenlik paradigması olmuştur (Sandıklı & Emeklier, 2011: 22).

Realizm açısından bakıldığında güvenliğin temel ilkesi devletlerin bekası ile ulusal menfaatlerin sağlanması olarak görülmektedir. Bu gayenin gerçekleştirilmesi ise askerî güç ile gerçekleşmiştir. Realist teoride askerî güç ve ulusal güvenlik “yüksek politika” olarak açıklanırken, çevre ve insan hakları gibi mevzular “alçak politika” olarak kavramlaştırılmıştır (Erdem, 2016: 257-258). Realist kurama göre anarşi ve güvensiz durumun devamlılık gösterdiği uluslararası arenada güvende kalmanın ilk koşulu güç ve kapasite artırmaktır. Realistler, ulusal gücü artıracak aktör olarak yalnızca ulus devletleri görmektedir. Bu perspektiften bakıldığında realizmin devamlı atıfta bulunduğu “ulusal güvenlik” kavramından algılanmış olduğu güvenlik çeşidi, devletin güvenliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Realist paradigma ulusal güvenlik vurgusu üzerinden açık olarak belirtmese de bireylerin güvenliğini devletin güvenliğine bağlı görmektedir. Devletin güvenliğinin ulusun güvenliği ile eş tutulup devlet bağımlı bir güvenlik algısı oluşturulması, savaş ve çatışma olguları üzerinde duran realizmin güvensiz ortam temasını yaptığı çalışmalarda ön plana çıkarması ile meşru zemine

oturmaktadır. Böylelikle realist kuram güvenliği devletin bekasına indirgeyen bir yaklaşım sergilemektedir (Sandıklı & Emeklier, 2011: 23).

1970'li yılların sonunda Kenneth Waltz ve John Mearsheimer tarafından realizmin revize edilmesiyle neo-realizm akımı ortaya çıkmıştır (Yirmibeşoğlu & Yaşar Dinçer, 2018: 116). Neo-realistler klasik realistlerin söylediği gibi uluslararası sistemin anarşik olduğu fikrini devam ettirmişlerdir (Özdoğan, 2019: 9). Ayrıca devletlerin bu sistemde temel oyuncu olduklarını ileri sürmektedirler. Realizmde temel ilke olan güç neo-realizmde ise yaşamda kalma aracıdır. Ayrıca güç, devletlerin sistemdeki konumlarını ve davranış biçimlerini belirlemektedir. Sistem içerisindeki güçlerin niceliği ve dağılımı da kutupluluğu belirlemektedir. Neo-realizm sistemin yapısının dengeleme stratejisiyle korunabileceğini vurgulamaktadır. Devletlerin ayakta kalmaları konusunda neo-realistler saldırgan ve savunmacı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Savunmacılara göre ittifaklar ve dengeleme yoluyla gücün korunması gerekirken saldırgan realistlere göre ise güvensiz uluslararası sistemde devletler birbirlerinin niyetlerinden emin olamayacaklarından dolayı devamlı olarak güç sahibi olmanın yolları aranmalıdır. Neo-realizme göre anarşik uluslararası sistemde uluslararası ticaretin kurallarını dayatacak bir mekanizma olmadığı için sistemin yapısı ve kutuplu olması ulusların ekonomik işleyişini belirleyici olmaktadır. Realizmde olduğu gibi ekonomi, devletlerin menfaatlerine hizmet ettiği sürece önemli olmaktadır. Ayrıca ekonomide yapılacak iş birliği devletler tarafından dengeleme stratejisi oluşturmada etkili bir araç olabilir (Yirmibeşoğlu & Yaşar Dinçer, 2018: 120). Realizm ve neo-realizm uluslararası sistemin anarşik olduğu fikrini savunup uluslararası sistemde tek aktör olarak devleti görenek güvenlik kavramını ulus devletler üzerinden açıklamaları yönünden benzeşmektedirler.

Soğuk savaş döneminde uluslararası güvenlik, askerî güvenlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde doğu ve batı olmak üzere iki bloklu bir yapılanmanın olması askerî güvenlik konusunun sürekli sıcak tutulmasına neden olmuştur. 21. yy. ile askerî güvenlik konusunun çok daha az gündemde yer alacağına dair işaretler bulunmaktadır. Artık ekonomik, toplumsal ve çevresel problemler ulusal güvenlik bakımından çok daha fazla önemli hâle gelmeye başlamıştır (Buzan, 1991: 433).

Soğuk Savaş zamanında ulus devletinin güvenliği öncelikli olarak ele alınırken, özellikle Doğu Bloğu'nun yıkılmasının ardından uluslararası sistemde meydana gelen değişim ve dönüşümün etkisiyle, güvenlik çalışmalarında yeni yaklaşımlar önem kazanmaya başlamıştır. İnsan güvenliği, toplumsal güvenlik ve gezegenin güvenliği gibi yeni konular öne çıkmıştır. Realist ve neo-realist yaklaşımların devleti merkeze alan güvenlik anlayışları yeni yaklaşımların eleştirileriyle karşılaşmıştır. Soğuk Savaş döneminde güvenlik konusu yalnızca askerî ve stratejik olarak değerlendirilmekteydi. Geleneksel güvenliği savunanların alçak politika konusu diye nitelendirmiş oldukları birçok konu, günümüz itibarıyla uluslararası politikanın kapsamına girmiştir. Uluslararası sistemin uğradığı değişiklikler, yaşanan sorunları ve bunların çözümünü yalnızca askerî olarak tanımlamaktan çıkarmaktadır. Bu boyutta yeni eleştirel yaklaşımlar, güvenliğin karşılıklı olan bağımlılığını vurgulayarak güvenliğin tüm insanlık için olduğunu savunmaktadır (Ağır, 2015: 103-108). Böylelikle güvenlik kavramının kapsamı genişleyerek farklı bir boyut kazanmıştır.

Kopenhag Okulu 1990'lı yıllarda akademik yazına girerek önemli katkılarda bulunmuştur. Okulun getirmiş olduğu yenilikler: bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, sektörel güvenlik yaklaşımı ve güvenlikleştirme teorisi olmuştur. Güvenlik sektörleri yaklaşımı güvenliğin sadece askerî bir mevzu şeklinde ele alınmasına karşı çıkarak, askerî konulara siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel konuları da ekleyip güvenliğin anlamında ve uygulamalarında genişleme olmasına katkı sunmuştur. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi de güvenliğin bölgesel dinamiklerini ön plana çıkarmayı hedeflemiştir. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi temel olarak güvenliği coğrafi yakınlık ile ilişkilendirerek bir bölgedeki aktörler arasında özerk güvenlik dinamikleri olabileceğini ifade etmiştir. Güvenlikleştirme teorisi de siyasi elitlerin söylemlerle siyasi alandaki bir mevzuyu güvenlik alanına taşınması, başka bir ifadeyle güvenlik sorunu oluşturması durumunu ele almaktadır. Bu teori kuramsal tartışmalarla birlikte hem siyaset biliminde hem de uluslararası ilişkilerde iç ve dış siyaset ile ilişkilendirip birden fazla örnek teşkil eden olayı analiz etmek amacıyla kullanmıştır (Baysal & Lüleci, 2015: 90).

Tablo 1'de görüldüğü üzere güvenlik kavramı risk ve tehditleri beş boyutta sınıflandırarak devletlerin güvenliğinden birey ya da toplum güvenliğine doğru; ulusal güvenlikten de uluslararası güvenliğe doğru bir genişleme söz konusu olmaktadır. Yeni güvenlik kavramı fertlere ve devlete yönelik olan tehditleri

sınıflandırma yaparak askeri tehditlerin dışında olan tehditleri siyasi, toplumsal, iktisadi ve çevresel tehditler olarak sınıflandırmıştır (Bakan & Şahin, 2018: 148). Güvenlik kavramının yeni sınıflandırmalara gitmesiyle birlikte sadece devletlerin güvenliği değil güvenliği risk altında olan her şeyin güvenliği konuşulmaya başlanmıştır.

Tablo 1. Genişletilmiş Güvenlik Kavramları

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (Kimin güvenliği söz konusu?)	Risk altındaki değer (Neyin güvenliği risk altında?)	Tehdit kaynağı/kaynakları (Kimden/neden korunma ?)
Ulusal Güvenlik	Devlet	Egemenlik ve toprağın bütünlüğü	Öteki devletler ve terör (devletin dışındaki aktörler)
Toplumsal Güvenlik	Milletler ve sosyal gruplar	Ulusal bütünlük ve kimlik	(Devletler) Milletler, göçmenler ve yabancı kültürler
İnsan Güvenliği	Fertler ve insanlık	Beka ve yaşam kalitesi	Devlet, globalleşme, küresel çevre problemleri, doğa ve terör
Çevresel Güvenlik	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet ilişkileri, yerli olan halk ve azınlıklar	Eşitlik, kimlik ve dayanışma	Ataerkillik, totaliter/erkekçi kurumlar (hükümetler, dinler, elitler ve kültür) ve müsamahasızlık

Kaynak: (Brauch, 2008: 11).

2.2. Çevresel Güvenlik

Çevre, insanların yaptıkları etkinlikler ve canlı varlıkların üzerinde hemen ya da uzun bir zaman içerisinde dolaylı ya da dolaylı olmayan bir tesirde bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve sosyal faktörlerin belirli bir süredeki toplamlarıdır. Çevre sözcüğü 1970’li yıllara kadar hem Türkçe’ de hem de Batı dillerinde ortam ve bulunulan bölgenin çerçevesi gibi anlamlarda kullanılırken, 1970’li yıllarda kelimenin içeriğinde genişleme yaşanmıştır. Çevre insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay unsurların bütünü anlamına gelmeye başlamıştır (Keleş vd., 2012: 51-52). Çevrenin insan faaliyetleri sonucunda zarar görmesi ile çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Çevre ile ilgili sorunlar en fazla çevre kirliliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çevresel kirlenmenin ve bozulmanın neden olduğu zararlar uzun dönemde dikkate alındığında yalnızca bir kişiyi değil bütün herkesi, gelecek nesilleri, tek bir milleti değil bütün milletleri ve ekolojik dengeyi olumsuz anlamda etkilemektedir. Çevreyi korumak da kaybetmiş olduğumuz ve yerine başka bir şey koyamadığımız kaynakların bakımını ve muhafaza edilmesini içermektedir. Çevreyi koruma hem süregelen durumda değişikliklerin yaşanmasını engellemeyi hem de zararlı durumu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Kaypak, 2013: 14).

Güvenlik kavramı, günümüz itibarıyla içerik olarak zenginleşmiş ve geniş manada kullanılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte askerî güvenlik şeklinde algılanan güvenlik anlayışı, geniş bir anlama kavuşmuş ve bu boyutta siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel konuları da içerisine alan bir kavram olmuştur. Güvenliğe yönelik olan tehditlerin ve tehlikelerin kapsamının genişlemesiyle çevresel etkenlerinde önemsenmesi zorunluluğu ortaya çıkmış ve ekolojik güvenliği de kapsayan çevresel güvenlik kavramı gündemde yer almaya başlamıştır. Çevre ile ilgili problemler ülkelerin tek başlarına halledemeyecekleri kadar büyümüş ve neredeyse küresel açıdan bir yıkım hâlini almaya başlamıştır (Kaypak, 2012: 2). Böylece çevreyi içeren yeni bir güvenlik kavramının gerekliliği anlaşılmıştır (Graeger, 1996: 115).

Çevresel güvenlik kavramı ilk kez Brundtland Raporu’nda yer almış ve daha sonraları, Paris Şartı, Avrupa Güvenlik Şartı, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları’nda da yer almıştır. AGİT ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri çevresel güvenlik kavramından yürüttükleri faaliyetlerinde yararlanmışlardır (Keleş, 2015: 45).

Çevresel güvenlik, çevreyle ilgili bir güvenlik problemidir. Çevresel güvenliği, çevresel bozulmaların güvenliği tehditi altına alması şeklinde kavramlaştırabiliriz. Çevreyi tehdit eden bütün problemler bu güvenlik alanının kapsamındadır. Çevrenin güvenliği ile anlatılmak istenen şey yerelden küresel alana kadar olan bir güvenlik şeklidir. Geleneksel güvenlik olarak adlandırılan tehdit, saldırı ve tehlikelere karşı yürütülmekte olan güvenlik politikaları, genel olarak geleneksel güvenlik tedbirleri ile karşılanmaktadır. Çevre ile ilgili olan olaylarda geleneksel tedbirler eksik kalmaktadır. Sonuçları neticesinde siyasi istikrarsızlıktan siyasi belirsizliklere kadar birçok boyutu bulunan çevre sorunsalı

ulusal güvenlik açısından endişelere neden olmuştur. Alınabilecek tedbirler geleneksel bir tedbir olan askerî tedbirlerden ziyade, ekonomik, toplumsal ve çevresel nitelikler taşıyacaktır. Geleneksel güvenlik manasındaki tehlike ve tehditler, 1970’li yıllara kadar askerî ve savunma niteliği şeklinde algılanıyordu. Fakat son otuz yıldır, doğal kaynaklar üzerinde oluşan bozulmaların tüm ekosistemi ortadan kaldıracak boyutlara erişmesi ve çevre sorunlarının küresel yıkımlar oluşturma riski, güvenlik ile çevrenin arasındaki ilişkinin daha farklı yaklaşımlarla ele alınmasını gerekli kılmıştır (Cali’den akt. Kaypak, 2012: 11).

Ekolojik güvenlik ise insan uygarlıklarının yaşamlarını devam ettirebilmeleri için çevresel korumayı en yüksek güvenlik düzeyine yerleştirip yol gösteren ilkeler ortaya koyan bir güvenlik türüdür. Ekolojik güvenlik açısından halledilmesi gerekli olan en ivedi problem iklim değişikliğidir (Vural, 2018: 34). Çevresel güvenlik, insan vurgusu yönüyle doğal yaşamın güvenliği ve ekosistemin zarara uğramamasını savunan ekolojik güvenlik kavramından kapsam olarak ayrılmaktadır. Ekosistem güvenliğine odaklanmış olan ekolojik güvenlik, insan refahı için daha kapsamlı bir tehdit anlayışı sunmaktadır (Gölge, 2019: 188-189). Çevresel güvenlik, insan odaklı olan ulusal güvenlik politikalarında ön plana çıkmaktadır. Ekolojik güvenlik yaklaşımı ise ortak güvenliği zorunlu kılan devlet dışındaki uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan küresel iş birliğini gerekli kılan politikalarlardır. Ekolojik güvenlik bütüncül bir bakışla olaylara yaklaşarak uzun dönemde ekolojik dengeyi muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Ekolojik güvenliğin yerel topluluklara, bölgesel ve küresel kuruluşlara yetki devrinde bulunan çok katmanlı siyasi yapılara gereksinimi vardır. Bu manada ulus devletler bu fonksiyonlara uygun görünmemektedir. Ekolojik güvenlik ekosistem merkezli yaklaşıma sahip olması sebebiyle küresel iklim değişikliği gibi küresel çaptaki sorunların çözüme kavuşturulmasına bütünsel bir bakışla yaklaşarak çevresel güvenlik kavramına göre daha kapsamı geniş politikalar ileri sürebilmektedir (Vural, 2018: 36). Kısacası çevresel güvenlik ulusal güvenlik boyutunda sorunları incelerken, ekolojik güvenlik olayları küresel boyutlarıyla incelemektedir.

3. NÜKLEER ENERJİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Enerjiyi, maddelerin yapısında bulunan ve farklı şekillerde açığa çıkan güç şeklinde tanımlayabiliriz. Enerji, fiziksel manada nesnelere hareket ettiren gücü ve iş yapabilme kapasitesini ifade etmektedir. Enerjinin ısı, ışık, kimyasal, mekanik, termal, elektrik ve nükleer gibi çeşitleri bulunmaktadır. Enerji, bir sistemde bir biçimden başka bir biçime dönüşebilir. Tüm maddelerin bileşiminde belirli miktarlarda depolanmış enerji bulunmaktadır (Erdoğan, 2016: 80).

Nükleer enerji, 1789’da uranyumun keşfedilmesiyle başlayarak 1934’te atomun parçalanmasıyla birlikte siyasetçilerin, bilim insanların ve sanayicilerin gündemine girmiştir. İlk olarak askeri savunmada başlatılan çalışmalar sonrasında ticari manada devam ettirilmiştir. ABD ve Rusya’nın başını çektiği birçok ülke nükleer enerjiden yararlanmak için yoğun bir şekilde çalışmalar yürütmüş, yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan ısı enerjisinden elektrik enerjisine dönüşümü sağlayacak sistemler geliştirilmeye başlanmıştır. Geliştirilen sistemler nükleer enerjinin güvenli bir biçimde, kontrollü olarak ve sürdürülebilir biçimde ortaya çıkmasını sağlamaktadır (ETKB, 2020). Ayrıca nükleer enerjinin hammaddesinin fosil kaynak olmaması yapılan sınıflandırmalarda farklı bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bunun sebebi ise, hammaddesinin bol olması ve dünyanın çoğu ülkesinde bulunuyor olmasıdır (Erdoğan, 2016: 81).

Nükleer enerjinin barışçıl olarak kullanılması 1930’lu yıllara dayanmasına rağmen deneysel olarak ilk reaktör 1942 yılında Enrico Fermi tarafından Chicago Üniversitesinin bahçesinde bulunan tesiste gerçekleştirilmiştir (Temurçin & Aliagaoglu, 2003: 26). Dünya’nın nükleer çağa girmesi ise ABD’nin 1945’te Japonya’nın Nagazaki ve Hiroşima kentlerine attığı atom bombaları ile olmuştur (Engin, 2013: 578).

Nükleer enerji kaynaklarından 1955 yılının sonlarıyla birlikte ilk enerji üretimi gerçekleştiren ülkeler ABD ve eski Sovyetler Birliği olmuştur (Temurçin & Aliagaoglu, 2003: 26). 1970’li yılların başında petrol krizinin meydana gelmesiyle petrol fiyatlarında aşırı yükselmelerin yaşanmasıyla elektrik üretimini arttırmak amacıyla nükleer santrallerin kurulmasına hız verilmiş nükleer enerji santrallerinde büyük artışlar yaşanmıştır. Nükleer kazaların yaşanmasının etkisiyle ve doğalgazın enerji piyasasına girmesiyle nükleer enerjiye olan talep artışında azalma yaşanmıştır. Nükleer santrallerin kurulması 1990’lı yıllardan itibaren azalarak artmaya başlamıştır. 2013’te dünyanın elektrik ihtiyacının %13,5’ini

karşulamakta olan nükleer enerji, 2016'ya gelindiğinde dünyadaki toplam enerji tüketiminin %10,6'sını karşılamaktadır. Son yıllarda ise nükleer enerjiden vazgeçilmesinin en büyük sebeplerinden birisi Japonya'da yaşanan Fukushima nükleer santralindeki nükleer sızıntının yaşanması olmuştur (Yavuzaslan, 2018: 49).

Tablo 2'de görüldüğü üzere 2017 yılı itibarıyla işletmedeki nükleer santral sayısı bakımından ABD, Fransa, Japonya, Çin ve Rusya ilk beş ülke arasındadır. Bu ülkeler arasında bulunan Çin'in inşaat aşamasında olan santral sayısı diğer ülkelere oranla en yüksek rakamlara sahiptir. Nükleer enerjinin elektrik üretiminde olan payına göre en yüksek orana sahip olan ülke ise %76,3 ile Fransa'dır. Fransa'nın elektrik üretiminde nükleer enerjinin payının büyük olması bu ülkenin nükleer enerjiye olan bağımlılığının gelecek yıllarda da devam edeceğinin göstergesidir. Ayrıca Ukrayna, Macaristan ve Slovakya'da elektrik üretiminde nükleer enerjinin payı her üç ülkede de %50'den daha fazladır. Yine bu ülkelerin de gelecek yıllarda nükleer enerjiden kolay kolay vazgeçmeyecekleri görülmektedir. Nükleer enerjinin elektrik üretimindeki payının yüksek olduğu bu ülkelerin gelecek yıllarda nükleer santrallerdeki güvenlik önlemlerini daha da fazla artırması beklenmektedir.

Tablo 2. Dünya'da Nükleer Enerji'nin Durumu ve Nükleer Enerji'nin Elektrik Üretimindeki Payı (2017 itibarıyla)

Ülkeler	Faal Olan Nükleer Santral Sayısı	İnşaat Aşmasındaki Nükleer Santral Sayısı	Elektrik Üretiminde Nükleer Enerjinin Payı (%)
ABD	99	4	19,5
Fransa	58	1	76,3
Japonya	42	2	0,5
Çin	37	20	3,0
Rusya	35	7	16
Güney Kore	25	3	31,7
Hindistan	22	5	3,5
Kanada	19	-	16,6
Birleşik Krallık	15	-	18,9
Ukrayna	15	2	56,5
İsveç	10	-	34,3
Almanya	8	-	14,1
İspanya	7	-	20,3
Belçika	7	-	37,5
Çek Cumhuriyet	6	-	32,5
Tayvan	6	2	16,3
İsviçre	5	-	33,5
Finlandiya	4	1	33,7
Macaristan	4	-	52,7
Slovakya	4	2	55,9
Pakistan	4	3	4,4
Arjantin	3	1	4,8
Brezilya	2	1	2,8
Bulgaristan	2	-	31,3
Meksika	2	-	6,8
Romanya	2	-	17,3
Güney Afrika	2	-	4,7
Ermenistan	1	-	34,5
İran	1	-	1,3
Hollanda	1	-	3,7
Slovenya	1	-	38
BAE	-	4	-
Beyaz Rusya	-	2	-
TOPLAM	449	60	Dünya Geneli %11

Kaynak: (ETKB, 2017: 54).

Türkiye'nin nükleer enerji politikasına bakıldığında ise, nükleer enerji santrali kurma düşüncesinin 1960'lı yıllara kadar uzanan bir geçmişte başladığı görülmektedir. Geçmiş yıllarda çeşitli nedenlerden ötürü kurulamayan nükleer enerji santralleriyle ilgili ilk somut adımın atılması, 2010 yılında Mersin Akkuyu'da Nükleer Güç Santrali kurulması için Rusya ile imzalanan antlaşma neticesinde olmuştur.

Türkiye'nin artmakta olan enerji ihtiyacı talebini nükleer enerjiden karşılama düşüncesi bu alana yoğunlaşmasına neden olmuştur. Akkuyu'da Rus mühendisler tarafından inşa edilecek olan nükleer santralin teknolojisinin Türk mühendisler tarafından öğrenilmesi ise zaruri bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze kadar Türkiye'nin nükleer enerji santrali kurma girişimlerinin dört kez

başarısızlıkla sonuçlanması ve son olarak bu girişimin 2010 yılında olumlu sonuçlanması bazı endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu endişelerin başında Akkuyu'da inşa edilecek santralin teknolojisinin Rusya tarafından Türkiye'ye bir sır olarak teslim edilecek olmasıdır (Özalp, 2017: 181-182). Ayrıca Akkuyu'da yapılacak nükleer santralin yer seçiminin 1970'li yılların başlarında yapılmış olması ve bu bölgenin jeolojik açıdan nükleer santral kurmaya elverişli olmadığı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından birçok kez dile getirilmiştir. Nükleer santralin yapıldığı yerin Akdeniz fay hattına yakın olması yapılan eleştirilerin temel dayanağını oluşturmaktadır (TMMOB, 2019: 127). Bir diğer dikkat çeken nokta ise Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin %51'lik bölümüne Rus şirketinin sahip olması ve kullanımı süresince Ruslar tarafından işletilecek olmasıdır. Bu durum dünyada ilk kez bir devletin başka bir devletin topraklarında nükleer enerji santraline sahip olacağı anlamına gelmektedir (Kaya & Göral, 2016: 422). Dünya genelinde son yıllarda nükleer enerjiden vazgeçilmeye başlanmasına karşılık Türkiye'nin tam tersi yönde adım attığı görülmektedir. Türkiye'nin bu yönde adım atmak yerine ekonomik ve bilimsel birikimini daha verimli ve farklı alanlara yönlendirmesi bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır (Kıbaroğlu, 2013: 15).

Nükleer enerjinin dünyadaki ve Türkiye'deki genel durumunun incelenmesinin ardından avantaj ve dezavantajlarına aşağıda değinilecektir.

Nükleer enerjinin avantajlarına bakacak olursak şunları söyleyebiliriz:

- Öteki enerji santrali çeşitlerine göre enerji üretmede daha güvenilirdir,
- Fosil yakıtlar gibi karbondioksit salınımı yapıp çevre kirliliğine neden olmaz,
- İşletme ve yakıt masrafları diğer santral türlerine göre düşüktür,
- Nükleer enerji santrallerinde elektrik ve ısı enerjisi aynı zaman diliminde üretilebilmektedir,
- Nükleer santrallerin yakıtlarının depolanması ve enerji üretiminin sağlanması yakıt üreticilerine bağlı kalmadan sürdürülebilirlik gösterebilmektedir,
- Nükleer enerji teknolojisiyle birlikte o ülkenin bilimsel ve teknolojik bakımdan ilerlemesi sağlanmaktadır,
- İstihdam oranını artırmaktadır (Keskin'den akt. Ergün & Atay Polat, 2012: 37-38).
- Ayrıca nükleer enerji santrallerinin kuruluş maliyetleri yüksek olmasına rağmen onarım ve bakım gibi maliyetlerinin düşük olması bu enerji kaynağının diğer önemli avantajları arasında sayılabilir (Ergün & Atay Polat, 2012: 38).

Nükleer enerjinin yukarıda sayılan avantajlarının yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Nükleer enerji santrallerinde teknolojinin devamlı olarak gelişme gösterip güvenlik artmasına rağmen nükleer enerji santrallerinde yaşanan ölümcül kazalar ve kazaların sonucunda çevreye yayılan radyasyon ve nükleer atıklar nükleer enerjiyi sürekli olarak tartışmaların odağına yerleştirmektedir. Normalde temiz bir enerji kaynağı olan bu enerji kaynağı herhangi bir kaza durumunda etkisi uzun yıllar sürecek ve geniş alanlara yayılacak felaketlere neden olabilmektedir. Nükleer tehlike, üretim yapılmadan önce, üretim esnasında ve üretim sonrasında ortaya çıkabilmektedir. Nükleer kazaların yaşanması, radyoaktif sızıntıların oluşması ve nükleer atıklar insan ve diğer canlılar için çevresel açılardan önemli riskler barındırmaktadır (Erdoğan, 2016: 87).

Nükleer enerjinin önemli avantajlarının bulunmasının yanında nükleer santral kazaları sonucunda insanlığa ve çevreye olan zararlarının deneyimlenmiş olması ve nükleer atık sorunu gibi çevresel güvenlik açısından riskler barındırması bu enerji kaynağının sürekli sorgulanmasına ve eleştirilmesine neden olmuştur.

4. NÜKLEER ENERJİNİN ÇEVRESEL GÜVENLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Dünya, ABD'nin 1945'te Nagazaki ve Hiroşima'ya attığı atom bombaları ile nükleer çağa girmişti. Fakat küresel çaptaki radyoaktif kirlenme problemi 1950'lerde ABD, İngiltere ve Rusya'nın art arda yaptıkları nükleer denemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu denemeler ıssız bölgelerde yapılmış ve patlamanın gücüyle atmosferin tabakalarına savrulan nükleer maddelerin orada zararsız duruma gelinceye kadar kalacağı sanılmaktaydı. ABD'li fizikçilerin 1954'te yaptıkları bir keşif sonucunda nükleer deney sahalarından uzaktaki yerlerde radyoaktif yağmurların yağdığı saptanmıştır. Nükleer denemelerin sonucu meydana gelen yağmurlar halk sağlığının yanında bütün dünya ekosistemini de tehdit etmekteydi. Bu dönemde yaklaşık olarak 38 deneme yapılmıştır. Bilim insanlarının ve

kamuoyunun baskılarıyla 1963'te ABD, İngiltere ve Rusya atmosferde nükleer denemelere yasak koyan bir anlaşma imzalamışlardır. Bu tarihten sonra ABD, İngiltere ve Rusya nükleer denemeleri yeraltında yapmaya başlamışlardır. Ancak 1963'te anlaşmayı imzalamayan diğer ülkeler nükleer denemeler yapmaya zaman zaman devam etmişlerdir (Engin, 2013: 578-579).

Nükleer silah konusu da yarattığı risklerden dolayı önemli bir konu hâline gelmiştir. Özellikle devletlerin gerekli güvenlik tedbirlerini almamasından dolayı terörist grupların nükleer silah elde etmesi kolay hâle gelmektedir (Demirci, 2012: 23). Bu durum nükleer silahların kullanılmasının yasaklanması veya ortadan kaldırılması gerekliliğinden daha çok bu silah teknolojisinin kimlerin eline geçmemesi gerektiğinin temel tartışma konusu olmasına neden olmuştur (Denk, 2011: 125-126). Özellikle bir nükleer silahın patlaması neticesinde araziler kirlenmekte ve bu patlama ciddi hasarlar oluşturmaktadır (Bozbıyık vd., 2001: 387). Nükleer silahların kullanılması özellikle çevresel güvenlik ve insan güvenliği açısından son derece önemli riskleri içerisinde barındırmaktadır.

Ozon tabakasındaki incelmeye, kirlilik, iklim değişikliği, su kıtlığı, ormanların azalması, çölleşme vb. problemler temel çevresel güvenlik riskleri olarak kabul görmektedir. Çevresel güvenlik temelde kaynakların muhafaza edilmesi ve bu kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması düşüncesine dayanır. Bu düşünceden hareketle kaynaklar üzerinde baskı oluşturan ve bu kaynakları zarara uğratan her türlü eylem ve olay çevresel güvenlik riskine neden olmaktadır. Ortak Geleceğimiz Raporu'nda insanlığın nükleer tehlikeyi dünyadan silme hakkının olduğu ifade edilmiştir. Nükleer tehlikenin insan ve çevre güvenliğine yönelik tehdit oluşturduğu ve bir çevresel güvenlik riski olduğu kabul edilmektedir. Bu bakımdan nükleer enerji reaktörleri de çevresel güvenlik riski oluşturmaktadır. Diğer önemli risk ise zehirli kimyasal ve radyoaktif maddelerin taşınması, kullanımı ve ortadan kaldırılmasında meydana gelmektedir (Türk, 2008: 68-69).

Dünya'da yaşanan nükleer kazalar ve nükleer atık sorunu, nükleer enerjinin çevresel güvenlik bağlamında risk oluşturan iki önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı nükleer enerji santralleri çevresel güvenliğe yönelik önemli tehdit olarak görülmektedir. Özellikle Çernobil nükleer santral kazasından sonra edinilen deneyimler arasında, zararlı etkilerinin yıllarca sürmesi ve geniş bölgeleri etkilemesi, nükleer santrallerin çevresel güvenlik sorunu teşkil ettiğine kanıt olarak gösterilmektedir (Keleş & Ertan'dan akt. Özkan: 2016: 143).

Tablo 3'te verilen nükleer kazalarından özellikle Çernobil Nükleer Santral Kazası önemli sorunlara neden olmuştur. Patlamanın yaşanmasının ardından santralin yakınlarında bulunan çam ağaçları radyasyonun etkisiyle kızıl renge dönüşüp ölmüştür. Hayvanların tamamına yakını ise yok olmuştur. Yaklaşık olarak 200 bin kişinin de doğrudan ya da dolaylı olarak ölmesine sebep olmuştur (BBC, 2020). Çernobil Nükleer Santrali'nde oluşan sızıntı sonucunda meydana gelen radyoaktif izotop bulutları, İsveç'te bulunan radyasyon izleme istasyonları tarafından tespit edilmiştir. Fransa, İspanya ve Türkiye'de dahil olmak üzere geniş alanlarda radyoaktif kirlenme gözlemlenmiştir (Engin, 2013: 580). Beck'in de belirttiği üzere kazaların oluşturmuş olduğu etki, kuşaklar boyu sürmekte ve uzak bölgelerde doğan insanları bile etkilemektedir (Beck, 2011: 26). Çernobil faciasından sonra 2011'de Japonya'da gerçekleşen Fukuşima Nükleer Kazası'ndan sonra ise radyoaktif materyallerin yayılması nedeniyle tarım büyük darbe almıştır. Topraklarda ve ürünlerde kirlenmeler gözlemlenmiştir. Taze sütte radyoaktif materyaller tespit edilmiştir (TMMOB, 2015: 33-35). Fukuşima, Çernobil'den sonra en büyük ikinci nükleer kazadır. Etkileri Avrupa'ya kadar ulaşmış ve bu kaza da sınır aşan bir nitelik göstermiştir (Özkan, 2016: 145). Ayrıca Japonya Çevre Bakanı Yoshiaki Harada yaptığı açıklamayla nükleer kaza sonucunda Fukuşima santralindeki tanklarda muhafaza edilen 1 milyon tondan fazla radyoaktif suyu depolanacak alan kalmadığından dolayı Pasifik Okyanusu'na boşaltabileceklerini ifade etmiştir (Birgün, 2020). Bunun gerçekleşmesi hâlinde büyük bir çevresel güvenlik sorununun çıkacağı düşünülmektedir.

Japonya'da meydana gelen nükleer santral kazasından sonra kazaya verilen tepkiler ülkelere göre değişiklikler göstermiştir. Almanya, eski olan nükleer santrallerinin tamamını kapatacağını açıklarken, İtalya'da nükleer santral yapılmasına yönelik yapılan halk oylamasında halk olumsuz görüş sunmuştur. Fransa 60. nükleer reaktörünü yapacağını bildirmiştir. Çin ve Hindistan da nükleer santral kurulum faaliyetlerine devam etmektedir. ABD ise kaza sonrasında nükleer santrallerinin güvenliğini gözden geçirerek güvenlik sistemlerini geliştirmiştir (Duman, 2011: 36). Nükleer santral kazalarından sonra ülkelerin verdiği tepkiler genel olarak nükleer enerji santrallerinin devam etmesi yönünde olmaktadır.

Tablo 3. Dünyada Meydana Gelen Nükleer Kazalar

Yıl	Yer	Kaza	Kazaların Etkileri
1957	İskoçya	Windscale Nükleer Reaktör Kazası	Çevreye yayılan radyasyon bazı gıda maddelerini etkilemiştir. Fakat radyasyonun seviyesi hayati bir tehlikeye neden olmamıştır.
1979	ABD	Three Mile Island Nükleer Santral Kazası	Havaya yayılan radyasyon çok düşük seviyede olmuş ve ölüm ya da radyasyon hastalığı yaşanmamıştır.
1986	Sovyetler Birliği	Çernobil Nükleer Santral Kazası	Yayılmış olan radyasyon ülkeyi, Türkiye'yi ve 15 Avrupa ülkesini etkilemiştir. Hem gıdalar üzerinde radyasyon kirliliğine hem de insanlar üzerinde psikolojik açıdan tedirginliklere sebep olmuştur. Ayrıca işçi ölümlerinin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.
2011	Japonya	Fukuşima Nükleer Santral Kazası	Radyasyon sızıntısına bağlı olarak santralin çevresindeki 20 km çaptaki alandan yaklaşık olarak 200 kişi tahliye edilmiştir. Ayrıca, santralde bulunan işçiler aşırı radyasyona maruz kalmışlardır.

Kaynak: (Ergün & Atay Polat, 2012: 39).

Nükleer atık sorunu da çevresel güvenlik açısından risk oluşturan diğer önemli problemdir. Günümüze kadar çözülemeyen nükleer atık sorununun bundan sonraki süreçte de çözülmesi zor görülmektedir. Ortaya çıkan nükleer atıklar santral alanı içerisinde geçici depolama alanlarında bekletilmektedir. Nükleer atık sorununa çözüm bulunmadığı takdirde bazı santrallerin sırf bu nedenden dolayı kapatılması söz konusu olabilecektir. Milyar dolarlar harcanarak kurulan nükleer enerji santrallerinin problemlere çözüm getirememesi hâlinde birkaç yıl işletilmesinden sonra nükleer enerjiden vazgeçilmesi durumunda bile ortaya çıkan atıkların uzun yıllar depolanmasına ilişkin problemler gelecek nesillere aktarılacaktır (Saygın vd., 2006: 12). Bundan dolayı ülkeler nükleer enerji santralleri kurmadan önce nükleer enerjinin avantajlarının yanında gelecek yıllarda yaşanabilecek olumsuzlukları da düşünerek olayları farklı boyutlarıyla değerlendirmelidir. İlerleyen zamanlarda faaliyette olan nükleer enerji santralini herhangi bir nedenden ötürü kapatma kararı aldıklarında bile bu santrallerin çevresel açıdan geri dönülemez etkilerinin olacağını hesaba katmalıdırlar.

5. SONUÇ

2. Dünya Savaşı'ndan sonra güvenlik ile ilgili yapılan çalışmalarda Soğuk Savaş Dönemi boyunca güvenlik konusu ulusal güvenliğe indirgenmiştir. Bu dönemde realizm akımının etkisiyle uluslararası alanda güvensiz bir ortamın olduğu düşüncesinden hareketle askerî konular üzerinde yoğunlaşma yaşanmıştır. Doğu Bloğu'nun yıkılmasının ardından güvenlik ile ilgili yapılan çalışmalarda yeni yaklaşım tarzları görülmeye başlamıştır. Ulusal güvenliğin yanında toplumsal güvenlik, insan güvenliği, cinsiyet güvenliği ve çevresel güvenlik gibi farklı güvenlik konuları sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Çevresel güvenlik kavramının ortaya çıkışı çevre sorunlarının bir sonucudur. Çevre sorunları genelde çevre kirliliği sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çevre kirliliğinin ortaya çıkması da çevre açısından bir güvenlik problemi yaratmaktadır. Çevresel güvenlik yalnızca bir insanı veya topluluğu değil tüm dünyayı ilgilendiren bir güvenlik sorunudur. Günümüzde çevre üzerindeki tehditlerin artış göstermesi ve çevrenin büyük tahribata uğramasıyla birlikte çevre güvenliği konusu eskiye göre fazlasıyla konuşulmaya başlanmıştır.

Nükleer enerjiden 1955'ten sonra elektrik üretilmeye başlanmış ve 1973 Petrol Krizi'nden sonra petrol fiyatlarındaki artışla beraber nükleer enerjiye olan talepte artış yaşanmıştır. 1986'da Çernobil Nükleer Santral Kazası ve 2011 Fukuşima Nükleer Santral Kazası bu enerji türünün sorgulanmasına neden olmuştur. Çünkü bu kazalar sonucunda büyük radyasyon kirlilikleri ortaya çıkmış ve bu radyasyon kirliliği sınır aşan bir etki göstererek farklı bölgelerdeki canlılar üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet vermiştir. Nükleer enerji yalnızca kazalar sonucunda olumsuz etkiler yaratmamakta aynı zamanda nükleer atıklar da çevresel güvenlik açısından büyük riskler barındırmaktadır. Günümüzde bazı ülkeler nükleer enerjiden vazgeçip santralleri kapatma kararları alırken bazı ülkeler ise nükleer enerji santralleri inşa etmeye devam etmektedirler. Türkiye ise nükleer enerji politikalarının bir adımı olarak Mersin Akkuyu'da Rusya iş birliği ile nükleer güç santrali inşa etmeye başlamıştır. 2010 yılında başlayan bu süreç sonuçlandırıldığında, Türkiye'nin enerji ihtiyacına katkı sunması hedeflenmektedir. Türkiye'nin

burada göstermesi gereken davranış, Akkuyu’da inşa edilecek nükleer güç santrali konusunda dile getirilen çekinceleri dikkate alması ve bu konuda daha katılımcı bir politika izlemesi gerekliliğidir.

Çevresel güvenlik bağlamında incelendiğinde nükleer enerji santrallerinin inşa edilmesinden ömrünü tamamlayan nükleer santrallerin kapatılmasına kadar olan tüm süreçlerde önemli riskler bulunmaktadır. Nükleer santraller kapatılsa bile ortaya çıkan atıkların yıllar boyunca güven içerisinde saklanması gerekmektedir. Nükleer enerji kazaları sonucunda radyoaktif sızıntıların yaşanması ve nükleer atık sorunları hep birlikte değerlendirilerek politikalar belirlemek ülkeler açısından bir zorunluluk hâline gelmiştir. Nükleer enerjinin yaşanan kazalar sonucunda sınır aşan etkileri de göz önünde bulundurularak nükleer enerji politikaları belirlemek hem insan güvenliği hem de çevresel güvenlik açısından zorunludur.

KAYNAKÇA

- Ağır, B. S. (2015). Güvenlik kavramını yeniden düşünmek: küreselleşme, kimlik ve değişen güvenlik anlayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 97-131.
- Bakan, S., & Şahin, S. (2018). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarının tarihsel dönüşümü ve yeni tehditler. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 135-152.
- Baysal, B., & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag okulu ve güvenikleştirme teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- BBC. (2020). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52426424>.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu başka bir modernliğe doğru*. (K. Özdoğan & B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Birgün. (2020). <https://www.birgun.net/haber/japonya-1-milyon-tondan-fazla-radyoaktif-suyu-okyanusa-bosaltabilir-267906>.
- Bozbıyık, A., Hancı, İ. H., Özdemir, Ç., & Demirkan, Ö. (2001). Nükleer silahlar: Üretimi ve etkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 10(10), 386-387.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: Barış, güvenlik, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1-47.
- Buzan, B. (1991). New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs*, 67(3), 431-451.
- Demirci, S. (2012). Nükleer terörizm ve tehdit boyutlarına yönelik çıkarımlar. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 59-84.
- Denk, E. (2011). Bir kitle imha silahı olarak nükleer silahların yasaklanmasına yönelik çabalar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 93-136.
- Duman, V. (2011). *Fukuşima nükleer santral kazası*. <https://www.fmo.org.tr/wp-content/belgeler/fukushimaporu.pdf>.
- Engin, N. (2013). Nükleer enerji gelecekteki enerji ihtiyacına çözüm olabilir mi? *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 575-591.
- Erdem, E. İ. (2016). İnsani güvenlik kavramı bağlamında çevre güvenliği, *Akademik Bakış*, 10(19), 255-281.
- Erdoğan, S. (2016). Enerji arz güvenliği bağlamında Türkiye’de nükleer enerji. *Liberal Düşünce Dergisi*, (82), 79-98.
- Ergün, S., & Atay Polat, M. (2012). Nükleer enerji ve Türkiye’ye yansımaları. *İnönü University International Journal of Social Sciences*, 1(2), 35-58.
- ETKB. (2017). *Dünya ve Türkiye enerji ve tabii kaynaklar görünümü*. https://www.enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_15/mobile/index.html#p=8.
- ETKB. (2020). <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji>.

- Gölge, M. (2019). *Ekolojik güvenlik bağlamında istilacı yabancı türler*. Küresel Ekolojik Güvenlik Uluslararası Sempozyumu, 16-17-18 Ekim 2019, Ankara, 184-196.
- Graeger, N. (1996). Environmental security?. *Journal of Peace Research*, 33(1), 109-116.
- Kaya, F., & Göral, E. (2016). Türkiye'nin nükleer enerji politikası. *Akademik Bakış Dergisi*, (57), 421-438.
- Kaypak, Ş. (2012). Güvenlikte yeni bir boyut; Çevresel güvenlik. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 1-22.
- Kaypak, Ş. (2013). Çevresel güvenlik ve sınıraşan çevre suçları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 11-22.
- Keleş, R. (2015). *100 soruda çevre, çevre sorunları ve çevre politikası*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2012). *Çevre politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kibaroglu, M. (2013). Enerji Mi? Silah mı? Nükleer'in iki yüzü. *Ortadoğu Analiz*, 5(58), 10-22.
- Özalp, M. (2017). Türkiye'de nükleer enerji kurulumunun enerjide dışa bağımlılık ve arz güvenliğine etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(2), 175-188.
- Özdoğan, M. (2019). Realizm ve neorealizm bağlamında soğuk savaş sonrası güvenlik anlayışının değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-24.
- Özkan, A. (2016). Güvenlik paradigmasında sınıraşan bir çevre sorunsalı: Nükleer zarar. *Alternatif Politika*, 8(1), 128-159.
- Sandıklı, A., & Emeklier, B. (2011). 21. yüzyılda yeni güvenlik anlayışları ve yaklaşımları. *Uluslararası Balkan Kongresi*, 28-29 Nisan, Kocaeli, 21-41.
- Saygın, H., Küpeli, T., Küçükşahin, A., & Demir, A. (2006). Güvenlik boyutunda nükleer enerjinin sorunları ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2(3), 7-20.
- TDK. (2020). *Güvenlik*. <https://sozluk.gov.tr>.
- Temurçin, K., & Aliagaoglu, A. (2003). Nükleer enerji ve tartışmalar ışığında Türkiye'de nükleer enerji gerçeği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(2), 25-39.
- TMMOB. (2015). *Fukuşima'dan çıkarılacak 10 ders*. http://www.emo.org.tr/ekler/d7c8906a842df0b_ek.pdf?tipi=1&turu=X&sube=13.
- TMMOB. (2019). *Akkuyu Nükleer Güç Santrali Güncel Durum Raporu*, https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/akkuyur_0.pdf.
- Türk, S. M. (2008). *Marmara Denizi'nde çevresel güvenlik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Vural, Ç. (2018). Çevresel güvenliğin gelişimi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 6(1), 20-38.
- Yavuzaslan, K. (2018). Türkiye'nin enerji politikalarının, nükleer enerji tercihindeki etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 38-57.
- Yılmaz, S. (2007). Güçsüz güç. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5), 67-104.
- Yirmibeşoğlu, Ş. G., & Yaşar Dinçer, F. C. (2018). Uluslararası ticaret bağlamında klasik realizm, neo-realizm ve neo-liberalizm. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 114-127.

YÖNETİMSELLİK YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE MEDYASINDAN SÖYLEMSEL VE SİMGESEL YANSIMALAR: YÜKSELEN YENİ MİLLİYETÇİLİK

Cansu IŞIK¹

Özet

Simgesel ve söylemselin etki boyutu olarak ifade edilebilecek “kültürel” imlemenin temsil pratiklerinde Türkiye Medyasından yükselen “yeni milliyetçilik” değerlendirilecektir. Özellikle de anlamın üretildiği “iletişimsel model”, yani simgeleyen ya da tasvir eden dil, işaretler ve görüntü bir süreci betimlemektedir. Mesajların ve anlamların alıcısı, aynı zamanda “anlamlandırmanın” da pratiğidir. Bu bağlamda temsil tek yönlü bir aktarıcı olmaktan ziyade, “simgesel” ve “söylemsel”dir. İletişimsel modelin göstergebilimsel yaklaşımı, kültür ve temsilin nasıl işlediğine dair genel bir model sunmaktadır. Türkiye’de ve Avrupa’daki milliyetçi ve aşırı sağcı siyasi oluşumlar seçimlerde kazanımlarla çıkıyor. Bazı siyasi hareketler iktidarda kendilerine yer bulurken, kimileri ana muhalefet konumuna yükseliyor. Özellikle de “küreselleşme, göç, ulusal kimliklerin çözülmesi ve AB gibi” konularda bir memnuniyetsizlik dalgasının tepkisi olduğu yönünde yorumlar söz konusudur. Siyasalın ve toplumsalın bilgisi bu anlamda medyadan bağımsız değildir. Aynı zamanda yorumları içeren bir inşadır. Bu bağlamda simgeselin ve söylemselin çerçevesinde Türkiye’de yükselen “yeni milliyetçiliğin kültürel temsillerine” ve “içerimlerine”, göç krizinde belirginleşen medyanın söylemsel ve simgesel temsillerini yönetimsellik yaklaşımı çerçevesinde, farklı bakış açısına sahip gazete incelemesi (Cumhuriyet ve Hürriyet) ile birlikte değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Milliyetçilik, Yönetimsellik, Göç

JEL Kodları: F22

DISCURSIVE AND SYMBOLIC REFLECTIONS FROM TURKISH MEDIA WITHIN THE FRAMEWORK OF GOVERNMENTALITY APPROACH: RISING NEW NATIONALISM

Abstract

Symbolic and discursive effect size can be expressed as "cultural" rising from the roll in practical bookmarking represent Turkey Media "new nationalism". I'll try to understand. Especially the "communicative model" in which meaning is produced, that is, the language that symbolizes or depicts, signs and images describe a process. The receiver of messages and meanings is also the practice of "making sense". In this context, representation is "symbolic" and "discursive" rather than a one-way transmitter. The semiotic approach of the communicative model provides a general model of how culture and representation work. Nationalists in Turkey and in Europe with extreme right-wing political formations and tactics election gains. Some political movements find their place in power, while others rise to the position of the main opposition. There are comments that there is a response to a wave of dissatisfaction especially on issues such as "globalization, immigration, dissolution of national identities and the EU". Political and social knowledge is not independent from the media in this sense. It is also a construction that includes comments. I would like to say that argument is a way of "looking". In this context, rising in Turkey within the framework of the symbolic and discursive's "cultural representation to the new nationalism" and "the implications of the" migration of the media which intensified in the crisis discursive and symbolic representations of governmentality approach and newspaper review (Republican and Freedom) I will evaluate with.

Keywords: New Nationalism, Governmentality, Migration

JEL Codes: F22

1. GİRİŞ

Milliyetçilik ideolojisinin, sağ popülizm ile eklemlenmesi ve göç karşıtlığı gibi söylemler ile gündemde kaldığı tartışması mevcuttur. Bu gündemin en yoğun olay örgüsü ise, 2011 yılında Ortadoğu ülkeleri arasında Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de yönetime karşı başlayan protesto hareketleri ile önemli gelişmeler üretti. Bu protesto hareketlerinden sonra, Türkiye’ye ilk Suriyeli mülteci geçişi Nisan 2011 sonrasında en az 6-9 milyon arasındaki insanın evini terk etmesi ile başladı. Suriye’de 15 Mart 2011’de

¹ 100/2000 YÖK Doktora Bursu Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Aydın, Türkiye, cansusk@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9080-4456

başlayan rejim karşıtı gösterilerin kısa zamanda ciddi çatışmalara ve ardından bir iç savaşa dönüşmesiyle birlikte, ülkeden diğer komşu ülkelere doğru bir göç hareketi dalgası yaşanmaya başlamıştır. Avrupa’da aşırı sağ/radikal sağın, popülist sağa evrilerek Avrupa siyasi ikliminde yükselişe geçmesi olarak kayda geçmiştir (Erdoğan, 2016: 317).

Foucault, yönetimsellik yaklaşımını, günümüz modern politika yapım süreçlerinde politik iktidara sorumluluk yükleyen kolektif iktidar tipi olarak ele almaktadır. Özellikle “göç, güvenlik, nüfus” gibi alanlarda bireye ve toplumsal gruplara nüfuz eden biyopolitika kavramı, yönetimsellik yaklaşımıyla iç içe okunabilir. Michel Foucault, “Biyopolitikanın Doğuşu” adlı kitabında ele aldığı yeni iktidar aygıtları ile ilgili olarak tartışmıştır. “Biyopolitika”, “nüfus, göç, bilgi” üzerinden şekillenen küresel güç ilişkilerini kapsayan ve 20. yüzyıl sonları itibarıyla daha çok denetim toplumu içerisinde, yönetimsellik tekniklerini ifade eden siyasal bir olgu olarak öne çıkmaktadır (Koç, 2018: 194). Bu bağlamda, göç krizinde medyada belirginleşen risk toplumu yaklaşımlarından “yönetimsellik” biyopolitika kavramı ile popülizmin gündeminin sorgulanmasına neden olmuştur. Sibel Karabel’in makalesinde “son on yıllık zaman diliminde aşırı sağ partilerin Avrupa genelinde yaklaşık yüzde ona yükseldiğini” vurgulamasının önemli olduğunu belirtmek isterim. *2008-2018 yılları arasında AB’ye üye devletler arasında aşırı sağ popülist partilere oy veren profilin araştırıldığı bir çalışmanın bulgularına göre, söz gelimi İtalya’da aşırı sağ partilere oy verme oranı 2008 yılında yüzde 8 iken 2018’de yüzde 50’yi buluyor. Polonya’da bu oran yüzde 32 ve yüzde 51, Fransa’da yüzde 13 ve yüzde 27, Almanya’da yüzde 10 ve yüzde 21, Yunanistan’da yüzde 17 ve yüzde 54 ve Macaristan’da yüzde 43 ve yüzde 65 olarak* görüldüğü belirtilmiştir (Karabel, 2018).

Ekonomik krizler ve güvensizlik hissi, 2015 yılında Avrupa’nın yüzleşmek zorunda kaldığı göçmen krizi, göç ve güvenlik teması gibi başlıklar aşırı sağ partilerin yükselişe geçmesine zemin hazırladı. “Yabancıların ve ötekinin” inşası gibi imlemeler, medyada simgesel ve söylemsel siyasal zeminde görünürleştirilerek hissettirdi. Bu süreçte, Donald Trump’ın Dünya Ekonomik Forumu 2017 konuşmasındaki küreselleşme karşıtı konuşması ile FN lideri Marine Le Pen’in Fransa 2017 cumhurbaşkanlığı seçim süreci boyunca kullandığı “küreselleşmeciler ve vatanperverler” söylemi de popülist sağ akımı güçlendirdi. Göç olgusu, bu sürecin yansımalarında bir kırılma noktasıdır. İngiltere’deki Brexit referandumu da göç ve AB karşıtlığı üzerine kurması bağlamında önemli. Üstelik bu süreç, “popülist sağ” akımın Avrupa’da ideolojik içerimlerinin sorgulanmasına neden oldu. Çeşitli protestolara ve gösterilere de tanıklık edildi. Örneğin, Fransa’da 17 Kasım 2018 tarihinde başlayan sarı yeleklilerin eylemleriyle başlayan kısa sürede Belçika, Hollanda ve Macaristan gibi Avrupa ülkelerine yayılan protestolar, kapitalist sistemin ve popülizmin gündeminin de sorgulanmasına yol açtı. *Fransa’da Sarı Yelekliler Protestoları* ardından bu protestolara eklenen *Kara Yelekliler* hareketi protestolar dalgasının “göç, sağ politik popülizm, sağ ve sol ideolojinin eklemelenmesi” gibi yeni milliyetçiliğin görünümüleriyle yüzleştirdi (Euronews, 2019). Bu protestolar dalgasında sağ ve solun ortak birliği temasında çeşitli tartışmalar var. Yeni milliyetçiliğin popülizm ile iç içe geçmesi üzerine kurulu bu tartışmada, medyanın temsil sorununda yönetimsellik yaklaşımı çerçevesinde “siyasal boyutunun” güçlü ve yayılım etkisinin “sıçrayıcı” olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yeni milliyetçiliğin yüzeye çıkmasının nedenleri üzerinde duruluyor:

1. “Küreselleşmeden dolayı toplumlar kendi kültürlerine sahip çıkıyor.
2. “Dünyada değişik sebeplerden dolayı ortaya çıkan göç dalgalarına yerel tepkiler oluşuyor” (Oğan, 2018).

Bu bağlamda, yönetimsellik yaklaşımı, “göç, güvenlik, nüfus” gibi konularda, yeni milliyetçiliğin popülizm ile iç içe geçmesi ile tarihsel hafızada yaşanan ani değişimlerle “risk toplumu” teorisini de gündeme getirmiştir. Tarihsel hafızada yaşanan ani değişimler “gelecek” kurgusunu da etkileyebiliyor. Bu kapsamda, Beck, risk toplumunun modernleşmenin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Günümüz toplumlarının yaşadığı risk, tehlike ve tehditleri, modernliğin yan etkisi olarak meydana gelen toplumsal sorunlara çözüm olarak düşünömsel (refleksive) modernleşmeden bahsetmektedir. 1986 yılında sosyal bilimlere kazandırmış olduğu risk toplumu teorisini merkeze alan Beck, 1989 Soğuk Savaş’ın sona erdiği ve dünyanın dönüşüm geçirdiği bir dönemde, risk toplumu kavramını, modernliğin radikal bir kopuşu olarak belirginleştirdiğini ifade etmiştir (Delibaş, 2015: 51).

Bu içerikte, 2011 yılından sonra Suriye’den yönelen kitlesel göçlerle başlayan tartışma, 1990’lardan sonraki “tarihsel hafızada yaşanan ani değişimlerin/dönüşümlerin” medyada yansıyan temsil sorununu “yönetimsellik yaklaşımı” ve “siyasal eylem” başlığında ele alınabileceğini gösteriyor. Bu bağlamda, post-siyasal olanın göstergebilimsel yaklaşımında, Stuart Hall’un iletişimsel modeli kapsamında medyada “kültürel temsil” tartışılacaktır. Yönetimsellik yaklaşımı çerçevesinde söylemsel ve siyasal zeminde medyanın “riskli politik pozisyonunu”, farklı bakış açılarına sahip (Cumhuriyet ve Hürriyet) gazete incelemesi ile betimlemeyi amaçlamaktayım.

2. İLETİŞİM BİLİMSELİN GÖSTERGE BİLİMSEL YAKLAŞIMI: “TEMSİL”

Diyalog nasıl sürdürülür? Dil ve göstergeler “temsili bir sistem” olarak yayılır. Dilde kavramlarımızı, fikirlerimizi, duygularımızı savunmak ya da diğer insanlara göstermek için işaret ve semboller kullanırız; bunlar sesler; yazılı kelimeler, elektronik olarak üretilmiş görüntüler, müzik notaları, hatta nesnelere olabilir (Hall, 2017:8). Bir kültürde, düşünce, duyguların temsil edilmesini sağlayan dildir. Anlamın üretilmesi ve dünyayı kavrayışımız önemlidir. Sosyal bilimler alanında Stuart Hall’un belirttiği üzere, kültür kelimesi; bir kişi, topluluk, ulus ya da sosyal grubun “yaşam şekli” konusundaki ayırt edici olan özelliğini işaret etmek için kullanılıyor. Bu da antropolojik tanım olarak biliniyor. Kültür, romanlar, resimler, TV programları veya karikatürler olmaktan çok bir süreçtir ve uygulamalar grubudur. Kültürel anlamlar sadece bireyin hafızasında olan şeyler değildir. Sosyal pratikleri düzenler, ayarlar, davranışlarımızı etkilerler ve bu nedenle gerçek pratik etkileri vardır. Bütün kültürlerde, herhangi bir konuya dair her zaman çok çeşitli anlamlar onu yorumlama ya da temsil etmenin birden fazla yolu olabilmektedir (Hall, 2017:9). Bu bağlamda, medyanın da temsil işlevi mevcuttur; anlamı inşa eden ve aktaran olarak. Medya da kültürel devinimi ve temsili sağlayan olarak “anlam” inşa edendir. Çünkü iletilmek istenen anlamları karşılayan ya da temsil eden semboller olarak işlev gören imgesel araçlara sahiptir. Bu anlamda medyada kültürel devinimde yer alan “işaret görevi” önemlidir. Hall, kavramları, fikirleri ve duyguları, başkalarının anlamlarını “*kabaca bizimle aynı şekilde okunmasını, deşifre etmesini ya da mümkün kılacak şekilde temsil eden işaretler*” (Hall, 2017 :11) olarak görünürleşmesini, medyada “temsili” olarak yorumlamaktadır.

Medyada temsili, söylemsel-simgesel olanın kültürdeki rolüne ilişkin olarak “devinim” ve “risk” algısı anlamın üretilmesinin bir diğer özelliğidir. “Anlam nasıl üretilir?” sorusu bu bağlamda önemlidir. Kültürel devinim anlamın birkaç farklı alanda üretildiğini ve dolaşıma girdiğini ortaya koymaktadır. Anlam, bir parçasını oluşturduğumuz bütün kişisel ve sosyal etkileşimlerde sürekli olarak üretilir ve değiş tokuş edilir. Medya da bir dizi farklı alana sirayet eder. Karmaşık teknolojilerde görünürleşir (Hall, 2017). Kültürel devinimin dönüşümünde temsil; kimlikten üretime; tüketimden düzenlemeye geçer. Bu dönüşümün çift katlı temsili ve karşılıklı iletişimi vardır. Özellikle de “dil politik olan ile ilişkisi, yani dilin politikası, söylemsel oluşumun işlevi üzerine tartışmanın, “belirginleştirme” işlevinin medyadaki temsil sorununda görünürleşmesi mevcuttur. Hall, dilin ve temsili nasıl anlam ürettiğini değil, belirli bir söylemin ürettiği bilginin güçle nasıl bağ kurduğunu, davranışları nasıl düzenlediğini, nasıl kimlikler, öznellikler icat ve inşa ettiğini, belirli şeylerin temsil edilme, düşünülme, uygulanma ve incelenme şeklini nasıl belirlediğini de inceler.

Buradaki kilit soru şudur: “*Anlam, temsil sistemlerimiz aracılığıyla mı sabitlenir?*” Yani, “kelimelerin anlamı, dizilişi ve yan etkileri ve konuşma bağlamında incelenmesi ayrı bağlamlar mı yaratıyor?”

Örneğin,

- Anlambilim (kelimelerin anlamıyla ilgilenir)
- Sözdizimi (kelimelerin dizilişi ve anlama yaptıkları etkilerle ilgilenir)
- Edimbilim (Bir kelimenin belirli bir konuşma bağlamında kullanılma şekliyle ilgilenir) bu kapsamdadır.

Ancak, önemli olan nokta, anlambilim ile edimbilim yani anlam ile kullanım arasında nereye kadar katı bir ayrım yerleştirileceğidir (Hall, 2017: 92, 93). Her bir kimlik ya da söylemsel nesne, bir “eylem” bağlamına yerleşmiş olmaktadır.

Bu kapsamda, “paylaşılan anlamlar”, bazen temsilin ve kültürel devinimin “bilişsel” olarak kolektif hafızada yer edinmesine neden olabiliyor. Yeni milliyetçi ton, Calhon’un bilişsel olarak kolektif hafızada yer edinen “duygular, bağlılıklar ve hislerde” konu edinmesini ve sosyal pratikleri düzenlemesini anlam bilim ve edim bilimi medyada belirginleşen söylemsel ve simgesel yansımalarda hissettirmektedir. Medyada belirginleşen yeni milliyetçi ton, bu bağlamda anlam inşa eden olarak iletimdir. Söylemsel ve simgesel yansımalarda görünürleşmektedir (Hall, 2017:9).

2.1. Yönetimsellik (Governmentality) Yaklaşımı

Medyanın izlekleri bağlamında söylemselin ve simgeselin yansımalarında Michel Foucault’un “söylem, güç, erk” temelinde “yönetimsellik yaklaşımı içerisinde değerlendirilebilir. Yönetimsellik yaklaşımı, postyapısalcı teori içerisinde değerlendirenler de vardır. Foucault, ilk olarak, iktidar ile öznellik arasında ilişkiye odaklanır. Bir yönetim sorunsalı olarak, Foucault’nun her daim öne sürdüğü iktidar teknikleri ile bilgi biçimleri arasındaki sıkı ilişkiyi, “*iktidar-bilgi bileşiminin*” sistematik bir şekilde incelenmesine izin verir. Bu iki boyutun kesişimini kavramsal olarak vurgulamak için Foucault, yönetimsellik kavramını önerir; yönetimsellik (Gouvernementalitat), “yönetimi ilgilendiren” sıfatından türetilen bir kelimedir. Bu yaklaşıma göre, politika ve bilgi birbirine karşıt değildir (Lemke, 2015 :7, 10). Modern toplumlarda “yönetme sanatı” ve Foucault’un yönetimselliği daha ziyade insanın “*içten içe işleyen*” kontrol etme mekanizmalarıyla da ilgilidir. Yönetimsellik bu bağlamda, özerk, özgür özneleri düzenleme meselesi değil, bunları sağlayan “ilişkiler” ağının izlekleridir (Lemke, 2015: 7, 9).

Foucault, söz konusu politikaların, klasik çağın toplumsal dağılımına eşlik eden, bir bölümü kendiliğinden gelişen bir diğer bölümü düşünülmüş olan, dil ve söz politikası ile bütünleştiğinden bahseder. Söylemsel oluşumun yani “*iktidarın görünmez*” denilen hissedilirliğinde ortaya çıkmaktadır (Foucault, 2020: 19, 20). Foucault söylemi daha genel, tarihi ve gelişmekte olan dil uygulamaları olarak görmektedir. Yönetimsel yaklaşımın bu bağlamda, söylemselin oluşumunda “*direnışı*” bastıran ya da bu kelimenin tüm yorumlayışıyla, söylemlerin içindeki çelişkileri ve gerilimleri eklemleyen “*inşa*” eden bir yanı da vardır.

Risk kelimesinin bilinen ilk kullanımı modern öncesi dönemlere aittir. Riskin o dönemlerde denizcilik terimi olarak tehlike, macera gibi anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Çuhacı, Latin kökenli bir terim olan “*riscum*”un modern zamanlarda Almanya dahil pek çok ülkede uzun zaman öncesinde de kullanıldığını vurgulamıştır. Niklas Luhmann, kelimenin 16. yüzyıl ortalarında Almanca’ya, 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra da İngilizce’ye girdiğini belirtmiştir. Almanca’da “*risiko*”, İngilizce’de “*risk*”, Fransızca’da “*risque*”, İtalyanca’da “*risico*” olarak kullanılan kelimenin günümüzdeki anlam karşılıkları “*riziko, tehlike, zarar olasılığı, tehlikeyi göze almak, tehlikeye atmak*” şeklinde verilmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise risk, “*riziko*” şeklinde karşılık bulmaktadır. “*Riziko*” ise “*zarara uğrama tehlikesi*” şeklinde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüzde, borsadan trafiğe, sağlıktan endüstriye kadar pek çok alanda sıkça kullanılmaktadır (Çuhacı, 2007).

Ancak, yaşadığımız çağ itibarıyla, risk kavramı sadece bununla ilintili değildir. Daha ötesinde risk kavramının sosyolojik ve teorik araştırmalara konu edinilmesi bağlamı 1980’li yılları sonlarına doğru ortaya çıkması ile başlamıştır. Bu alanda ilk çalışmaları da Ulrich Beck’in eserlerinde görmek mümkün. Özellikle S.S.C.B.’nin parçalanma sürecinden sonraki dönemde bu konuya yönelen Beck, risk kuramını, yeni oluşum içinde olan 21. yüzyıl toplumsal yapısını ve bu toplumun kültürel, siyasal, ekonomik, toplumsal, teknolojik ve bilimsel farklılıklarını açıklama amacıyla geliştirmiştir. Yaşanan ani tarihsel değişmelerin kolektif hafızada yer edinmesi, medyada temsil sorununu da gündeme getirmektedir. Tüm bunlarla birlikte düşünüldüğünde, risk toplumu sanayi toplumunun günümüze yansıyan çevresel, kültürel, toplumsal, bilimsel yan etkilerini, tehlike, tehdit ve risk unsurlarını kapsamaktadır. Beck, yaşadığımız çağı bir geçiş süreci olarak tasvir etmektedir (Çuhacı, 2007: 136).

Bu bağlamda medyada temsilde “*Başka formlar var mıdır?*” sorusunu sormak gerekiyor. Medyanın rıza ve otorite bağlamı üzerine yazılanların da Foucault’un “yönetimsellik” yaklaşımı içerisinde incelenmektedir. Medyada söylemsel ve simgesel temsilde yeni milliyetçi tonun “*siyasal eylem*” başlığı “*inşacı*” yaklaşımı kuvvetlendiriyor. Örneğin, son zamanlarda “*medyanın*” güçlü inşacı yaklaşım

içerisinde, özellikle de Althusser'in formülüne Zizek'in bakışının, "dönüşüm" açısından işlevsel pratikler getirdiğini ve "yeniden üretim" anlayışının sadece söylemsel değil aynı zaman da simgesel olduğu, "direnişin" rıza" ürettiği yorumundan bahsedilebilir. Aslında burada bu dönüşümün "başka" formlarla eklenmesi söz konusudur. Zizek, bu dönüşümü "dispozitif" kavramı ile açıklıyor. "Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" formülünün dispozitif terimi ile açıklanmasıdır (Zizek, 2014: 503). Bu formül en bilinen tanımlamasıyla, devletin ideolojik aygıtları (DİA) + devletin baskı aygıtları (DBA)= rıza'dır (Althusser, 2019).

Özellikle de Foucault'nun eserlerinin ilişkisel olma özelliği söylem ile toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiyi anlama çabasıdır. Her bir toplumsal pratik kümesi, Foucault'nun ifadesiyle "söylemsel oluşum" olarak adlandırdığı şeyin içinde yerleşiktir ve söylemsel oluşumun yarattıklarını gösterge bilimselin "kültürel devinimi" üzerinden yeniden yapılandırır.

3. YÜKSELEN "YENİ MİLLİYETÇİLİK" VE POST -SİYASAL OLUŞUM

Türkiye'de milliyetçilik, ideolojilerin eklenmesi ile birlikte farklı tonlarda ve dozlarda bir etki gücüne sahiptir. Milliyetçilik, Craig Calhoun'un "Milliyetçilik" adlı kitabında da belirttiği üzere, söylemsel oluşumu ve bilinçaltı reflekslerle güncel sorunlara ilişkin tepkileri harekete geçirir, yönlendirir ve "başka" ideolojilerle eklenir (Calhoun,2009). Ancak "krizin" harekete geçmesi ve söylemsel ve simgeselin medya yansımalarında "hissedilir şiddet", yeni milliyetçiliğin "güç, reaksiyon, kimliksel kategorizasyon" gibi farklı tonlarda olmasına ve "riskli politik pozisyon" haline gelmesine de neden olabiliyor. Yeni milliyetçiliğe dönüş ve aynı zaman da riskli politik pozisyon, "zorlaşan iç ve dış konjonktür nedeniyle" ideolojik destek arayışına araçsallık sağlamıştır. Toplumsal kutuplaşmayı, büyüyen dış tehditleri, dost/düşman ayrımı gibi keskin zıtlıkları tırmandırarak siyasi gücü konsolide edebilecek en güçlü ideolojik araç da milliyetçiliktir. Siyasal partilerin "duruşları", özellikle de milliyetçiliğe bakışta, "medya" aracılığıyla topluma sirayet eder.

Eatwell ve Goodwin (2018), "Milli Popülizm Liberal Demokrasiye Karşı İsyân (National Popülizm The Revolt Against Liberal Democracy)" adlı eseri, bu bağlamda kapsamlı bir tartışma başlatmıştır. "Dünyada ve Türkiye'de, borçlanma üzerine kurulu birikim modeli krizinde olduğu görüşüne göre", bu yeni dengeye karşı gelişen tepkinin kontrolü/yönetilmesi ihtiyacı, milliyetçi otoriter tarzları güçlendirdi. 2011 yılından sonra Suriye'den Türkiye yönelen kitlesel göçler, Batı karşısındaki Türkiye'de bulunan çok sayıdaki Suriyeli sığınmacı sorunu "krizi" derinleştiriyor ve milliyetçi-muhafazakâr reaksiyonu ortaya koyuyor. "Diyalog" ve "çatışma" eksenini yeni milliyetçiliğin etki ettiği "medya" ya, risk toplumu teorilerinden yönetimsellik yaklaşımını güçlendiriyor. Üstelik medyanın, yaşanan "toplumsal anomiyi" durumunun sokaktaki etki alanlarına nüfuz ederek.

Yeni milliyetçilik, batının çoğunda özellikle de Avrupa ve ABD'de ve Türkiye'de milli popülizm ile birleşerek yeni bir güç haline gelmiştir. Eatwell ve Goodwin'in "Milli Popülizm Liberal Demokrasiye Karşı İsyân" adlı eserinin temel argümanları, bu hareketi gerçekten anlayabilmek için geri adım atılması ve toplumları uzun yıllar boyunca yeniden biçimlendiren derin ve uzun vadeli eğilimlere bakılması gerektiğidir (Eatwell & Goodwin, 2018: ix, x).

21.yüzyılda yeni milliyetçiliğin kontrol mekanizması milli popülizm, kültürü, milletin çıkarları söylemi ile sesini yükseltiyor. Yapılan araştırmada, küreselleşen yeni dünyada, siyasi ve sosyal yaşamlarımızı örgütleyebileceğini kanıtlamış tek yapı olarak gördükleri ulus devletin erozyonu sorunu ortaya çıkmıştır. Batılı toplumların, göçmenlik oranlarını ve modern uygarlık tarihinde büyük ölçüde eşit bulunmayan aşırı etnik değişim oranlarını hızlı bir şekilde emme kapasitelerini sorguluyorlar. Batının şu anki ekonomik yerleşiminin neden yüksek oranda eşitsiz topluluklar yarattığını ve halkın örneklerini geride bıraktığını ve devletin, istihdamlarını ve refahlarını öncelikli olarak, ulusal gelire para harcayan insanlara vermeleri gerektiğini soruyorlar. Öte yandan kozmopolit ve küreselleşme gündemleri sorusu, bunların bizi ne tür toplumlar yaratacağını soruyorlar. Milli popülizm, milyonlarca insanın tartışmak istediği meşru demokratik sorunları da gündeme getirmektedir. Seçkinlerin, sıradan insanların yaşamlarından ve endişelerinden daha fazla nasıl izole edildiğini sorguluyorlar. Siyasi ve sosyal yaşamlarımızı örgütleyebileceğini kanıtlamış tek yapı olarak gördükleri ulus devletin erozyonu sorunu

ortaya çıkmıştır. Western toplumlarının, göç oranlarını ve modern medeniyet tarihinde büyük ölçüde eşi bulunmayan hiper etnik değişim oranlarını hızla emebilme kapasitelerini sorguluyorlar. Mevcut ekonomik uzlaşmanın neden yüksek oranda eşitsiz topluluklar yarattığını ve insanların geride bıraktıklarını ve devletin işlerini ve refahını kendi ulusal limanına ödeme yapan insanlara refah içinde sağlayıp sağlamayacaklarını sorguluyorlar. Bu bağlamda kozmopolit ve küreselleşen gündemler sorgulanıyor, bunların bizi nereye götürdüklerini ve ne tür toplumlar yaratacaklarını soruyorlar. Bazıları, bütün dinlerin batıdaki modern yaşamın kilit yönlerini destekleyip desteklemediğini soruyor, örneğin kadınlara ve LGBT topluluklarına saygı gibi. Bu nedenle, bazı millî popülistlerin ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına, özellikle de Müslümanlara yönelmesi de söz konusudur (Eatwell & Goodwin, 2018: xii).

Bu bağlamda, “yeni milliyetçilik” ideolojisinin “görünümleriyle” yüzleşilmektedir. Medyanın söylemsel ve simgesel” yansımalarıyla “yeni milliyetçiliğin içerimleri, politik popülizm ile görünürleşmiştir. Ancak, bu eklemleme “konjonktürün” değişen riskli politik pozisyonu ile “söylemselin ve simgeselin” inşası, yeniden tanımlama ve yeniden üretim mekanizması ile “kültürel devinim” de yerini almıştır.

Bu kapsamda, Chantal Mouffe’un “Siyasal Üzerine” adlı eserinde “post politik vizyondan” bahsedilir. Beck ve Giddens’in ikisi de “reflexive modernite” aşamasında “demokrasinin demokratikleşmesi” herhangi bir hasım tanımlamaya gerek kalmadan gerçekleşebileceğine inanır. Onlara göre, bugünün temel siyasal sorunu, farklı yaşam biçimlerinin taleplerine dair anlaşmazlıkları çözmeye, düşünümSELLİĞİN gelişimini desteklemek için “diyalojik demokrasinin” gerçekleşebileceği her alana doğru genişlemesine dair sorunları içerir. Mouffe üzerinde durduğu, bu sorunların gruplar tarafından değil, bireyler tarafından belirlenmesidir. Örneğin, Giddens, “yaşam politikası” ve Beck “alt politika” kapsamında ele almaktadır. Demokratik tartışmanın merkezine yeni dayanışmalar ve güven gibi, “bireyler” arası bir diyalog çerçevesi ile öneriyorlar. Çatışmanın olması durumunda, “hoşgörü” ilkesini geliştirebildikleri kamusal alandaki açılımı önermektedirler.

Temel argümanları, geleneksel milliyetçi tanımlamanın keskin ayrımlarından görülebilecek “biz/onlar” ekseninde inşa edilen kolektif kimliklerin artık var olmadığı, bununla da siyasal cephelerin dağıldığıdır. Bu bağlamda, Mouffe, risk toplumunun ortaya çıkması ile ve siyasal çatışmaların bireyselleşmesiyle birlikte çatışmanın eski hatlarının ve partizan uyumsuzluklarının anlamlarını kaybettiğini, siyasetin merkezi konumunu da sorgulamayı beraberinde getirdiğini vurgular. Asıl düşünülmesi gereken şudur: “*Reflexive modernleşmenin ilerlemesini reddeden “gelenekçi” ya da “köktenci”lerin, geleneğin eski kesinliklerini yeniden vurgulayan, alt siyasal mücadelelerin yüzeye çıkması*” ile yüzleşilmesidir (Mouffe, 2013: 60, 61).

3.1. 2011 yılından sonra “Göç Krizinin” Belirginleşmesi ve Türkiye Medyasından İzlekler

Doğan Çetinkaya’nın “*Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*” adlı eserinde belirttiği üzere 17 Aralık 2010’da dünyanın en meşhur işportacısı Muhammed Bouazizi, yüzde otuzluk işsizlik oranına sahip bir Tunus kasabası olan Sidi Bouzid’de, belediye önünde kendini ateşe vermişti. Bu olaydan on gün sonra Tunus’un başkentinde protestolar başlamıştı. Ortadoğu’daki hareketlenme, direniş dalgası bu olayla başlamıştı. Ortadoğu ülkeleri arasında Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de yönetime karşı başlayan protesto hareketleri, önemli gelişmeler üretti. Arap Baharı veya Uyanışı olarak adlandırılan bu toplumsal hareketler, “*demokrasi, özgürlükler, iktidar bölüşümünde eşit söz hakkı gibi*” siyasi ve sivil haklara gönderme yapan sivil toplum hareketleri şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bu paradigmanın tartışıldığı ve egemen söylemin bakış açısının bazı gerçekliklere değinmediği konusunda bazı fikirsel farklılıklar vardır. Bölgedeki neo-liberal oluşumların varlığı da söz konusuydu (Çetinkaya, 2016: 73). Arap Baharının etkilerinin yoğun olarak hissedildiği ülkelerden biri de Suriye’dir. Suriye de 2011 yılından bu yana devam eden çatışmalar sonucunda binlerce insan hayatını kaybederken milyonlarca insan da ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır (Karkın & Yazıcı, 2015: 201). 2011 yılı bu bağlamda, “göç” krizinin belirginleştiği bir yıldır. M. Murat Erdoğan’ın, “*Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı*” araştırmasına göre, temelde Suriye kaynaklı olan bu zorunlu ve kitlesel göç hareketi, Suriye dışından pek çok mülteci ya da göçmen adayının da Türkiye’ye yönelmesine neden olduğu vurgulanmıştı. Son altı yılda, Türkiye’ye gelen toplam mülteci/göçmen sayısı 4,2-4,5 milyonu

aşmış, bu gelenlerin yaklaşık olarak 1,2 milyonu 2014-2015 ve 2016'da başta Avrupa olmak üzere başka ülkelere gitmiş, ancak asıl büyük grup, yani 3,1 milyonu Suriyeli olmak üzere toplamda 3,5 milyon mülteci Türkiye'de kalmıştır. %92'den fazlasının kent mültecileri olduğu bilinmektedir. Türkiye'deki mültecilerin sadece %8'i kamplarda ve nispeten toplumdan izole yaşamaktadır (Erdoğan, 2017: 5).

2011 ve 2018 yılları arasında, medyadan topluma nüfuz eden simgesel ve söylemsel etki karşılaştırıldığında, göç krizi konusunda farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Göç alan ülkelerde “dışlama, nefret ve ayrımcılık” gibi söylemler ile yüzleşilebiliyor. Medya hem çatışma hem de uzlaşma aracıdır. “Medyanın” söylencelerin yayılım etkisinin topluma sirayet etmesine neden olması “risk algısı” ve “yönetimsellik yaklaşımını” düşündürmesi olasıdır. Türkiye medyasında 2011 yılında yurtdışından gelen göçmenlere ilişkin olarak en çok kullanılan kavram “misafir” kavramıydı. Aşağıda Erdoğan'ın çalışması, 2011'den sonra Suriye'den Türkiye'ye yönelen kitlesel göçlerin Türkiye medyasının topluma “yansıtma” konuları olarak yıllar arasındaki konu başlıklar sıralanmıştır. 2018 yılından sonraki başlık, güncel gelişmelere ve siyasal partilerin gündemine göre eklenmiştir:

- 2011-2012: İnsanlık Dramı - “Destek Zamanı”
- 2013-2014: “Esad Rejiminin Geleceği”
- 2014-2015: “Avrupa'ya Büyük Kaçış”
- 2015: “Aylan Bebek”
- 2015: “Türkiye-AB Anlaşma Müzakereleri”
- 2016: “Vatandaşlık (Erdoğan, 2017: 17)”
- 2018- Siyasal Parti söylemlerinde “Geri Gönderme” başlıklı gündem oluşmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde “fotoğrafın” odaklandığı Türkiye medyasının “yeni milliyetçilik” ve “endişe” yayılım etkisi incelenecektir. Bu içerikte, “Cumhuriyet” ve “Hürriyet” internet gazetesinden alıntılanan simgesel ve söylemsel boyutu betimlemeyi ve sürecin yeni milliyetçiliğin eklenildiği medyadaki riskli politik pozisyona odaklanarak “yönetimsellik yaklaşımının” öneminden bahsedilecektir.

“Yaşam politikaları” bağlamında değerlendirildiğinde, “ekonomik göstergeler”, “uyum” konusunun “her iki toplumun beklentileri ve işteşliği” dikkate alınarak gerçekleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bahsedilen söylemin yaşamsal anlamda durduğu yer, daha güçlü gruplar ve bunların üyeleri artan bir yaygınlıkta ve çeşitlilikteki söylem rollerini, türlerini, vesilelerini ve üsluplarını denetlerler ya da en azından bunlara erişme olanağına sahiptirler. İnsanlar etnik azınlıklar hakkındaki görüş ve bilgilerinin kaynağı olarak televizyon, yeni medya ve gazetelere, yaşam alanına danışırlar.

Dolayısıyla, bu bilgiler, farklı bakış açısına sahip iki gazetenin “milliyetçilik” ve “siyasal eylem” başlığında değerlendirilebilecek olan fotoğrafın odaklandığı medyanın “toplumsal bir aradalık, huzursuzluk, endişeler, ekonomik ve kültürel sıkıntılar” gibi konu başlıklarını birlikte ele almak, incelemek için seçilmiş ve açılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın sınırlılıkları kapsamında, farklı bakış açısına sahip iki gazetenin (Hürriyet ve Cumhuriyet) medyada kültürel devinimde “temsil” sorununda “risk algısı” ve “siyasal eylem” içerikli haberler değerlendirilmeye alınmıştır. Risk ve siyasal eylem başlığında medyanın kolektif hafızada yer edinen inşacı yaklaşımı çerçevesinde farklı bakış açısına sahip iki gazete (Hürriyet ve Cumhuriyet) seçilmiştir. Yeni milliyetçi tonunun medyadaki yayılım etkisi bu kapsamda değerlendirilebilir. Aşağıda bu içerikte, haber başlıkları ve içerikleri verilmiştir:

Hürriyet İnternet Haber

“Türkiye 2011'den bu yana 2,1 milyon Suriyeli mülteciye 8 milyar dolar harcadı

“Tarihin En Büyük Yardım Talebi” Fevzi KIZILKOYUN / ANKARA 28. 10. 2015 -29.10.2015 - 09:20

“Hatay'daki Cilvegöz Sınır Kapısı önünde hareketlilik başlar, Suriye'de yaşanan protesto ve iç çatışmaların artması artık bir insani krize dönmüştür ve Suriyeliler güvenlik endişesiyle ülkeyi terk

etmeye başlar. İşte Türkiye ilk Suriyeli mülteciye kapısını o tarihte açar. Arkası gelir, iç savaştan, İŞİD zulmünden kaçan milyonlarca Suriyeli önce komşusuna sığınır. Suriye’de 12 milyon kişi yerinden edilir, 4 milyon 200 bini ise ülkeyi terk etmek zorunda kalır. Bugün Türkiye bu 4 milyon 200 bin Suriyelinin 2 milyon 138 bin 977’sine ev sahipliği yapıyor” (Kızılkoyun, 2015).

- “Akın akın gidiyorlar... Sayıları 35 bini geçti! Başlıklı haber: Reşit ÇELEBİOĞLU/KİLİS (DHA) Son Güncelleme: 06.06.2018 - 12:11 Hürriyet

“Ramazan Bayramı’nı ülkelerinde geçirmek için Kilis’in Öncüpınar Kapısı’ndan geçiş yapan Suriyelilerin sayısı, 35 bini buldu. Ramazan Bayramı’nı ülkelerinde geçirmek için internet üzerinden randevu alan Suriyeli sığınmacılar, Kilis’teki Öncüpınar Sınır Kapısı’nda işlemlerini yaptırarak, sınırı geçiyor. Otobüslerle sınırı geçip, Suriye tarafına giden Suriyelilerin sayısı ise 35 bine ulaştı. Bayramı ülkesinde geçirmek için başvuran 74 bin Suriyelinin geçişi ise bayrama kadar devam edecek” (Çelebioğlu, 2018).

- “Suriye’yle ilgili hiçbir hatıraları yok” Son Güncelleme: İpek Özbey, 15.10.2018 - 00:26

“Bizim askerimiz Suriye’de savaşırken onlar nargile içiyor... Ucuza çalışıp Türkleri işsiz bırakıyorlar... Nitelikli olanları Avrupa’ya, eğitimsizler Türkiye’yi seçiyor... Bu kadar fakirlerse neden çok çocuk yapıyorlar...” TÜBİTAK ile birlikte ‘1003 Entegrasyon Projesi’nin startını veren Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi’nden Doç. Dr. Şebnem Köşer Akçapar’a göre bu düşüncelerin çoğu Türkiye’deki Suriyelilerle ilgili yanlış bir algıdan besleniyor ve suç oranları sanıldığı kadar aksine çok düşük: “Büyük kısmı burada yaşamaya devam edecek. 5-9 yaş arası 478 bin çocuk var. Bunların bir kısmı burada doğdu, bir kısmı çok küçükken geldi. Suriye ile ilgili hiçbir hatıraları yok. Bir an önce entegrasyon şart (Özbey, 2018).

- “Süre doldu; Suriyeliler akın etti...” Ali ABLAY- Cemal YURTTAŞ, İSTANBUL(DHA) Son Güncelleme: 30.10.2019 - 20:20.

“Geçici misafir statüsünde Türkiye’de bulunan Suriye vatandaşlarının İstanbul’da kaydı olanlarının kalmasına izin verilirken, kaydı İstanbul’da olmayanlar kayıtlı oldukları illere gönderilecek. Bugün İstanbul’daki il göç idarelerinde yoğunluklar yaşandı. Kaydı İstanbul’da olmayan Suriye vatandaşları kayıtlarını İstanbul’a aldirmek için göç idarelerine akın etti.

- "İstanbul’da Kaçak Olarak Kalacağım"

Kendisinin Bursa’da ailesinin ise İstanbul’da kayıtlı olduğunu belirten Amad Hüseyin, "İki buçuk senedir Türkiye’deyim, benim kaydım Bursa’da, eşim ve çocuklarımda hepsi İstanbul’a kayıtlı. Bugün geldim İstanbul’a kayıt olabilmek için ama kaydımı yaptırılmıyorum bana 'Bursa’ya git' diyorlar. İzin vermiyorlar şimdi İstanbul’da kaçak olarak kalacağım " dedi (Yurttaş, 2019).

- “Kendini Türkiyeli gören Suriyeliler kuşağı geliyor” başlıklı köşe yazısı Sedat ERGİN -31 Ocak 2019

“Bu çocuklar arasında Suriye’yi hiç hatırlamayanlar olduğu gibi, savaşın korkutucu yüzüne bizzat tanıklık etmiş, bombardıman altında yaralanıp tedavi görmüş olanlar da var. Sorulara verdikleri yanıtların ortak paydası, neredeyse hepsinin söz birliği etmişçesine Türkiye’de kalma arzusunun belirtmiş olması. Suriyeli çocukların ifadeleri yan yana konulduğunda, çoğunda Türkiye’ye bir aidiyet duygusunun şimdiden yerleşmiş olduğu anlaşılıyor. Kuşkusuz, aralarında Suriyeli oldukları için “dışlandıklarını”, “sevilmediklerini”, “kendileriyle dalga geçildiğini” söyleyenler de var. Böyle de olsa, bu küçük çocukların dünyasında gelecek düşüncesinin büyük ölçüde yaşadıkları ülke Türkiye üzerinde şekillenmekte olduğunu söyleyebiliriz” (Ergin, 2019).

Cumhuriyet İnternet Haber

- “Suriyelilere nefret kampanyası”

“Suriye’deki iç savaş nedeniyle 2011 sonrası göç etmek zorunda bırakılan 3 milyon 613 bin Suriyeli, “geçici koruma statüsü” ile Türkiye’ye yerleşti. Toplam 196 ülkede faaliyet gösteren Change.org’da da

kullanıcılar şimdiye dek “Suriyelilere yönelik nefret söylemi içeren” 73 kampanya başlattı. Kampanyalarda Suriyeliler için, “sürgün edilsinler”, “sokağa salınmasınlar”, “vicdan yoksunu”, “katil beyinli”, “taşkın”, “Def olsun gitsinler” gibi ifadeler kullanıldı. Kampanyalara şimdiye dek 1 milyar 385 milyon 122 bin 43 kişi imza attı. Türkiye’deki Change.org’da Suriyelilere ilişkin kampanyalar en çok “Suriyeliler ülkelerine gönderilsin” talebiyle başlatıldı (Cumhuriyet, 21 Temmuz 2019).

- “Suriyeliler işyeri açtı, esnaf kepenk kapattı”

“67 bini kayıt altında toplam 320 bin Suriyelinin yaşadığı kentte, yan yana açılan ve tabelaları Arapça yazılı olan iş yerleri, Şam sokaklarını andırıyor. Suriyelilerin açtığı iş yerlerinin sayısı Etna ve Sanatkarlar Odası Birliği’nin araştırmasına göre 700’ün üzerinde iken, kayıt dışı işyerleri ise bu rakamı 3’e katlıyor. Etna ve Sanatkarlar Odaları Birliği Başkanı Talat Dinçer, Suriye göçüne yönelik bir kontrol mekanizmasının işletilemediğini, Suriyelilerin istedikleri yerde Türk esnafın uyduğu kurala uymadan iş yeri açmaya devam ettiğini kaydetti. Suriyelilerin maliyet yükünün Türk esnafına göre çok daha az olduğuna dikkat çeken Dinçer, “Bu ürünler piyasaya arz edilirken daha düşük fiyatlara sunulmaya başladı. Böylelikle haksız bir rekabet ortamı oluştu. Bu toplumsal sorunları da arkasından getirmeye başladı. Bu sıkıntılar toplum düzenini ve ticari hayatı bozdu. Kent içinde bizim tespit ettiğimiz kayıtlara göre 700’ün üzerinde Suriyelilerin açtığı iş yeri var. Bunun en az 3 katı kayıt dışı açılan iş yeri var. Buralarda yasalara uygun üretim yapılmıyor” dedi (Cumhuriyet, 2016).

- “Suriyeliler sınır kapılarına akın etti! İzdiham yaşandı”

“Kurban Bayramı’nı ülkesinde geçirmek isteyen Suriyelilerin Hatay’ın Reyhanlı ilçesindeki Cilvegözü ile Kilis Öncüpınar’daki sınır kapılarından çıkışları devam ediyor. Sabah saatlerinde başlayan çıkışların ikinci gününde yaklaşık 3 bin 250 bin kişinin bayramlaşmak için ülkesine gittiği öğrenildi” (Cumhuriyet, 27 Kasım 2019).

- “Suriyeliler İstanbul Valiliği önünde eylem yapacak iddiası”

“İstanbul Valiliği, İstanbul’a kayıtlı olmayan Suriyelilere kayıtlı oldukları illere geri dönmeleri için 20 Ağustos’a kadar süre verdi. Bu tarihe kadar, kayıtlı oldukları illere dönmeyen Suriyeliler yakalanarak bağlı oldukları illere gönderilecek. Bu kararın duyulmasının ardından sosyal medya üzerinden toplanan bir grup, 25 Temmuz Perşembe günü İstanbul Valiliği önünde eylem yapacaklarını duyurdu” (Cumhuriyet, 27 Kasım 2019).

Hürriyet ve Cumhuriyet gazetesi internet sitesinden 2011, 2015, 2018 ve 2019 yılları göç başlıklı haberlerin yoğunlaştıkları yıllar olarak okunabilir. 2011’de “göç” krizinin maliyeti ve tarihin en büyük yardım talebinin verildiği üzerine yoğunlaşılırken, 2018 ve 2019’da geri gönderme modeli üzerine çalışıldığı ve Suriyeliler’in de kendi ülkelerine dönmek istediği, ancak bir bölümünün de “kentli Türkiyeli Suriyeli” (Hürriyet Gazetesi) olacağı tahmini üzerine yeni nesil kuşak ile gelecekte karşılaşılacağı sorunlar üzerine durulmuştur. İçe dönük olarak, “nefret söylemi” kampanyası Cumhuriyet gazetesinin haber başlığında yer verilmiştir. Ayrıca, “risk ve siyasal eylem” başlığında ele alınabilecek, Suriyeli eylemi olacağı iddiası, konunun derinliğini göstermektedir. İki gazetenin bu anlamda, daha farklı bir perspektifle konuyu ele aldığını söylenebilir. Hürriyet gazetesi, yardıma ve Suriyeliler’in kentte kalıcılığına odaklanırken, Cumhuriyet gazetesi “endişe”lerden bahsetmiştir. Örneğin, Suriyeli esnafın kepenk kapatması, kentte yerleşik olan Suriyeliler’in olduğu, kentte tutunma çabalarının olduğunu gösteriyor. Özetle söylemek gerekirse, “yaşamsal” alanda duran söylem, “algılarımızı, gündelik hayatımızı ve eylemlerimizi” harekete geçirebilmektedir. Mikro temelde, bazı mahallelerde Suriyeli gerginliğinin meydana gelmesi, konunun hassasiyetini ve yükselen yeni milliyetçiliğin göstergelerini imlemektedir.

4. SONUÇ

Göç krizinin 2011 yılında belirginleşmesiyle birlikte, Türkiye medyasından (Cumhuriyet ve Hürriyet internet gazeteleri) simgesel ve söylemsel farklılıklar betimlenmeye çalışılmıştır. 2011 yılında açık kapı politikası ile Suriyeliler “misafir” olarak ele alınmıştır. Ancak, 2018-2019 yıllarında siyasal partiler geri

gönderme modeli söylemine geçmiştir. Kullanılan sözcüklere bakıldığında, 2011 yılında bunun tarihin en büyük yardımı olduğu üzerinde durulmuş, 2018-2019’da ise, “kentli Suriyeliler” kavramı ile göçün uzun vadeli sonuçlarına dönülmüş, kalıcılık ve uyum konularına üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Türkiye’de yaşayan yeni bir “Suriyeli kuşağın” geleceği tahmini üzerinde köşe yazısının varlığı da “göçün ekonomik boyutunu, kalıcılık- işteşlik (Türk toplumu-Suriyeli toplumun bir aradalığı), uyum” gibi belli başlıkları ön plana almaktadır. Cumhuriyet gazetesinde yapılan haberin başlığına göre, “Suriyeli esnaf kepenk kapattı”, nefret kampanyası”, göçün uzun vadeli sonucunu da gözler önüne sermekte ve “risk ve siyasal eylemin” imlemesini, yükselen yeni milliyetçiliğin görünümüleriyle karşı kaldığını da göstermektedir.

Bu bağlamda, 2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye yönelen kitlesel göçler sonucu belirginleşen göç krizi, Türkiye medyasının izlekleri, simgeselin ve söylemselin yansımalarında Türkiye medyasında yükselen yeni milliyetçiliğin içerimlerinin sorgulanmasına ve yönetsellik yaklaşımı çerçevesinde “erk ve söylem”in değişen konjoktüre bağlı olarak, risk faktörünün “siyasal” boyutunun ne kadar güçlü olabileceğini göstermiştir. Toplumun genelinde “endişe, uyum sorunu, toplumsal eylemsellik kaygısı, ekonomik kaygılar, huzursuzluk, toplumsal bir aradalığın eksenlerinde dışlama-istenmeme, kalıcılık, yeni nesil kuşak” gibi çeşitli yeni milliyetçi imlemelerin göstergelerinin bir fotoğraf makinasının uzun vadeli “belirsiz” geçen sürecin “yuva” tuşuna odaklanmıştır.

KAYNAKÇA

21. yy. Türkiye Enstitüsü. (2019, Mayıs 24). *Suriyeli sığınmacıların vatanlarına dönmeleri için yapılması gerekenler*. <https://www.21yyte.org/tr/merkezer/bolgesel-arastirma-merkezeri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriyeli-siginmacilarin-vatanlarina-donmeleri-icin-yapilmasi-gerekenler> adresinden alındı
- Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- BBC. (2019). *Avrupa ve milliyetçilik: Avrupa Parlamentosu seçimlerinde milliyetçi ve aşırı sağcı partiler “güç bloğu” oluşturma çabasında*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45474089>.
- Beck, U. (2011). *Başka bir modernliğe doğru* (B. Doğan, Çev.). İthaki Yayınları.
- Calhoun, C. (2009). *Milliyetçilik*. (B. Sütçüoğlu, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2016). *Suriyeliler işyeri açtı, esnaf kepenk kapattı*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/amp/haber/suriyeliler-isyeri-acti-esnaf-kepenk-kapatti-531566>.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2019). *Suriyeliler İstanbul Valiliği önünde eylem yapacak iddiası*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/suriyeliler-istanbul-valiligi-onunde-eylem-yapacak-iddiasi-1501589>.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2019). *Suriyeliler sınır kapılarına akın etti! İzdiham yaşandı*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/suriyeliler-sinir-kapilarina-akin-etti-izdiham-yasandi-1502042>.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2019). *Suriyelilere nefret kampanyası*. <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1498842/suriyelilere-nefret-kampanyasi.html>.
- Çetinkaya, D. (2016). *Ortadoğu: Direniş, devrim, emperyalizm*. İletişim Yayınları.
- Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck’in *risk toplumu kuramı*. *Sosyoloji Dergisi*, 3(14), 129-157.
- Delibaş, K. (2015). *Risk Toplumu*. Ayrıntı Yayınları.
- Eatwell, R., & Goodwin (2018). *Matthew national populism the revolt against liberal democracy*. *Pelican Books*.
- Erdoğan, M. M., & Kaya, A. (2016). *Türkiye’nin göç tarihi 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye’ye göçler*.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Erdoğan, M. M. (2017). *Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı*. Özgürlük Araştırmaları Derneği.
- Ergin, S. (2019). *Kendini Türkiyeli gören Suriyeliler kuşağı geliyor*. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/kendini-turkiyeli-goren-suriyeliler-kusagi-geliyor-41100190>.
- Euronews. (2019). *Sarı Yelekliler'den esinlenen Kara Yelekliler, belgesiz göçmenler için Pantheon'u bastı*. <https://tr.euronews.com/2019/07/12/sari-yeleklilerden-esinlenen-kara-yelekliler-belgesiz-gocmenler-icin-pantheonu-basti-iscal>.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hall, S. (2017). *Kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları*. (İ. Dünder, Çev.). Pinhan Kültürel Araştırmalar Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi. (2018). *35 bin Suriyeli, bayram için ülkesine gitti*. <http://www.hurriyet.com.tr/35-bin-suriyeli-bayram-icin-ulkesine-gitti-40859196>.
- Hürriyet Gazetesi. (2018). *Suriye’yle ilgili hiçbir hatıraları yok*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyeyle-iligili-hicbir-hatiralari-yok-40986730>.
- Hürriyet Gazetesi. (2019). *Süre doldu; Suriyeliler akın etti*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sure-doldu-suriyeliler-akin-etti-41363189>.
- Karabel, S. (2018). *Avrupa’da yükselen aşırı sağ ve popülist söylem*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupa-da-yukselen-asiri-sag-ve-populist-soylem/1113760>.
- Karkın, V., & Yazıcı, Ö. (2016). Arap Baharı’nın Suriye’ye yansıması ve Türkiye’ye sığınan mülteciler (Gaziantep örneği). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 4(12), 201-213.
- Koç, A. (2018). Michel Foucault’un biyopolitika kavramının teorik çerçevesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 193-218.
- Lemke, T. (2015). Foucault'nun modern yönetimsellik çözümlemesi (Ö. Karlık, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Mouffe, C. (2013). *Siyasal üzerine*. (M. Ratip, Çev.). İletişim Yayınları.
- Oğan, S. (2018). *Dünyada düşüşteki küreselleşme ve yükselen milliyetçilik*. Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi. <http://turksam.org/dunyada-dususteki-kuresellesme-ve-yukselen-milliyetcilik>.
- Zizek, S. (2014). *Ahir zamanlarda yaşarken*. Metis Yayınları.

EKLER**EK 1. Fotoğraf (Suriyeli Sığınmacıların Vatanlarına Dönmeleri İçin Yapılması Gerekenler)**

“Oysa fotoğrafın kendine özgü bir dili yoktur. Ayak izlerini ya da kardiyogramları okumayı öğrendiğimiz gibi öğreniriz fotoğraf okumayı. Fotoğrafın kullandığı dil, hadiselerin dilidir. Tüm kaynakları kendi dışındadır. Dolayısıyla, süreklilik arz eder... Fotoğrafçılıkta inşalarla uğraşılmaz, dönüştürme de yoktur. Sadece karar, odaklanma vardır.”

(John Berger, “Bir Fotoğrafı Anlamak”)

Kaynak: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. URL: <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriyeli-siginmacilarin-vatanlarina-donmeleri-icin-yapilmasi-gerekenler>

AÇIK TOPLUM VE DÜŞMANLARI: WOODROW WILSON VE LIBERALİZM*

Selahattin KIRAL¹

Özet

Çalışmada ulusların kendi kaderini tayin hakkının kapalı toplumların oluşumuna yardımcı olduğu iddia edilecektir. Çalışma bu amaç doğrultusunda açık ve kapalı toplumların merkezinde kavramsal bir çerçeve çizmeye çalışmakta ve sonrasında çizilen çerçeveleri liberal düşünce, Wilson ilkeleri ve Milletler Cemiyeti madde 22 ile karşılaştırmaya çalışmıştır. Woodrow Wilson'un ilkeleri ve Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu açık topluma doğru ilerlemeye müsait olan liberal anlayış çerçevesinde gelişmiştir. Çalışmada Milletler Cemiyeti'nin 22. Maddesindeki gelişmemiş ülkelerde kurulabilecek olan mandater yönetim ve Wilson ilkelerinde geçen kendi kaderini tayin hakkının Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki toplumları kapalı toplumlara doğru yönlendiği düşünülmektedir. Son olarak gelecekte kurulması düşünülen dünya dışı kolonilerdeki toplum yapısının açık toplumlar mı yoksa kapalı toplumlar mı oluşturabileceği tartışılacaktır. Bu noktada göz önünde tutulmaya çalışılacak olan etmenler mesafe ve maliyet olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Açık Toplum, Kapalı Toplum, Liberalizm, Milletler Cemiyeti, Kolonizasyon

JEL Kodları: B12, G18, N44

THE OPEN SOCIETY AND ITS ENEMIES: WOODROW WILSON AND LIBERALISM

Abstract

In the study, it will be claimed that the right of self-determination of nations will help in the formation of closed societies. Firstly, the study will be try to establish a conceptual basis at the center of open and closed societies. After the conceptual basis drawn were compared with liberal thought, Wilson's principles and the League of Nations article 22. Woodrow Wilson's principles and the founding of the League of Nations, they were developed within the perspective of a liberal understanding that convenient for open society. In this study, it is thought societies after from WWI direct towards closed societies, this is because Wilson's principles -right to self-determination- and in the League of Nations article 22 will be let mandatory management. Finally, it will be discussed whether the society structure in the extraterrestrial colonies, which are planned to be established in the future, can be open or closed. The focus factors to be considered will be distance and cost.

Keywords: Open Society, Closed Society, Liberalism, League of Nations, Colonization

JEL Codes: B12, G18, N44

1. GİRİŞ

Açık toplum ve kapalı toplum kavramları ilk olarak Henri Bergson tarafından kullanılmıştır, sonrasında bu kavramlar Karl Popper (2017) tarafından çıkış noktası değiştirilerek kullanılmıştır. Popper'a göre (2017), Bergson açık ve kapalı toplum ayrımını yaparken dinsel bir ayrımı göz önünde bulundurmaktadır, buna göre kapalı bir toplum "*doğanın elinden yeni çıkmış insan toplumu*" (2017: 207) olarak betimlenmektedir. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* (2017) isimli çalışmasında açık toplum ve kapalı toplum kavramlarını rasyonellik ve tabulara inanış ayrımı yaparak kullanmış; kapalı toplumu rasyonalizmin karşısına yerleştirerek kapalı toplumu savunanların modern dünyaya ait olmayan bir yaklaşımı desteklediklerini ileri sürmüştür (2017: 207). Popper (2017) açısından açık toplum ise rasyonel zemin üzerine kurulmuş bir toplumu ifade etmektedir.

Popper (2017) için kapalı toplumdan açık topluma geçiş oldukça önemli bir değişime karşılık gelmektedir. Popper (2017) için kapalı toplumdan açık topluma geçiş, insanlığın geçirdiği en büyük devrimlerden birisini oluşturmaktadır, "*Yunanlılar görünüşe bakılırsa hala emekleme çağındaki olan o büyük devrimi, kapalıdan açık topluma geçişi, bizim sürdürmemiz için başlatmışlardır*" (Popper, 2017: 185). Popper'a göre (2017) kapalı toplum temelde kabile esasları çerçevesindeki "*sihirli ya da akıldışı tutumları*" (Popper, 2017: 181) ve kabilenin kendi kendine yeterliliğini savunan muhafazakâr bir bakış

*Siyasi İlimler Türk Derneği XVI. Lisansüstü Konferansında sunulan "Açık Toplum ve Düşmanları: Woodrow Wilson ve Liberalizm" adlı tebliğin genişletilmiş halidir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, selahattinkiral1996@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9789-5610

açısını anlatmaktadır. Açık toplum ise temelde siyasi bağımsızlık, insanın devletten önce gelmesi ve insan haklarının olduğu liberal bakış açısı temsil edilmektedir (Popper, 2017: 207).

Çalışma İkinci Dünya Savaşı öncesindeki kapalı toplum tipindeki yapılanmaların ortaya çıkışında liberal politika uygulayıcılarının etkili olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle, liberal düşüncenin uygulanması açısından önemli bir konumda bulunan Başkan Woodrow Wilson'un ve Milletler Cemiyeti'nin ulusların kendi kaderini tayin hakkı –self determinasyon- konusundaki tutumları kapalı toplumların oluşumunda etkili olmuştur. Bu noktada İkinci Dünya Savaşı öncesindeki kapalı toplumların ya da ulus devletlerin çıkışının tek nedeni olarak liberal politika uygulayıcılarının olduğu iddia edilmemektedir, iddia edilen bu etkinin azımsanmayacak düzeyde olduğudur. Çalışma ilk olarak kavramsal bir çerçeve sunmak amacıyla kapalı ve açık toplumların özelliklerini belirlemeye çalışacaktır. Kavramsal çerçeve liberal düşüncenin ana hatlarının ortaya konması, Wilson ilkelerinin belirtilmesi ve Milletler Cemiyeti'nin 22. Maddesinin sunulması ile son bulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde kavramsal çerçevelerin birbiri ile bağlantısının kurulmasına çalışılacaktır, buna göre Popper'in (2017) açık toplum tasviri ile liberal değerlerin karşılaştırılması, Wilson ilkeleri ile liberal değerlerin karşılaştırılması ve son olarak da Milletler Cemiyeti madde 22 ile liberal değerlerin karşılaştırılması yapılmaya çalışılacaktır. Liberal değerler ile açık toplum kavramı arasındaki benzerliğin kurulması, liberal değerlerin taşıyıcılığını yapan isimlerin istemeden de olsa kapalı toplumların kurulmasına neden olduklarını iddia etmek açısından yararlı olacaktır. Sonrasında bu iddiayı desteklemek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri eski Başkanı Woodrow Wilson'un ilkeleri içerisindeki ulusların kendi kaderini tayin hakkının liberal değerlere göre değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında yenilgiye uğrayan çok uluslu devletlerin parçalanması ve bu devletlerin sınırları içerisinde ulus devletlerin ortaya çıkması gerçekleşmiştir. Sonrasında 1920'de kurulan Milletler Cemiyetinin 22. maddesinin ve 1929 krizinin ulus devletleri otoriter ve totaliter yönetimlere ittiği açıklanmaya çalışılacaktır. Wilson prensiplerinin ve Milletler Cemiyeti madde 22'nin yeni kurulan ulus devletleri kapalı toplumlar veya kabileci devletler olarak ortaya çıkışının veya o yöne doğru yönelmelerinin nedeni olduğu öne sürülecektir. Çalışmanın son bölümünde, günümüzde kimi ülkelerde uygulanan politikaların kapalı toplumlara doğru mu yoksa açık toplumlara doğru mu bir ivmeye mi sahip olduğu açıklanmaya çalışıldıktan sonra son olarak gelecekte kurulması düşünülen dünya dışı kolonilerdeki toplum yapısının kapalı topluma mı yoksa açık topluma mı evrileceği tartışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Karl Popper Açık Toplum ve Düşmanları kitabında (2017) açık toplumun net bir tanımını vermemesi nedeniyle, ilk olarak daha çok üzerinde durduğu kapalı toplumun özelliklerinin neler olduğu belirtilecek, kapalı toplumdan açık topluma geçişin nedenleri açıklanmaya çalışılacak ve sonrasında açık toplum tanımı yapılmaya çalışılacaktır. Kavramsal çerçeve de bir diğer açıklanmak istenen konu liberal düşüncenin ana hatları ile ortaya konulmaya çalışılmasıdır, bu çerçeve içerisinde liberal düşüncenin birey, özgürlük, akıl, adalet ve hoşgörü kavramları etrafında tanımı yapılmaya çalışılacaktır. Kavramsal çerçeve içerisinde son olarak Amerika Birleşik Devletleri eski Başkanı Woodrow Wilson'un ilkeleri içerisinde self determinasyon ilkesi ve Milletler Cemiyeti madde 22 verilmeye çalışılacaktır.

2.1. Kapalı Toplum

Popper'a göre (2017) kapalı toplumlar kabileci toplumlar ile eş değer vaziyettedir, bu toplumların özelliklerinin başında ise, toplumsal yaşayışı belirleyen geleneklere karşı "*sihirci ya da akıldışı tutumlar*" ve bu geleneklerin tabu haline gelerek değiştirilemez özellikler ile kaplanması gelmektedir (2017: 181). Şehir hayatını düzenleyen yasalar –insan yaşamını kolaylaştırmak için insan tarafından yapılsalar dahi- tıpkı doğa yasaları gibi kabul görmektedir. Tabular, şehir hayatını düzenleyen yasaların sanki tanrı yasalarıymış gibi kabul görmesine ve bu yasaların dışına kesinlikle çıkılmamasını gerektirmektedir. Böylelikle güneşin doğması, mevsimlerin değişmesi ve doğadaki çeşitli düzenlilikler; kaçınılmaz olarak hissedilen yasa ve gelenekler ile birlikte insanın değişmeyen bir "*büyülü bir çember*" içerisinde yaşadığını farz etmesine neden olmaktadır. Böylelikle çoğumuz "*toplumsal çevremizin belirli*

özelliklerini “doğal” imişlercesine” kabul etmekteyiz (Popper, 2017: 81). Kapalı toplumlarda doğa ile toplumun iç içe geçmişliğinden bahsetmek böylelikle mümkün gözükmemektedir. Bu doğrultuda Antik Yunan polislerini yalnızca toplumsal ve siyasal bir örgütleniş biçimi olarak görmek yanlış olacaktır, polisler aynı zamanda dinsel, askeri ve ekonomik bir bütündür; bu nedenle de polis yasalarına karşı gelmek ile tanrılara karşı gelmek arasında fark bulunmamaktadır (Ağaoğulları, 2013: 16). Yurttaş *ζῶν πολιτικόν*² olması nedeniyle polisten ayrı düşünülemez, “yurttaşın yurttaş olarak polisten gayri bir hayatı olamaz” (Ağaoğulları vd., 2016: 45). Polis yurttaşlara kendilerini gerçekleştirmeleri için fırsat vermektedir, zira yurttaşlar doğaları gereği yönelecekleri iyi yaşama ancak polise dâhil olarak ulaşabileceklerdir (Orhan, 2015: 626).

Popper kapalı toplumdaki yaşayışı aktarırken, “kapalı bir toplum, üyelerinin hısumluk, bir arada yaşayış, ortak çabaları, ortak tehlikeleri (...) paylaşma (...) yarı biyolojik bağlarla birbirine tutunmuş (...) bir kabileyi andırır” (2017: 183) demektedir. Popper kapalı toplumlarda yaşayan insanların durumlarının ortaklaşa bir bencillik olduğunu vurgulamakta ve kapalı toplumlarının organizma gibi hareket etmekte olduklarını belirtmektedir (2017: 183). Kapalı toplumda yaşayan insanların hissiyatına bakacağımız zaman; yurttaş, mensubu olduğu ulusun ya da kabilenin geleneğinin büyüklüğüyle gurur duymakta, önemli idealleri savunduğunu düşünmekte ve tarihsel anlatılarla birlikte pekiştirilen bu gurur ile hareket etmektedir (Russell, 2015: 63). Kapalı toplumdaki ilişkiler iş bölümü, ticaret gibi soyut ilişkilere dayanmamaktadır, koklama, dokunma ve görme gibi somut ve fiziki ilişkilere ve somut bireylere dayanmaktadır (Popper, 2017: 183).

Somut ilişkilere sahip somut bireyler arasındaki ahlak da kapalı toplumdaki ahlak teorisini belirlemektedir, buna göre kapalı toplumdaki ahlak teorisi “iyi benim grubumun, ya da kabilemin yahut devletimin çıkarına” olan olarak belirlemektedir (Popper, 2017: 124). Bu grubun çıkarı nasıl belirlenecektir sorusunun yanıtı yine bu ahlak teorisinin içinde barınmaktadır. Antik Yunan toplumlarındaki toplum yapısının sınıflı bir yapıya sahip olması, grup çıkarını belirleyenlerin yönetenler sınıfından kişiler olması gerektiğine işaret etmektedir. Kapalı toplumdaki kurumlar ve kastlar tabu olarak görüldüğü için herhangi bir sorgulama kabul edilmemektedir (Popper, 2017: 183). Popper, Platon’un yönetici sınıfın yönetimini devam ettirmesi gerektiği söylerken ki ve ideal devletindeki sınıf sistemini kurarken ki amacının toplumsal değişimin ancak katı bir kast sistemiyle durdurulabileceğine inanması olduğunu söylemektedir (2017: 124).³ Popper (2017) açısından kapalı toplumlar statik toplumlara işaret etmekte ve bu toplumları savunanlar da gerici yapıdadırlar. Toplumsal değişim mevcut iktidarın yapısının, iktidar ilişkilerinin, iktidar sahiplerinin ve mevcut güç dengelerinin değişmesini içermektedir. Kapalı toplumu savunan kişiler ise iktidar yapısının, iktidar ilişkilerinin, iktidar sahiplerinin ve mevcut güç dengelerinin değişmesini istemeyecek olan kişiler olarak nitelendirilmektedirler (Popper, 2017: 180-181). Popper’ın (2017) incelediği dönemde yaşanan siyasi değişimin aristokrasiden demokrasiye geçiş dönemi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır, bu kısım kapalı toplumdan açık topluma geçişi temsil etmekte olup sonraki bölümde incelenecektir.

Popper’a göre Sparta devletinin uyguladığı politikalar kabileciliği pekiştirme niyetiyledir, bu ilkeler aynı zamanda kapalı toplumdan açık topluma geçişi başarıyla durduran ilkelerdir (2017: 186). Bu ilkeler sırasıyla, Durdurulmuş kabileciliğin korunması, insanıyetçilik düşmanlığı, kendi kendine yeterlik, evrenselcilik düşmanlığı, üstünlük ve çok genişlememe üzerine kuruludur (Popper, 2017: 190). Machiavelli’ye göre Sparta devletinin uzun süre ayakta kalmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Sparta devletinde yaşayanların sayısının az olması ve şehrin az sayıda insan tarafından yönetilebiliyor olması. İkincisi ise Sparta şehrine yabancıların alınmıyor oluşudur (Machiavelli, 2017: 47). Hegel, Sparta devletinin hakkında “sert soyut erdemi, devlet uğruna yaşamı görürüz; ama öyle bir yolda ki bireyselliğin diriliği özgürlüğü geriye itmiştir. Sparta’nın devlet yapısı bütünüyle devletin

² Zoon politikon, Aristoteles tarafından dile getirilen düşünceye göre insan doğası gereği siyasi bir varlıktır.

³ Bu noktada Platon’un üç cevher yalanı ahlak teorisi gereğince devletin çıkarı için filozof-krala yalan söyleme serbestisi vermektedir. Üç cevher yalanı Platon’un insanların mayalarında; altın, gümüş, tunç ve demir olduğunu belirttiği bir mitostur. Platon’a göre altın soylular yönetici, gümüş soylular bekçi ve tunç ve demir soya sahip olanlar ise işçi kesimini oluşturacaktır. (2008: 111 (415a)) Popper’a göre bu noktada Platon’un yapmaya çalıştığı yurttaşları yeniden mutlu etmek için değişimi durdurmak ve kabileciliğe geri dönmektir, Popper’a göre Platon’un yaptığı teşhis doğru olsa da çözümünü yanlışdır (2017: 181).

çıkartına işleyen (...) kurumlar üzerine dayanır” (2016: 194) demektedir. John Stuart Mill’e göre, Sparta devletinin kurumlarına gücünü veren şey, ülkede yaşayan insanların ülkenin veya devletin idealine bağlılığı olduğunu belirterek bu bağlılığa dikkat çekmiştir (2017a: 142).

Popper’a göre durdurulmuş kabileciliğin korunması ilkesi, kabile yasa ve geleneklerinin değişmezliğini bozabilecek olan yabancı etkiye karşı koymak maksadını taşımaktadır, böylelikle *“kabile tabularının bükülmezliği”* korunabilecektir (2017: 190). Durdurulmuş kabileciliğin korunması ilkesiyle bir diğer ilke olan kendi kendine yeterliliğe de bir atıf yapılması son derece doğal gözükmektedir. Yabancıların kabile sınırlarına gelerek kendi düşüncelerini yaymaları veya dışarıdaki dünya ile ilgili bilgi getirmeleri kabile yasaları açısından son derece sakıncalıdır, çünkü kabile yasalarından farklı yasaların olabileceği düşüncesi dahi kabilenin korunmasına zarar verebilecektir, bu nedenle kabile kendi kendisine yeter olmalıdır.

Popper’ın Sparta devletinin ilkesi olarak saptadığı bir diğer ilke insanîyetçilik düşmanlığı ilkesidir, bu ilkeye göre kabilenin *“bütün eşitlikçi, demokratik ve bireyci ideolojileri dışarıda”* bırakması gerekmektedir (2017: 190). Popper’a göre kapalı toplumda yaşayan insanlar ortaklaşa bencillik geliştirmek zorundadır (2017: 183). Bunun yanında kapalı toplumlardaki yönetici tartışılmaz bir şekilde diğerlerinden üstündür. Eşitlikçi, demokratik veya bireyci yönelimler kapalı toplumların organik yapısını bozacak ve bu toplumların yıkılmasına neden olacak tehlikeli düşünceleri içerlerinde barındırmaktadırlar, bu nedenle kabile bu yönelimlere karşı hoşgörüsüz olmalıdır.

Sparta devletinin kendi kendine yeterlilik ilkesi, *“ticaretten bağımsız ol”* mayı amaçlamaktadır (Popper, 2017: 190). Ticaretten bağımsız olma ilkesi ile birlikte durdurulmuş kabileciliğin korunması ilkesi birbirlerini tamamlar nitelikte gözükmektedir. Antik Yunan dünyası göz önüne alınacağı zaman şehirlerin birbirleri ile temasının savaş ya da ticaret konularının olacağı son derece aşikârdır. Ticaretin en aza indirilmesi ile kabilenin kendi kedisine yeterli olması, dışarıdaki hayatı kabile üyelerine anlatabilecek olan tüccarların beraberinde getireceği bireysellik fikirlerinin -kapalı toplumların tabularına karşı bir tehdit unsuru olarak (Popper, 2017: 191)- yayılma riskini en aza indirme maksadını gütmektedir. Popper’ın (2017) niçin bu ilkeyi saptadığı kapalı toplumdan açık topluma geçiş bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konacaktır.

Popper’ın Sparta devletinin ilkesi olarak saptadığı bir diğer ilke olan evrenselcilik düşmanlığında amaç, ortaklaşacılığın yayılmasının sağlanması ve kabileler arasındaki farklılıkların korunmasıdır (2017: 190). Farklılıkların ortaya konması ile birlikte kabile içindeki bağ daha da kuvvetlenecek ve diğer kabilelere karşı duyulabilecek olan sempati en aza indirilecektir.

Sparta devletinin bir diğer ilkesi olan üstünlük ilkesine göre, *“komşularına hâkim ol, onları kendine köle et”* yaklaşımı benimsenmektedir (Popper, 2017: 190). Bu politika ile amaçlanan komşu kabilelere hakim olarak onlardan gelebilecek olan saldırı riskinin en aza indirilmesidir, bu ilke aynı zamanda kabile üyesi olmayanların köle konumuna düşmesinin normal karşılanmasını da beraberinde getirecek ve kabileye olan bağı kuvvetlendirecektir. (Popper, 2017: 190). Kabile tabularının diğer kabilelere dayatılması olarak da okunabilecek olan bu üstünlük politikası içerisinde büyük riskler barındırmaktadır. Bir başka kabileye hâkim olmak kabilenin üye sayısını arttıracacağı gibi kabilenin kendi yaşayışından farklı yaşayışlarla etkileşime girmesine neden olabilecek ve ortaklaşa bencilliğin bozulmasına neden olabilecektir.

Bu nedenle Sparta devletinin bir diğer ilkesi çok genişlememe ilkesidir. Bu ilkeye göre *“şehir, ancak birliğini bozmadan yapabildiği ölçüde büyümelidir”* (Popper, 2017: 190). Kabilenin birliğinin bozulmaması için nüfus artışına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Çok genişlememe politikası üstünlük politikasının sınırlarının çizilmesi için uygulanmaya açık olmakta ve kabilenin homojenliğini devam ettirmesini sağlamaya çalışmaktadır.

2.1.1. Kapalı Toplumdan Açık Topluma Geçiş

Popper, kapalı toplumdan açık topluma geçişin Yunanlılar tarafından başlatıldığını belirtir, bu geçişi *“insanlığın geçirdiği en derin devrimlerden biri”* olarak adlandırmaktadır (2017: 184). Popper’a göre

(2017) bu süreç hala devam etmekte ve emekleme çağındadır. Popper Yunanlıların devamı olarak Batı uygarlığını görmekte ve bu devrimi sürdürecektir olanların Batı uygarlığı olduğunu belirtmektedir (2017: 185). Popper'a göre (2017) bu devrim bilinçli olarak başlatılmamış ve bir süreç sonucunda ortaya çıkmıştır. Kapalı toplumun çöküşe başlaması öncelikle nüfus artışı nedeniyle olmuştur. Artan nüfus hakim toprak sahibi sınıf ile toplumsal bir gerilim yaratmıştır (Popper, 2017: 185). Artan nüfus ile birlikte kapalı toplumların daha önce tanımamış olduğu bir çatışma ortaya çıkmaktadır, bu çatışma sınıflar arasındaki gerilimle bağlantılıdır (Popper, 2017: 186). Toprak sahibi sınıf bu sorunun önüne geçebilmek amacıyla toplumdaki fazla nüfusu başka şehirler kurarak önlemeye çalışmışlardır. Ancak kullanılan "kolonileştirme işi, çöküşü yalnızca bir süre geri bırakmıştır" (Popper, 2017: 185).⁴ Yapılan kolonileştirme sonucunda kapalı toplumlar için son derece tehlikeli olan denizcilik ve ticaret ile uğraşan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır (Popper, 2017: 185).

Kabileciliğin çöküşünün en güçlü nedeni deniz ulaşımındaki gelişmeler ile birlikte ticaretin de gelişmesi olmuştur (Popper, 2017: 186). Ticaret ile birlikte kabileler arasında yakın ilişkiler gelişmiş ve kabile yaşayışından başka yaşayışın olmadığı duygusu silinmeye başlamıştır. Silinen bu duygu yerine bireysel girişkenlik ve bağımsızlık ortaya çıkmaya başlamıştır (Popper, 2017: 186). Her kabilenin tabusunun farklı olacağı düşünüldüğünde tüccarların birbirleriyle yaptıkları konuşmalar sonucunda doğa ile toplum ayrışmasının –tabuların sorgulanmasının- başladığının düşünülmesi olasıdır. Popper'ın incelediği döneme bakılacak olursa, denizlerdeki üstünlük Atina'ya şehir devletlerini birleştirme olanağı vermiş ve bir İmparatorluk kurmasında yardımcı olmuştur (2017: 189). İmparatorlukların yapısı gereği homojen bir yapıdan ziyade heterojen bir yapıya sahip olması kabilenin açık topluma doğru bir geçiş içinde olduğunu göstermektedir.

Popper'a göre Atina emperyalizminin M.Ö. 5. Yüzyılda gelişmesinin ana temellerini denizcilik ve demokrasi oluşturmaktadır (2017: 186). Pers savaşları nedeniyle, Atina önderliğinde birçok Yunan polisi Attik-Delos Deniz Birliği'ni kurmuş ve Perslere karşı mücadele etmiştir. Atinalılar zaman içinde birlikteki diğer devletleri kendi egemenliğine almış ve vergi almıştır. Atinalılar, birlik hazinesi kendi kentlerine taşımış ve bu hazineyi Atina'nın zenginleşmesi amacıyla kullanmışlardır (Ağaoğulları, 2013: 43- 44). Boyana'ya göre Atina'nın müttefiklere oranla daha büyük askeri ve mali güce sahip olması, diğer şehirlerin verdikleri parayı askeri yatırıma dönüştürmek için gereken insan gücüne sahip olması, mücadelenin sorumluluğunun Atinalılarda olması, müttefiklerin arasındaki anlaşmazlıkların Atina meclisi tarafından çözümlenmeye çalışılacak olması, ticaret filosunun büyüklüğü ve diğer şehirlerin ağırlık ve para sisteminde Atina sistemini benimsemeleri Atinalılara büyük itibar kazandırmıştır (Boyana, 2006 s. 45). Popper'a göre (2017) Atina emperyalizmi "küçük şehirleri sömürmenin, hayâsızca, tiranca bir yolunu" gerçekleştirmiştir. Ancak Popper Atinalıların seçtikleri bu yolu Roma'nın merkezileşme yöntemine göre daha iyi olarak nitelendirmektedir, "hiç değilse, onda Roma'nın kültür ürünlerini imparatorluktan hakim şehire "aktarma" yani yağmalama yöntemi gibi bir şey yoktu" (2017: 189- 190). Popper, Atina'daki demokrasi yandaşlarının kökeninin Pire limanı ile ilişiginden ve Atina oligarşinin liman sembolünü yıkma umutlarından bahsederken bu yakınlığa dikkat çekmektedir (2017: 186).

Popper'a göre kapalı toplum yıkıldıktan sonra doğa ile toplum arasındaki fark ancak ortaya çıkabilecektir (2017: 81). Diğer bir deyişle tabuların yıkılması ile açık topluma geçişe yönelik adımlar atılabilecektir. O zaman bu tabuların yıkılışı nasıl gerçekleşecektir? Öncelikle her kapalı toplumun tabusu kendi içinde farklılık göstermektedir. Her kabilenin kendine özgü olan bir veya birden fazla tabusu bulunmaktadır. Bu tabuların yıkılışında yasaların, insan yasa koyucular tarafından değiştirilip yapıldığının gözlenmesi önemli rol oynamaktadır (Popper, 2017: 84). İnsanın farklı kabilelerin tabuları içerisinde ortak gördüğü, kabileden kabileyeye değişmeyen şey; insanın, yasa koyucuların koyduğu yasaları

⁴ "Hellenler M.Ö. 8. yy.'ın ortalarında yeni bir deniz aşırı iskân etkinliğine girişmişlerdir. Bu yeni kolonizasyon hareketinin nedenlerinin başında; Hellen toplumundaki hızlı nüfus artışından kaynaklanan beslenme ve geçim zorlukları, partiler arası çekişmelerin doğurduğu siyasal hoşnutsuzluklar ve bunun getirdiği siyasal nedenli göçlerin önemli rolü olmuştur. Bütün bunların sonucunda Eskiçağ tarihi literatürüne 'Büyük Kolonizasyon Dönemi' olarak geçen; Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında çok sayıda koloninin kurulduğu, M.Ö. 750–550 yılları arasında ilişkin 200 yıllık bir süreç başlamıştır" (Gözlü, 2015: 189).

çığneyebileceğini anlamasıdır; bu durum tabuların yıkılmasında önemli rol oynamaktadır. Popper bu tabuların “gerçekleştirilmiş en açık toplumda bile (...) silinmiş olmadığı gibi (...) büsbütün silinmesi de olası değildir” (2017: 276) diyerek günümüzde dahi her toplumun içerisinde kapalı toplumlardan miras kalan tabuların devam ettirdiğini belirtmektedir; “yiyecek tabuları, nezaket tabuları ve daha birçokları” (2017: 182). Diğer yandan sürekli olarak sorunlar ve sorumlulukları da beraberinde getiren ve genişleyen bir kişisel kararlar alanının da bulunduğunu ve bu alanın en büyük farkının akılcı düşünme olanağını sağladığını belirtmektedir (Popper, 2017: 182).

Popper’a göre kabileciliğin çöküşü ile birlikte huzursuzluğun ilk belirtileri görülmektedir; “uygarlığın bunalımı duyulmaya başlamaktadır” (2017: 185). Popper’a göre (2017) günümüzde bile toplumsal değişim dönemlerinde bu tür huzursuzluklar duyulmaktadır. Bu bunalım yaşamın bizden akılcı olma ve toplumsal gereksinimlerimizden bazılarını unutmada konusunda bizim sorumluluk üstlenmemizin gerektirdiği durumlar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Popper bu bunalımı, bilgide, işbirliğinde, karşılıklı yardımlaşmada, kısacası yaşamaya devam edebilme şansımızı arttırmak ve -her şeyden önemlisi- “insan olmak için ödemek zorunda olduğumuz” bir karşılık olarak görmektedir (2017: 185).

2.1.2. Açık Toplum

Popper kitabında açık toplumun tam olarak bir tanımını vermemekle birlikte, açık toplumu, “insanların tabulara karşı bir dereceye kadar eleştirici olmayı öğrendikleri ve kararlarını kendi zekâlarına dayanarak aldıkları bir toplumdur” (2017: 207) olarak isimlendirmektedir. Tabulara karşı eleştirici olmayı öğrenen insanların toplum ile doğa ayrımının da farkına varacağı açıktır. Böylelikle insanların aklına bazı sorular gelecektir, bizi neden birisi yönetiyor, biz kendimizi yönetemez miyiz gibi. Yayla’ya göre açık toplumda vatandaşlar, iktidarlara -düşmanca bir tavırla karşılaşmadan- karşı eleştirilerde bulunabilirler, toplumun gelişmesi önünde herhangi bir engel koyulmaz, inanç özgürlüğü son derece yüksektir, diğer bir deyişle toplum devletten olabildiğince bağımsız bir yapılanma olarak ön plandadır (2003: 1). Popper’a göre devlet korumacı olarak toplumdaki işleyişe karışmalıdır, çünkü “özgürlüğün hiçbir çeşidi, devlet, tarafından güven altına alınmadıkça olanaklı olamaz” (2017: 128). Soros’a göre açık toplumların özellikleri; düzenli, serbest ve adil seçimler, özgür ve çoğulcu temellerde yayınlar yapan medya, bağımsız yargı, çoğulculuğun anayasal güvence altına alınması, mülkiyet haklarını gözetmekle birlikte, sosyal güvenlik şemsiyesi ve fırsatlar sağlayan bir piyasa, çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda kararlılık ve şeffaflıkla işleyen yasal düzendir (2004: 132).

Popper, açık toplumdan bahsederken, “açık toplumun en önemli niteliklerinden birine, üyeleri arasındaki statü yarışması” olgusunun kapalı toplumlarda bulunmadığına (2017: 183) dikkat çekmektedir. Burada kapalı toplumlarda oluşturulan ortaklaşacılığın yerini açık toplumlarda bireyselleşmenin ve bireyler arasındaki rekabetin alacağı görülmektedir. “Açık Toplum’la kastedilen ise bireyin kişisel kararlarla karşı karşıya olduğu ya da bireylerin kişisel kararlarını birbirlerine karşılıklı sunarak yaşadığı özgürlükçü toplumlardır” (Akgün, 2009: 72). Diğer bir deyişle açık toplumlarda bireyler yaptıkları ile yapmadıkları veya yapacakları ile yapmayacakları şeylerin sorumluluğunu beraberlerinde taşımaktadırlar. Açık toplumlarda insanlar nerede yaşayacaklarını seçme özgürlüğüne sahiptirler, bu toplumlar bir arada yaşamayı seçmiş insanlardan kuruludur (Acar, 2011: 21).

Popper (2017), açık toplumların yönetimlerinin demokrasi olarak örgütleneceğini belirtmektedir. Popper’ın (2017) demokrasiyi seçmesinin nedeni her toplumda bulunan kapalı toplum özelliği olan tabuların, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin herhangi birisi tarafından kullanılmasının önüne geçmektir. Bu doğrultuda Popper, “bir demokraside bu güçleri denetlemenin anahtarları bizim elimizdedir. Onları evcilleştirebiliriz” (2017: 432) demektedir. Popper’ın (2017) demokrasiyi seçmesinin nedeni kapalı toplumlardan miras kalan tabuların insanların içerisinde her an ortaya çıkabilecek bir nitelikte olmasıdır. Popper demokrasinin, akla inanç ve insanîyetçilik ilkeleri temeline dayandığını belirtmektedir (2017: 194). Diğer bir deyişle açık toplum sayesinde insanlık “diktatörlerin çizmeleri altından kurtulabilir ve dünya barışına kavuşulabilir” (Çaha, 2004: 10’dan akt. Ata, 2010: 64).

Popper'ın açık toplum yapısı ile demokrasinin benzeşmesinin bir diğer nedeni onun bilim felsefesinden de yola çıkarak saptanabilecektir (Abuzer, 2007: 130). Popper'in bilim felsefesi yanlışlanabilirlik etrafında şekillenmiştir, bir yargının bilimsel olabilmesi için herhangi bir şekilde yanlış olduğunun kanıtlanması yeterlidir, bu yanlışlık kanıtlanırsa zaten bilimsellik de ortadan kalkacaktır (Popper, 2019: 51- 52; Köker, 2008: 21- 25).⁵ Böylelikle Popper (2017) açısından eğer herhangi bir devlet politikasının olumsuz yönleri ortaya çıkacak olursa vatandaşların tek yapması gereken, o politika uygulamasını getirenleri eleştirmek veya seçimlerde buna göre tercih yapmaları olacaktır, çünkü açık toplumda yasama, yürütme ve yargı güçlerini denetlemek halkın ellerindedir.

Popper'a göre (2017) açık toplumlar evrensel olmalıdır, içerisinde birçok insanı bulundurmalıdır. Popper bu noktayı daha iyi anlatmak için Demokritos'un "*bilge bütün ülkelere aittir, çünkü büyük bir ruhun yuvası bütün dünyadır*" (2017: 192) sözünü kullanmaktadır. Popper (2017) açısından felsefenin ortaya çıkışı da kapalı toplumların çöküşüne karşılık gelmektedir. Bu anlamıyla felsefe, "*yitirilmiş büyü imanının yerine akılcı bir iman koyma girişimi*" olarak değerlendirilmektedir (Popper, 2017: 195). Popper bu noktada Sokrates'in bilgiyi putlaştırmaktan uzak tutmayı ve "*bilim ruhunun eleştirme*" olduğunu öğrettiğini belirtmektedir (2017: 192).

Sokrates, demokratik kurumların, diğer bir deyişle açık toplumun bir eleştiricisi olarak, demokrasi düşmanları ile benzerlikleri görülebilecek birisi olsa da; Popper (2017), demokratça ve totaliterce eleştirme arasında farklılık olduğunu ve Sokrates'in eleştirisinin demokratça bir eleştiri olduğunu belirtmektedir (2017: 196). Sokrates'in öğretisinin özünü akıl üzerindeki eşitlikçi teori, zihin dürüstlüğü, öz eleştiri, eşitlikçi adalet teorisi ve haksızlığa uğramanın haksızlık etmekten daha iyi olduğu görüşleri oluşturmaktadır; diğer bir deyişle Sokrates'in öğretisinin özü bireycilik ilkesi, "*insanın kendi içinde bir amaç olduğu inancı*" çerçevesinde açıklanmaktadır (Popper, 2017: 196). Sokrates'in bireyi amaç edinmesi, kabileciliğin çözülüşü ile bireyin kendini beğenmişliğine ve kendinden memnurluğuna bir eleştiri niteliğindedir. Popper'ın deyişiyle, "*insanın yalnızca bir et parçası, bir vücut olmadığı üstünde ısrarla duruşu bundandır*" (2017: 196- 197). Sokrates kendisini bir at sineği olarak görmekte (Platon, 2014: 49 (30e-31a)), eleştirme özgürlüğü ile doğru olduğuna inandığı şey için ve nefis saygısı uğruna – bencillik veya duygusallıkla ilgisi olmayan- ölümü seçmiştir (Popper, 2017: 199- 200).

2.2. Liberal Değerlerin Ne Olduğu Üzerine

Popper'ın kapalı toplumu (2017), kapalı toplumdan açık topluma geçişi ve açık toplumunun ne olduğunu gördükten sonra açık toplum ile liberal değerler arasında bağlantı kurmak için öncelikle liberal değerler hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Liberal sözcüğü Latince *liber* kökünden gelmekte ve özgür insanları nitelemek için kullanılmaktadır (Heywood, 2016: 47). Liberal terimi 19. Yüzyıl ile birlikte yaygın olarak siyasi bir fikir bildirecek şekilde kullanılmaya başlamışsa da kendisinden önceki fikirlerin, teorilerin üzerine inşa edilmiştir (Hayek, 2009: 197). Liberal düşüncenin merkezi noktasını birey oluşturmaktadır; akıl ile donatılan birey ve akıl ile donatılmış olan bireylerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri toplumu inşa etme arzusu liberal düşünceyi tanımlamada bize yardımcı olmaktadır (Heywood, 2016: 47). Akla yapılan vurgu aynı zamanda liberal düşüncenin Aydınlanma geleneğine dayandığını göstermektedir. Liberal düşüncenin gelişmesinde etkili olan isimlerin bir kısmını belirtmek gerekirse; John Locke, Adam Smith, David Ricardo, James Madison, Thomas Jefferson, Jeremy Bentham, John Stuart Mill gibi isimler örnek olarak verilebilir. Sayılan isimler ile birlikte liberal düşüncenin siyasi ve ekonomik bir felsefe olduğu saptanmasının yapılması son derece doğal gözükmektedir (Berktay, 2018: 50).

Liberal düşünce çözülen feodal toplumun yerine "*yükselen kapitalist piyasa toplumunun ürünüdür*" (Heywood, 2016: 47- 48). Liberal düşünce bu anlamıyla yükselen kapitalist piyasanın orta sınıfı ile mutlakiyetçi krallıkların ve toprak aristokrasinin iktidarı arasındaki çatışmanın bir sonucudur; bu açıdan liberal düşünce taraftarlarının büyük bir çoğunluğu bireysel girişim özgürlüğüne ve hukuk devleti

⁵ "Örneğin "bütün kuşlar beyazdır" önermesini doğrulamak için yeryüzünde yaşamış, yaşayan ve yaşayacak olan tüm kuşların beyaz olduğunun gösterilmesi gerekecektir ki bu imkânsızdır. (...) Buna karşılık, tek bir "beyaz olmayan kuş" nun varlığı halinde yukarıdaki önermenin yanlış olduğu kanıtlanmış olacaktır." (Popper, 2019: 51- 52)

tarafından güvence altına alınan bireysel özgürlüğe önem atfetmektedirler (Hayek, 2009: 197- 198). Liberalizmin tek bir tanımının verilmesi mümkün gözükmemektedir, çünkü farklı konularda farklı şekillerde birbirinden ayrılan liberal düşünürler bulunmaktadır. Liberalizmin kendi içerisindeki farklılıkları, hatta çelişkileri barındırması bu güçlüğü yaratmaktadır (Berktaş, 2018: 49). Bununla birlikte liberalizm açısından düşünürlerin üzerinde durdukları ortak temaların bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir. Çalışma liberal değerler ile açık toplumun benzerliklerini ortaya koymaya çalışırken bu ortak temalardan hareket edecektir, buna göre liberal düşünürlerin bulunduğu ortak temalar; bireysellik, özgürlük, akıl, adalet ve hoşgörüdür (Heywood, 2016: 50).

Liberal değerler açısından birey ve bireyin önceliği son derece önemli bir nokta olarak kendisini göstermektedir. Aydınlanma süreciyle birlikte insana ve insanın kendisini gerçekleştirmesine yönelik inançlar son derece artmış bir vaziyettedir, bu yönüyle liberalizmde bireyin önceliği ana tema olarak belirlenmektedir (Heywood, 2016: 49). Bu noktada Immanuel Kant'ın bireylerin kendinde amaç niteliğinde olduğu yönündeki anlayışı insanların birbirlerine eşit değerde oldukları inancını ifade etmektedir. Bu ifade diğer bir deyişle, bireylerin kendilerine has olan içsel niteliklerini tanımlamakta ve bireylere diğer bireyler gibi yalnızca birey olmalarından ileri gelen eşitlik tanımaktadır (Heywood, 2016: 50). Bireyin eşitliği ve her bireyin benzersizliği feodal yaşamın değişmezlerinin yıkıldığını da gözler önüne sermektedir. Diğer bir deyişle bireyler, sınıfsal geçmişleri, ırkları veya dinleri ile değil yalnızca her yerde başka insanlarla paylaştıkları ahlaki değerlerle ve birey olarak benzersizlikleriyle tanımlanmaktadır (Berktaş, 2018: 55).

Liberalizmin bireye verdiği bu önem, bireyin özgürlüğü açısından da önemli bir dayanak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberaller açısından özgürlük, insanların beceri ve yeteneklerini geliştirmesi ve potansiyellerini gerçekleştirebilmelerinin yegâne koşulu olarak görülmüştür (Heywood, 2016: 52). Özgürlük öncelikle özgür bireyin keyfi bir biçimde zorlamaya tabi olmaması anlamına gelmektedir. Locke'a göre yasanın amacı tam da bu noktada belirlemektedir, özgürlüğün korunması ve genişletilmesi (Locke, 2004: 48). *“Liberalizm, eğer herkes mümkün olduğu kadar özgür olacaksa, cebir kullanımının tamamen ortadan kaldırılamayacağını, ama bireylerin veya grupların keyfi olarak diğerlerini zorlamasını önlemek için gerekli seviyeye sadece düşürülebilir olduğunu kabul eder”* (Hayek, 2009: 208- 209). Bu yönüyle liberalizmin özgürlük anlayışı bireysel çabanın önündeki engellerin kaldırılmasını talep etmektedir (Hayek, 2009: 209). Bu anlamda özgürlük; ekonomik girişim özgürlüğü, siyasi özgürlük gibi konulara da dayanmaktadır (Berktaş, 2018: 53). Adam Smith'e göre ekonomik özgürlükler ve ekonomi piyasasına müdahale edilmemesi durumunda piyasa kendi kendisine işleyen bir sistem gibi hareket edecek ve kendisini düzenleyecektir. Piyasadaki rekabetin kısıtlanması, fiyatların artmasına ve mal arzının azalmasına neden olacaktır (Baradat, 2012: 110; Berktaş, 2018: 60). Hayek'e göre gerek entelektüel alanda gerekse de ekonomik alandaki rekabet insan amaçları açısından en etkili keşiftir (Hayek, 2009: 221- 222).

Bu noktada liberal düşünürlerin birbirinden ayrıldığı bir noktayı belirtmekte yarar var gibi gözükmektedir; bu nokta, özgürlüğün pozitif ve negatif olarak iki farklı kullanımının olduğu hususundadır. Negatif özgürlüğün ayırt edici yönü bireyin başka bireylerin müdahalesi olmadan yapabileceğinin alanı nedir sorusuna verdiği yanıtta yatmaktadır (Berlin, 2007: 62). Buna göre insanların tamamen özgür olması gereken özgür alanlarının olması gerekmektedir. Mill'e göre bireyin davranışının kendisinden başka hiç kimsenin çıkarına dokunmaması şartıyla yaptığı şeylerde ve bunun sonuçlarına katılma konusunda tam özgür olmalıdır (Mill, 2017b: 93- 94). Mill'e göre kişinin kendi vereceği karardan çıkacak hata, başkasının onu zorlamasıyla ortaya çıkacak olan iyilikten daha iyi olacaktır (Mill, 2017b: 97). Negatif özgürlük kısaca birey üzerindeki sınırlamaların ve kısıtlamaların olmaması anlamında bireyin neyi tercih ediyorsa onu yapması özgürlüğüne dayanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, bireylerin araçlarında seyahat ederken emniyet kemeri takmaları gerektiren bir yasa veya motosiklet kullanıcıların kask takmasını gerektiren bir yasa veya bireylerin istediklerini okumasının veya izlemesinin önündeki sansürler kabul edilemez niteliktedirler. (Heywood, 2016: 52- 53). Özgürlüğün diğer tanımı olan pozitif özgürlükte ise bireyin ne yapması gerektiğinin kontrolü veya müdahalenin kaynağı nedir veya kimdedir sorusuna verilen yanıt özgürlüğün pozitifliğini oluşturmaktadır (Berlin, 2007: 62). Buna göre bireyin yanıtı nesne değil özne olmak isteğidir, birey

kendisi için karar verilen değil karar veren olmak istemektedir (Berlin, 2007: 69). Pozitif özgürlükte bireyler bireyselliklerini geliştirmek için mücadele etmelidirler; devlet ise sadece bireyleri sorumluluk almak için koşulları yaratabilecek konumdadır (Heywood, 2016: 77).

Bireyin kendi kararlarını verme konusundaki özgürlüğüne yönelik inanç akla duyulan güven ile yakından ilgilidir. Liberalizme Aydınlanma çağıının bir parçası olarak bakacağımız zaman insan aklına duyulan güvenin en üst noktaya çıktığını görmekteyiz, böylelikle birey akli vasıtasıyla kendisini geliştirebilecek ve dünyayı şekillendirebilecektir (Heywood, 2016: 54). Rasyonalizm ile ilerleme arasında kuvvetli bir bağ vardır, rasyonel bilgilerdeki artış insana kendi kaderini belirleme ve kendi yaşamıyla ilgili sorumluluklar kazandırmıştır. Liberal düşünce skolastik düşüncenin aksine insana karşı pozitivist bir bakış açıdadır ve insan aklına ve insan aklının çıktıklarına güvenmektedir. İnsan böylelikle rasyonel bir varlık olarak kendi iyiliğine uygun davranacaktır (Berktaş, 2018: 51). İnsan aklına güven konusunda Descartes, liberal rasyonalizm⁶ düşüncesinin ilk savunucusu olarak gözükmektedir, ona göre insanlar bilgilere akıl yardımıyla ulaşabileceklerdir (Arnhart, 2018: 181). Rasyonel birey kendi çıkarlarını son derece iyi bilecektir, bu nedenle hükümetin veya başka birisinin müdahalesi bireyin iyiliğine değil kötülüğüne olacaktır (Berktaş, 2018: 61). Böylelikle bireyin kendisini yönetmesinin ve iradesini eyleme geçirme özgürlüğünü akıl sahibi oluşu garantilemektedir (Locke, 2004: 53). Böylelikle Locke hem bireyin yeteneklerine hem de rasyonelliklerine güveni öne çıkarmaktadır.

Diğer yandan insanlar akılları vasıtasıyla çatışmaları da çözüme kavuşturacaklardır. Örneğin bir çatışmanın sonucunda toplumsal açıdan insanlar savaş hali ile barış hali arasındaki çözümlerinde hangisinin kendi çıkarlarına, iyiliklerine uygun olduğunu seçecek ve ona yöneleceklerdir (Heywood, 2016: 55). Bu minvalde üzerinde durulması gereken nokta, bireyin en yüksek iyilik olan mutluluğu amaçlaması ve ona ulaşmak için aklını kullanacağı yönündeki faydacılık ilkesidir. Faydacılık ilkesi Bentham tarafından dünyayı değiştirecek bir ilke olarak görülmüştür (Copleston, 1996: 9). Bentham'a göre faydacılık ilkesi yasa koyucular tarafından benimsenir ve hükümet ve yönetim işlerine uygulanırsa toplumsal mutluluğu artıracak yasalar çıkartılabilecektir (Bentham, 2017: 25). Bentham haz ve acıların kaynaklarını belirtmekte ve yasa koyucuya yasa çıkarmadan önce ortaya çıkabilecek bütün hazları bir tarafa bütün acıları da diğer tarafa yazarak birbirinden çıkarmasını salık vermektedir (Bentham, 2017: 39). Mill ise Bentham'ın faydacılığını sadece nicel hazlarla ilgilenmesi, bencilce olması ve insanların sosyal bağlarını dikkate almaması konularında eleştirmiştir (Tannenbaum & Schultz, 2011: 234). Mill mutlu bir domuz olmaktansa, mutsuz bir Sokrates olmayı yeğlediği söylerken nitel hazların nicel hazlardan daha üstün olduğunu belirtmektedir (Mill, 2017c: 11- 12). Mill'e göre faydacılık bireyin kendi iyiliğini başkalarının iyiliği için feda etme gücünün olduğunu da kabul etmektedir, böylelikle faydacılık bencilce bir yaklaşım olmaktan çıkmaktadır (Mill, 2017c: 20). Mill son olarak faydanın tüm topluma yayılması gerektiğini belirtir ve toplumun diğer yarısını oluşturan kadınların da toplum adına verilecek kararlardan dışlanmaması gerektiğini belirtmektedir (Mill, 2017d: 141).

Liberalizmin adalet ilkesinin temelini eşitlik oluşturmaktadır, bu eşitlik bireylerin birbirleriyle eşit olduğu anlayışını pekiştirmektedir. Bu eşitliğin kapsamını hukuk önünde eşitlik, siyasi alanda eşitlik ve fırsat eşitliği oluşturmaktadır. Hukuk önünde eşitlik, hukuki karar verme süreçlerinde herkese eşit davranılmasını ifade etmektedir. Hukuk önünde ister sıradan bir vatandaş isterse de soylu birisi olsun ikisi de eşittir, böylelikle liberal düşünce bireysel hakları güvence altına almaya çalışmaktadır (Berktaş, 2018: 52). Siyasi eşitlik ise tek kişinin tek oy hakkının olmasını ifade etmektedir. Son olarak fırsat

⁶ Spragens'e göre liberal rasyonalizmin on bir ilkesi bulunmaktadır. Birinci olarak Aristotelesçi skolastik düşüncenin tamamen terk edilmesi, ikinci olarak akıl rehberliğinde hareket edilmesi, üçüncü olarak bilimsel anlayışta yeni bir sayfa açmanın gerekliliği, diğer bir deyişle sıfırdan başlamanın gerekliliği (tabula rasa). Dördüncü olarak elden edilen bilgilerin açık, tartışılmaz, belirgin temellere dayandırılması, beşinci olarak bu temelin basit fikirlerden oluşması, altıncı olarak bilgilerin araştırılmasında matematiksel araştırma standartlarının getirilmesi, yedinci olarak insan bilgisinin ilerlemesinde yöntemle ilişkin kurallar geliştirmek ve bunları takip etmek, sekizinci olarak insan bilgisinin bütünü, hem öзде hem de yöntemde birliktir. Dokuzuncu olarak insan bilgisinin tüm insanların erişilebilir bir vaziyette bulunması gerekmektedir, onuncu olarak hakiki bilgi kesin onaylanabilir kılınmalıdır ve son olarak da bilginin artması insan ilerlemesinin anahtarını eline geçirmek demektir (Spragens, 1981: 22- 23'den akt. Arnhart, 2018: 181- 182).

eşitliği ise her bireyin toplumda yükselme ve düşme şansının aynı olduğunu ifade etmektedir (Heywood, 2016: 56). Hayek'e göre eşitliğin yalnızca başlangıçtaki eşitlik anlamında fırsat eşitliği olarak anlaşılması son derece hatalıdır. Ona göre eşitlik dikey hareketliliğin sınırlandırılmaması veya buna yönelik engellerin kaldırılmasını da içermektedir (Hayek, 2009: 215- 216). Bu noktada eşitlik bireylerin her bakımdan birbirleriyle eşit olduğu anlamına gelmemektedir, bu noktada ki eşitlik herkesin herkesle aynı doğal hakka sahip olduğu anlamındadır (Baradat, 2012: 95).

Liberalizmin farklılıklara karşı olan hoşgörüsü, bireycilik temasıyla doğrudan ilişkilidir. *“Hoşgörü, bir yandan kişisel özerklik amacını temsil ederken, diğer yandan da insanların birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili kurallar koymaktadır”* (Heywood, 2016: 57- 58). Bu açıdan hoşgörü ve farklılıklar çoğulculuk bakış açısına ve evrenselliğe giden yolu aralamaktadır.

Liberal kuramcılar açısından devlet doğa durumundan çıkışı simgelemektedir ve birey için birey tarafından toplumsal sözleşmeler ile kurulmuştur (Locke, 2004: 71). Böylelikle liberal düşünce açısından devlet, toplumda rekabet halindeki birey ve gruplar arasındaki tarafsız hakem olarak görünmektedir (Heywood, 2016: 60). Hakem olarak görülen devletin görevi, anlaşmazlıkları çözmek ve güvenliği sağlamaktan ibarettir. Thomas Paine'e göre devlet, zorunlu bir kötülük olarak mecburi bir yapıdadır. Adam Smith'e göre devletin üç görevi bulunmaktadır; birincisi dışarıdan gelebilecek olan saldırılara karşı güvenlik sağlamak, ikincisi vatandaşlar arasında birbirlerine karşı sömürü ve baskının gelişmesini engellemek ve son olarak da bireylerin yapması karlı olmayan kamusal işleri yapmaktır (Berktaş, 2018: 65). Bu noktada devletin sınırlandırılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır, Montesquieu'ya göre bu yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrımı ile gerçekleştirilebilecek bir durumdur. Hayek'e göre *“liberalizm hükümet görevleri ile, özellikle de onun bütün yetkilerinin sınırlandırılması ile ilgilidir”* (Hayek, 2009: 217). Liberaller için demokrasi, liberalizmin ana temalarında da ortaya çıkan özelliklerin birleşimi gibidir. Bu özellikler bireylerin birbiriyle eşit tek oya sahip olmaları, devletin sınırlanması için güçler ayrılığı, seçimlere rekabet halinde farklı siyasi hareketlerin katılması, bireylerin oy kullanırken rasyonel davranacağı ve farklı siyasi hareketlerin birbirine karşı hoşgörü beslemesi gibi özelliklerdir.

2.3. Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti 22. Madde

Çalışma açısından kavramsal olarak değinilmek istenen son nokta Wilson ilkeleri ve Milletler Cemiyeti'nin 22. Maddesidir. Bu noktada önemli görünen self determinasyon ilkesi ile Madde 22 ile düzenlenen mandater yönetimin ön plana çıkarılmasıdır. Bu noktada herhangi bir yoruma girmeden Wilson ilkelerinin 5. 10. 12. ve 14. maddeleri sunulacaktır.

Wilson ilkeleri 8 Ocak 1918 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson tarafından Kongre'de yaptığı konuşmayı oluşturmaktadır. Bu konuşmada açıklanan ilkeler oldukça idealist ve ekonomik anlamda son derece liberaldir. Bu ilkeler ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünya düzenine ilişkin görüşlerini içermektedir (Boztaş, 2014: 165). Wilson'un konuşmasındaki maddelere bakacak olursak:

5. Madde: *“Tüm sömürgecilik savları, ilgili halkların çıkarlarını ve egemenlik istemlerini dikkate alacak biçimde eşitlikçi ve hakkaniyete uygun düzenlemelere tabi tutulmalıdır”* (Boztaş, 2014: 167).

10. Madde: *“Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki halkların özerk gelişmeleri sağlanmalıdır”* (Boztaş, 2014: 168).

12. Madde: *“Osmanlı İmparatorluğu'nun, nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hale getirilmelidir”* (Boztaş, 2014: 169).

14. Madde: *“Özel antlaşmalarla, küçük, büyük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir uluslar birliği kurulmalıdır”* (Boztaş, 2014: 169).

8 Ocak 1918'de Wilson'un açıkladığı 14 maddenin en son maddesinde bütün ülkelerin katılacağı ve karşılıklı siyasi bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin güvence altına alınacağı bir uluslar birliğinin kurulması ön görülmüştür. Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından yaklaşık 200 yıl önce Kant "*Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*" eserinde barışın sağlanması için gerçekleşmesi gereken süreçlerden bahsetmiştir. Kant'a göre bu süreç üç aşamadan oluşmaktadır, birinci olarak bütün ülkelerin sivil anayasaları cumhuriyetçi olmalı⁷, ikinci olarak devletler hukuku hür devletlerden oluşmuş bir federasyona dayanmalıdır ve son olarak dünya yurttaşlığı hukuku, genel geçer konukseverlik koşullarıyla sınırlandırılmalıdır (Kant, 2020: 40: 45: 51). 10 Ocak 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti'nin amaçları Nihat Erim tarafından "*Milletlerarası işbirliğini genişletmek, barışı ve güvenliği sağlamak yolunda, harbe girişmemek için bazı kuralları kabul etmek; adalet ve şeref esaslarına dayanan Milletlerarası ilişkileri açıkça sürdürmek*" (1943: 34) olarak belirtilmiştir. Bu amaçla kurulan bir topluluğun açık topluma doğru giden bir yol izleyeceği varsayılmalıdır. Lakin Milletler Cemiyeti madde 22 de bunun tam tersi anlama gelecek ibareler bulunduğunu düşünmekteyiz.

Milletler Cemiyeti madde 22'ye göre: "*Savaşın sonra, daha önce kendilerini yöneten Devletlerin egemenliğine bağlı olmaktan çıkmış ve çağdaş dünyanın özellikle güç koşulları altında kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların oturduğu sömürgelere ve ülkelere şu ilkeler uygulanır: bu halkların vesayetini (...) bu sorumluluğu yüklenmeye en elverişli bulunan ve bunu kabule razı olan uluslara emanet etmektedir. Sorumluluk yüklenmeye razı olan uluslar mandataire sıfatıyla ve Cemaat adına bu vesayeti ifa ederler.*" Bu durum bir bakıma sömürgeciliğin isim değiştirmiş halinden başka hiçbir anlama gelmemektedir. Bu noktada ortaya çıkacağını düşündüğümüz sorunlar; kendi kendini yönetme yeteneği ile kastedilen şeyin belirgin olmaması, egemenliğin vesayet adı altında başka ülkeleri devredilmesinin egemenlik⁸ anlayışıyla çelişmesi gibi konular etrafında şekillenmektedir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVELER ARASINDA BAĞLANTILARIN KURULMASI

3.1. Liberal Değerler ile Açık Toplumun Benzerlikleri

Açık toplumlar, insanların tabulara karşı eleştirci oldukları ve kararlarını kendi başlarına aldıkları toplumlardır. Liberal değerlerde de insanların akıllarına karşı güven söz konusudur. İnsanların batıl inançlar karşısında akıl ile ilerleyebileceğini düşünmektedir. Son olarak da insanların alacakları kararlarda rasyonel davranacaklarının düşünülmesi, açık toplumun ve liberal ideolojinin insan aklına duyulan güvenini göstermektedir. Diğer bir deyişle insanların eleştirel düşünmesi ve bu düşüncelere saygı göstermesi ile insan aklına ve düşüncelerine duyulan güven açık toplumlar ile liberal değerler arasındaki benzerliğe işaret etmektedir.

Açık toplumların demokrasi ile yönetilmesinde amaçlanan; kapalı toplumlardan açık toplumlara miras olarak kalan tabuların, yasama, yürütme ve yargı erklerinin herhangi birisi tarafından kullanılmasını engellemektir. Liberalizmin demokrasiyi tercih etme nedeni ise ana temalarından da ortaya çıkacak olan, bireylerin eşitlik temasına uygun olması, seçimlerdeki rekabetin çoğulculuğa yardımcı olması ve güçler ayrılığı ile yasama, yürütme ve yargının denetiminin sağlanmasıdır. Bu açıdan açık toplum savunucuları ve liberal düşünürler devletin kontrol edilebileceği bir demokrasi etrafında fikir birliğindedirler. Bu doğrultuda liberal değerlere bağlı bir açık toplumda sürdürülmesi beklenen demokrasi demokratik özellikleri; yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerini dengeledikleri, bireylerin birbirleriyle eşitlik temelinde ön planda oldukları ve rekabet ile birlikte çoğulculuğun sağlandığı bir siyasi ortamın oluşmasıdır.

⁷ Kant'ın cumhuriyetçi anayasayı seçmesinin nedeni yurttaşların savaşın yükünü kaldırmaktansa barışı yeğleyeceğini düşündüğü içindir. Aksi durumda –yurttaşın değil yöneticinin devlete hakim olduğu durumda- yönetici için savaş bir eğlencedir (Kant, 2020: 41- 42). Kant'a göre cumhuriyetçilik, "*birincisi, bir toplumun üyelerinin –insanlar olarak- özgürlük ilkeleri bakımından; ikincisi –uyruklar olarak- tek bir ortak anayasaya bağlılık ilkesi çerçevesinde kurulmuş anayasa olması bakımından, bir halkın tüm yasal mevzuatının dayanması gereken kadim sözleşme fikrinden doğan tek dizedir*" (2020: 40).

⁸ Buna göre egemenlik devletlerin meşruiyetini oluşturmakta ve devletleri niteleyen bir özellik olarak devredilemez, bölünemez niteliklere sahiptir (Ağaoğulları, 1986: 131; Beriş, 2008: 76).

Açık toplumlarda bireyselleşme, kapalı toplumlardaki ortaklaşacılığın yerini almaktadır. Liberalizmde de birey, bazı destekçileri tarafından toplumun ve çoğu destekçileri tarafından da devletin üstünde gösterilmektedir. Bireyin devletin üstünde olması, devletin birey tarafından yaratıldığı kabulüne de oldukça uygundur; bu da kapalı toplumlardaki devlet, toplum veya kabile kutsiyetinin yerini bireyin önceliğinin aldığı göstermektedir. Bu doğrultuda bireylerin ön planda tutulması, bireylerin çıkarlarının gözetilmesi ve bireyler arasında rekabet liberal değerlere bağlı bir açık toplumun olmazsa olmaz – *sine qua non*- parçası gibi görülmektedir.

Açık toplumlar, evrensel ve heterojen bir birlikteliğe sahiptirler. Liberalizmde de farklılıklara karşı hoşgörülü davranma ve farklılıkları desteklemenin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu hoşgörülü davranışta beraberinde heterojen bir birlikteliği getirecektir. Bu hoşgörü heterojen bir birlikteliğin yanı sıra farklılıkların bir arada yaşayışını ve evrenselliği de beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda farklılıkların bir arada olmasının çoğulcu bir anlayışı da geliştireceği son derece açık olarak gözükmektedir. Açık toplumlar ile liberal değerler arasındaki benzerlikler son derece fazla gözükmektedir; akla güven konusu, adalet ve eşitlik vurgusu, bireyin önceliği, evrensellik ve hoşgörünün desteklenmesi bunların başında görülmektedir.

3.2. Wilson İlkeleri ile Liberal Değerlerin Karşılaştırılması ve Kapalı Toplum ile Benzerlikleri

Wilson ilkelerinin 5. Maddesinde sömürgecilik savları düzenlenirken, sömürge altındaki halkların çıkarlarının ve egemenlik istemlerinin dikkate alınması istenmektedir. Mafatih bu madde sömüren ile sömürülen ilişkisinin kesintiye uğraması hususunda hiçbir şey söylenmemektedir. Bu yüzden liberalizmin en temel ilkelerinden olan bireylerin eşit olması ve bireylerin devlet karşısındaki özgürlüklerinin zedelenmesi meydana gelmektedir. Sömüren sömürülen ilişkisinin devam etmesi, bireylerin özgürlüklerini bütün devletlere karşı eşit düzeyde korunmasını zedelemektedir. Diğer bir deyişle, burada sömürge altındaki devletin bireyinin özgürlükleri ile sömüren devletin bireyinin özgürlükleri arasında fark olacağı sonucunun çıkartılabilecek olmasıdır. Bu sonucun sömürülen ülke topraklarında daha fazla görülmesi olasıdır. Sömüren ülke topraklarında ise eşitlik ilkesine daha dikkat edileceği aşikârdır. Liberalizm, bir yandan herkesin sahip olabileceği hakların olabileceğini söylerken, diğer yandan bu hakların yalnızca belirli bir kesim tarafından sahiplenildiğini es geçmektedir (Parlak ve Öztürk, 2018: 567). Sömürgelerdeki insanlar sömüren devletlerin okullarında okuması sonucunda bu farklılıkların farkına varmaları ve bunu sorgulamaları ile sömürgelerde huzursuzluklar çıkmıştır, sömüren ülkenin okullarında okuyan, Batılı eğitim alan bu insanlar huzursuzlukların merkezinde yer almışlardır (Heywood, 226: 2016).

10. ve 12. Maddelerde Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının içerisindeki ulusların özerk gelişimi için çaba sarf edilmelidir, denmektedir. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı olarak tanımlanan bu özerk gelişimi anlamak için öncelikle ulus tanımını yapmamız ilerlemekte bize yardımcı olacaktır.

Ulus, belli bir toprak üzerinde bir arada yaşayan, ekonomik yaşam, dil, tarih, ruhsal yapı ve kültürel özellikler yönünden ortaklık gösteren geniş insan topluluğudur. Bu topluluk homojen bir birlikteliği ifade etmektedir. Burada Popper'ın (2017), Hegel için uluslar ile ilgili ortaya koyduğunu iddia ettiği görüşlerden istifade etmek; ulusların niçin kapalı topluluklar oluşturacağını görmek açısından yararlı olacaktır. Popper bu görüşleri, "*bir tek seçkin ulusun dünyaya egemen olması mukadderdir. Devlet, bütün öbür devletlerin düşmanıdır (...) devlet her türlü ahlaksal yükümlülükten arınmıştır; tek yargıcı tarihi başarı (...) tek ilkesi kolektif yararlılıktır*" (2017: 372) olarak belirtmektedir. Hegel'in uluslar ile ilgili olarak ortaya koyduğu görüşleri kısaca açıklamak gerekirse; bir tek seçkin ulusun varlığı, devletlerarasındaki düşmanlığın artmasını da beraberinde getirecektir, çünkü her ulus kendisinin seçkin olduğunu düşünecek ve diğer uluslarla savaşacaktır. Diğer yandan devletlerin yargıcının tarihi başarı olarak belirlenmesi, başarı için her şeyin yapılabileceği –makyavelist- bir görüşe sürüklenmeye uygundur. Son olarak da ulusların tek ilkesinin kendi yararlarına hareket etmek olması yine evrensellik ve farklılıkların korunması açısından olumsuz bir bakış açısidir. Bütün bu görüşler en başta ortaya koyduğumuz Sparta politikasının ilkeleri ve dolayısıyla kapalı toplumun ilkeleriyle oldukça benzerlik göstermektedir. Bunlar; homojenlik, evrensellik karşıtlığı, farklılıkların korunması ve ortaklaşacılıktır.

Ulus devleti ön planda tutan bakış açısının kabile birlikteliğinden başka bir şey olmadığı açıktır, diğer bir deyişle bu toplumların kapalı toplumlar olarak yapılanmaları son derece doğal karşılanmalıdır; hatta bu ulusların dayandıkları tarihlerin de bir tabu nesnesi olarak ortaya çıkarılması görülmektedir. Ulus etrafında kurulan devletin içinde yaşayan bireyin de sadece kendi ulusundan olanların menfaatine çalışması için yönlendirileceği de son derece açıktır. Bu doğrultuda ulus Anderson'un da dediği gibi hayal edilmiş ve akrabalık veya din temelinde ele alınmalıdır (2020: 20). Ulusçu devletlerin bireylerinin birbirleriyle kurdukları ilişkilerde de kapalı toplum ögesi olan ortaklaşacılık ön planda olacaktır.

Liberal değer ile Wilson ilkelerinin karşılaştırılmasından sonra, Wilson ilkelerinin son maddesinde belirtilen Milletler Cemiyetinin kurulması ve kurulan Milletler Cemiyetinin 22. Maddesinin, yeni kurulan ulus devletleri otoriter ve totaliter rejimlere ittiği açıklanmaya çalışılacaktır.

3.3. Milletler Cemiyeti Madde 22 ile Liberal Değerlerin Karşılaştırılması

Liberalizm, ekonomide devletlerin müdahalesinin olmamasını istemektedir; ancak yeni kurulan ulus devletlerin, ekonomik olarak kendi bağımsızlıklarını kazanmadan siyasal alanda kazanacakları bağımsızlıklarının bir geçerliliğinin olamayacağı son derece aşikardır. Milletler Cemiyeti madde 22 ile sömürgeciliğin isim değiştirerek devam etmesi, ulus devletlere ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarının önemini hatırlatmaktadır. Ekonomik bağımsızlıklarını kazanmanın yolunun ise liberal piyasaya göre mi yoksa totaliter bir şekilde mi olacağı gelecek baskılara göre şekillenecektir.

Kendi kaderini tayin hakkı evrensel bir görünüm kazanmamaktadır, bu hak yalnızca Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan halklar için ön görülüyormuş gibi durmaktadır, öyle ki bu dönemde Avrupalı devletlerin Afrika ve Asya'daki sömürgeleri için kendi kaderini tayin hakkından bahsetmek mümkün değildir. Bu ülkelerdeki kendi kaderini tayin hakkından ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında bahsetmek mümkün olacaktır. Yeni kurulan ulus devletlerin birçoğu sömürgeci devletler ile yapmış oldukları mücadelelerin bir sonucu olarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu durum neticesinde bu devletlerden gelmesi beklenen yardımlara veya bu devletlerin ekonomik modellerine dahi bir miktar çekince ile yaklaşmaktadırlar.

Kendi kaderini tayin hakkının uygulaması Milletler Cemiyetinde yer bulamamıştır, Milletler Cemiyetinin bu durum karşısındaki tavrı oldukça ikirciklidir. Finlandiya ve İsveç arasında bulunan Aaland adaları sorunu 1921 yılında "Aaland Adaları Halkı'nın büyük çoğunluğunun bağlı oldukları Finlandiya'dan ayrılarak İsveç'le birleşmek arzusu Komisyon tarafından tespit edilmiş ise de Aaland Adaları Halkı'nın ayrılma talepleri reddedilmiştir" (Koçak, 2018: 95). Yine Milletler Cemiyeti 1937 yılında Hatay ile ilgili olarak ise bambaşka bir yol izlemiştir. Milletler Cemiyeti "20 Ocak 1937'de toplanmıştır. Toplantılar esnasında İngiliz Hariciye Bakanı Antony Eden'in arabuluculuğu ile Türk ve Fransız Dışişleri Bakanları Tevfik Rüştü Aras ile Delbos görüşmeler yapmışlardır. Müzakereler sonucunda 27 Ocak 1937'de bir prensip anlaşmasına varılabilmiş ve bu anlaşma Milletler Cemiyeti tarafından da tasvip edilmiştir" (Soysal, 2000: 534). İlgili anlaşmayla Hatay, iç işlerinde bağımsız; dış işlerinde ise Suriye Devletine bağlı bir yapıda olacaktır.

Milletler Cemiyeti'nin kendi kaderini tayin hakkı karşısındaki tutumunun net olmaması kimilerine göre İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. "Birinci Dünya Savaşından sonra uluslararası toplumun realist bir ulusların kaderini tayin hakkı politikası oluşturmadaki başarısızlığının sonuçları felaket olmuştur. Çünkü Nazi Almanya'sı, Çekoslovakya ve Polonya'da yaşayan kitlese Alman Azınlıkları ileri sürerek her iki ülkeyi işgalini meşrulaştırırken manipüle edilmiş bir kendi kaderini tayin hakkı kavramına başvurmuştur" (Koçak, 2018: 96).

Sömürgeciliğin biteviye devam etmesi nedeniyle, yeni kurulan ulus devletler bu sömürgeci faaliyetlerden kurtulmak maksadıyla 1929 ekonomik buhranından da yararlanarak kendi ekonomilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Savaştan yenik ayrılan devletler ve yeni kurulan ulus devletler bu süreç içerisinde totaliter ve otoriter tutumlar takınarak ekonomik büyümelerini oldukça hızlı bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Kapalı toplumlar olarak örgütlenen bu ulus devletler, uluslarını bir totem haline getirmiş ve uluslarını otoriter kalkıncı bir bakış açısıyla örgütlemişlerdir. Savaştan yenik ayrılan devletlere dayatılan barış anlaşmalarının yükümlülüklerinin ağırlığı; bu devletlerin rövanşist ve

militarist bir biçimde örgütlenmesine neden olmuştur. Diğer bir deyişle liberal politikacıların uygulamaları yeni kurulan ulus devletleri kapalı toplumlar olarak kurulmaya itmiştir.

4. GÜNÜMÜZ KAPALI TOPLUMLARI

Bir toplumun kapalı toplum olarak adlandırılması için gereken özelliklerin büyük bir bölümü 21. Yüzyıla birlikte dönüşüme uğramış ve kimi özelliklerin görülmesi imkânsız hale gelmiştir. Örnek vermek gerekirse kendine yeterlilik ilkesinin Dünya üzerindeki herhangi bir devlette gerçekleşmesinin olanağı oldukça güç bir özellik olarak karşımızda durmaktadır, özellikle ekonomik sistemin kapitalizm olduğu bir sistemde bunun imkânsız olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dünya ticaretinin karşılıklı olarak birbirine bağlanması, yaşanan pandemi döneminde dahi devletlerin sınırlarını tam olarak kapatamaması noktasında kendi kendine yeterliliğin günümüz toplumları için son derece güç bir durum olduğunu açığa çıkarmaktadır. Diğer yandan ise kimi kapalı toplum özellikleri isim değiştirerek veya ilk kullanımından ufak sapmalar ile birlikte halen kullanılmaya devam etmektedir.

“Modern devletlerin nasıl kapalı toplumlara evirileceği?” sorusunun cevabını ise ancak toplumun kendisinde bulabiliriz. Toplumlar geliştirdikleri ortaklaşacılık ile birlikte evrenselliği –evrensellik tamamen yok olmasa bile- modern anlamda ulusçuluk olan vatanseverliğe feda etmektedirler. Vatanseverlik kendi içerisinde kapalı toplum özelliği olan homojen toplum ve üstünlük ilkesini barındırmaktadır. Üstünlük ilkesi antik dönemlerde başka toplumlar üzerinde güç kullanmak iken, modern devletlerde kendi çıkarlarını maksimize etme çabası olarak görülmektedir. Homojenlik ise ulus devletlerin vatandaşlarına verdikleri ulusal değerleri ön plana çıkartan eğitim ile yeniden yaratılmaktadır. Bu doğrultuda Rennan’ın “*bir milletin esası, bütün fertlerinin birçok müşterek şeyleri olması ve hepsinin birçok şeyleri unutmuş bulunmaları*” (1946: 104) gerektiğini belirtmesi verilmesi gereken eğitimin içeriğinin özneliğini gözler önüne sermektedir. Fransız milliyetçiliği açısından verilebilecek bir örnek olarak çocukların ulusal bilincini geliştirmeye yönelik yazılan ebedi bir eser olan İki Çocuğun Fransa Turu isimli kitap, ulusal bilincin yaygınlaştırılması ve çocuklara bu bilinci aktarmak için onlara bilgi verilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır (Uslu, 2013: 92). Anderson’a göre benzer örnekler, 1861- 1865 yıllarındaki savaşı kardeşler arası bir iç savaş olarak gençlere öğreten Amerikalılar ve İngilizlere kurucu lider olarak öğretilen Fatih William’dır (2020: 227). Anderson bu noktada aynı öğrencilere Willam’ın İngilizce konuşmadığını veya İngiliz dili diye bir şeyin o tarihte var olmadığını anlatılmadığını da belirtmektedir (2020: 228). Verilebilecek başka örneklerde ulus devletlerin milli bayramları olarak gözükmektedir. Bu milli bayramlar dönemin koşullarına göre ortadan kaldırılabilen veya yerlerine yenileri konabilmektedir.⁹

Geçmiş dönemlerdeki kapalılık insanların birbirleriyle ortak bir yaşantıda buluşması - diğer bir deyişle yüz yüze temasta bulunması- iken günümüz kapalı toplumlarında bu hayal edilmiş bir cemaat vasıtasıyla gerçekleşmektedir (Anderson, 2020: 25). Burada etnik bir homojenlikten ziyade kültürel bir homojenlikten bahsedilmektedir. Bu homojenlik de eğitim vasıtasıyla yeniden oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda Rennan’ın bir milletin varlığını her gün yapılan plebisit olarak sunması son derece yerinde gözükmektedir (1946: 122).

Vatanseverliğe ve üstünlük ilkesine, ABD Başkanının Eylül 2018’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmadaki, “*Biz küreselleşme doktrinini reddediyoruz. Tüm dünyadaki ülkeler kendi ülkelerini korumalıdır*” (Bloomberght, 2018) sözleri ve Brexit süreci örnek olarak verilebilir. Benzer bir şekilde yine ABD Başkanı Paris İklim Anlaşmasından çekilirken bu anlaşmanın iklim değişikliğini durdurmak için değil, ABD’nin ekonomik kazanımlarını durdurmak ve diğer ülkelere avantaj sağlamak maksadını taşıdığını belirtmiştir (Bloomberght, 2019).

Modern devletlerin kapalı toplumlara nasıl evirildiğini son olarak göç konusu üzerinden açıklanmaya çalışılmalıdır. Sparta kapalı toplum özelliklerinden olan dışarıdan gelebilecek her türlü etkiyi en aza

⁹ Türkiye örneği açısından bakmak gerekirse; 23 Temmuz 1908’de ilan edilen İkinci Meşrutiyetin ikinci yılı olan 23 Temmuz 1909’dan itibaren kutlanmaya başlanan İyd-i Milli (Milli Bayram) 27 Mayıs 1935 tarihinde kaldırılmıştır. Benzer bir şekilde 27 Mayıs 1960’da gerçekleşen darbe sonrasında kutlanmaya başlanan 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı 1982 Anayasası tarafından kaldırılmıştır. Son olarak da 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü olarak resmi tatil ilan edilmiştir.

indirme amacı ile günümüzde Amerika ve Avrupa'nın göçmen hareketlerine karşı uygulamaları arasında bir paralellik gözükülebilir. Antik dönem, kapalı toplumlarında iç dengesinin bozulmaması için dış devletlerden gelebilecek olan etkiler sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Buradaki dış etkilerden kasıt olarak köle olarak kullanılacak insanların devlete gelmesi değil, ticaret ile yayılan düşüncelerin çeşitliliği ve farklılıkların etkileridir. Modern devletlerde de toplumların iç dengesinin bozulmaması için göçün sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. ABD'de Orta Amerika'dan gelen göçmen gruplara karşı söylemlerin ve eylemlerin sertliği, Meksika sınırına duvar kurma projesi (Euronews, 2018) Avrupa'nın mültecilere karşı olan tutumu buna örnek olarak verilebilir.¹⁰

5. GELECEKTEKİ TOPLUMLAR ÜZERİNE

Gelecekteki toplumların nasıl bir özellik –açık toplum olarak veya kapalı toplum olarak- gösterecekleri sorusuna cevap vermeden önce gelecekteki toplumlardan kastedilenin ne olduğu ortaya konmalıdır. Gelecekteki toplumlardan kasıt olarak Dünya dışı gezegenlerde kurulacak olan kolonilerden bahsedilecektir (Bilimfili, 2016). Günümüzdeki dünya üzerindeki toplumların geleceklerinin nasıl olacağı sorusuna verilecek yanıt ise; toplumların geçmiş ve şimdiki durumlarının analizini gerektiren başka bir araştırmanın konusu olabilecektir. Günümüzde kimileri için ütopyik olan bu koloniler için yapılan ciddi çalışmalar şimdilik SpaceX'in maliyetleri azaltmak için yaptığı denemeler -bu denemeler kapsamında bir roket ilk kez dikey bir şekilde geri iniş yapmıştır- ve NASA'nın 2030'lu yıllarda dünya dışı koloni kurma projeleri olarak örneklendirilebilir.

Gelecekte kurulması planlanan kolonilerdeki amaç, antik dönemde kurulan kolonilerdeki gibi dönüşümü durdurmak olmayacaktır (Gözlü, 2015: 189). Bu kolonilerin kurulmasındaki amaç 18 ve 19. yüzyıllarda görülen emperyalist amaçlar olabileceği gibi –hammadde aramak-, Amerika kıtasına giden ilk yerleşimcilerde görülen mutlakiyetçi rejimlerden veya iktisadi sorunlardan kaçış ya da umut da olabilir (Birecikli, 2011: 83). İnsan türünün devamının Dünya üzerinde gerçekleşemeyecek olması da Dünya dışında insanlığın koloni kurma ihtiyacına neden olabilir. Kolonilerin hangi amaçlarla kurulacağını tahmini, belki geçmişten günümüze kurulan kolonilerin tarihi incelenerek yapılacak olan başka bir çalışmanın konusu olabilir. Burada kolonilerin hangi amaçlarla kurulacağı değil, kurulduktan sonra o kolonilerin yapısının açık mı yoksa kapalı mı olacağı üzerinde durulacaktır.

Dünya dışında kurulacak olan kolonilerin gerek mesafe, gerekse de maliyet yüksekliği nedeniyle kendi kendilerine yeterli bir toplum olarak varlıklarını idame ettirmek zorunda olacakları aşikârdır. İaşe zorunluluğu olarak adlandırabileceğimiz bu zorunluluk, koloninin kendi yiyecek ve içeceğini bir şekilde karşılamak zorunda kalmasına neden olacaktır. Koloni, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla içerisinde ortaklaşacılık geliştirmek zorunda kalacaktır. Geliştirilecek ortaklaşacılık ile koloninin kendi kendine yeterli olması koloninin kapalı toplum özellikleri taşıyabileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan Dünya dışında kurulacak olan kolonilere gidecek olan kişilerin seçiminde nasıl bir yol izleneceği kolonilerin yapısını doğrudan belirleyecektir. Kolonilere gönderilecek olan kişilerin herhangi bir ulus veya millet etrafında seçilmeyip heterojen birlik oluşturmaları, koloninin açık toplum özelliklerinden olan evrensellik ilkesini taşıyacağını göstermektedir. Popper'in (2017) açık ve kapalı toplumlarda temel ayırım noktası olarak aldığı rasyonalite konusu da kurulacak olan kolonilerde ön planda olması beklenen bir şeydir. Bu özellikler de koloninin açık toplum özelliği taşıyabileceğini göstermektedir.

¹⁰ İnsan haklarının kapsamının mültecileri kapsamaması hakkında bkz. (Yılmaz, 2018: 766). Mültecilerin homo sacer (Agamben tarafından kullanılan homo sacer, kutsal insan anlamına gelmektedir; kutsal insan bir yandan insanın kutsallığını neticesinde kurban edilemezken, onu öldüren cinayet işlememiş gibi görülmektedir (Agamben, 2017: 90)) olarak görülmesinin nedeni diğer bir deyişle “*kötü durumda olmalarının nedeni, yasalar karşısında eşit olmamaları değil, onlar için bir yasanın var olmamasıdır; ezilmeleri değil, kimsenin onları ezme istememesidir*” (Arendt, 2001: 302- 303'ten akt. Yılmaz, 2018: 766). Agamben'e göre Afganistan'daki Taliban savaşçıları da benzer durumdadır, “*Taliban savaşçıları Cenevre Konvansiyonları'nın tanımladığı Savaş tutsakları konumunun dışına itildikleri gibi, aynı zamanda Amerikan yasalarının belirlediği bir yargılama kapsamına da girememektedirler*” (Agamben, 2014: 167).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Liberal değerler gözetilerek gelişecek olan toplumların, Karl Popper (2017) tarafından da öne sürüldüğü şekilde açık toplumlarla benzerliğinin olacağı görülmektedir. İlk olarak insan aklı hem açık toplumlarda hem de liberal değerler gözetilerek gelişecek olan toplumlarda ön planda tutulacak ve aklın gelişmesi için çaba harcanacaktır. İkinci olarak, birbirleriyle yasa önünde, oy kullanırken veya fırsat yönünden eşit olan bireyler açık toplumların ve liberal değerler gözetilerek gelişecek toplumların temelini oluşturacaktır. Üçüncü olarak, birbirleriyle eşit olan insanların aldıkları kararlar, birbirlerinin fikirlerine saygıyı da beraberinde getirecektir. Dördüncü olarak, bireylerin devletlerden üstte tutulması insanların birbirlerini eşit olarak görmelerini ve homojenleşmelerini sağlayacaktır.

Liberal değerler gözetilerek gelişen toplumların, açık toplumlar olacakları yukarıdaki benzerlikler göz önüne alınacak olursa son derece gerçekçi bir yaklaşımdır. Mamafih, Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında kurulan ulus devletler üzerinde baskı kurulmaya çalışılması ve bu baskının Milletler Cemiyeti tarafından da meşrulaştırılması yeni kurulan devletlerin kapalı toplumlar olarak gelişmelerine neden olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan etmenlerin bir diğeri olmuştur. Milletler Cemiyeti'nin 22. Maddesi, diğer bir deyişle manda ve himaye maddesi ile ulus devletlerin kuruluşundaki ilkeler, kendi içerisinde çatışmayı da beraberinde getirmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını tetiklemişlerdir.

Günümüzde de kapalı toplum ilkelerinin devlet yapılanmalarındaki önceliğinin arttığını veya devlet anlayışlarındaki değişimler ile birlikte gelişmekte ve değişmekte olduğunu görmekteyiz. Ulus devletleri kapalı toplumlar olarak örgütlenmeye sevk eden açık toplumların kendisi olmuştur. Günümüzde de açık toplumlar olarak belirtilen devletlerin kapalı toplum özelliklerine doğru bir kayış içinde olduğu görülmektedir. Bu kayışın neo-muhafazakarlık ismi ile gerçekleşmesi başka bir çalışmanın konusunu oluşturabilecek nitelikte görülmektedir.

Son olarak da gelecekte Dünya dışında kurulması planlanan toplumların nasıl bir yöne doğru evrileceğinin net bir cevabı bulunmamaktadır. Bunun net bir cevabının bulunması için öncelikle; Dünya dışında kurulacak olan kolonilerin iase ve ibatelerinin nasıl ve kimin tarafından karşılanacağı, Dünya dışında kurulacak olan kolonilere kimlerin gönderileceği, Dünya dışında kurulacak olan kolonilere gidenlerin niçin gideceği gibi sorulara yanıt verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abuzer, C. (2007). Hz. Peygamberin Hadislerinde "Açık Toplum". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 129-135
- Acar, M. (2011). Barış, istikrar ve refahın formülü özgür ve sorumlu insan, açık toplum, sınırlı devlet. *Eskiyeni*, (20), 19-23.
- Agamben, G. (2014). Olağanüstü hal. A. Çelebi (Ed.). *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (s.165-174). İstanbul: Metis Yayınları.
- Agamben, G. (2017). *Kutsal insan egemen iktidar ve çıplak hayat*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (1986). Halk ya da ulus egemenliği'nin kurumsal temelleri üzerine birkaç düşünce. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 41(1), 131-152.
- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ağaoğulları, M. A., Türk, D., Yalçınkaya, A., Yılmaz, Z., & Zabcı, F. (2016). *Sokrates'ten jakobenlere: Batı'da siyasal düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akgün, S. (2009). Karl Popper'in tarih, toplum ve siyaset felsefesi üzerine görüşleri. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 59-76.
- Anderson, B. (2020). *Hayali cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Arendt, H. (2001). *Totalitarizmin kaynakları 2: Emperyalizm*. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arnhart, L. (2018). *Platon'dan Pinker'a siyasi düşünce tarihi*. (A. K. Bayram & M. E. Okutan, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Ata, A. (2010). *Türk sinemasında açık toplum ve kapalı toplum eleştirisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum, Türkiye.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal ideolojiler kökenleri ve etkileri*. (A. Aydın, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bentham, J. (2017). *Ahlak ve yasama ilkeleri*. (Ö. Saruhanlıoğlu & U. K. Boyacı, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Beriş, H. E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (1), 55-80.
- Berktaş, F. (2018). *Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji*. H. Birsen Örs (Der.). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berlin, I. (2007). İki Özgürlük Kavramı (Çev. Mustafa Erdoğan). *Liberal Düşünce Dergisi*, 12(45), 59-72.
- Birecikli, İ. B. (2011). Amerika'nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876). *ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 81-103.
- Bloomberght. (2018). Trump: Küreselleşme doktrinini reddediyoruz. <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2158687-trump-kuresellesme-doktrinini-reddediyoruz>.
- Bloomberght. (2019). ABD'den Paris İklim Anlaşması'ndan Çekilme Başvurusu. <https://www.bloomberght.com/abd-den-paris-iklim-anlasmasi-ndan-cekilme-basvurusu-2237182>.
- Boyana, H. (2006). Vergi Listelerine göre Attika-Delos Deniz Birliği ve İonya ile İlişkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21(1),19-48.
- Boztaş, A. (2014). Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif. *Akademik Bakış Dergisi*, 7(14), 163-176.
- Copleston, F. (1996). *Felsefe tarihi: Çağdaş felsefe, Cilt 8 Bölüm A: Yararcılık ve Pragmatizm* (D. Canefe, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Çaha, Ö. (2004). *Açık toplum yazıları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Çelebi, A. (2014). *Şiddetin eleştirisi üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Durakcan, Y. S. (2016). *Evrende koloniler kurmamız mümkün mü?*. <https://bilimfili.com/evrende-koloniler-kurmamiz-mumkun-mu>.
- Erim, N. (1943). Milletler cemiyeti üzerinde düşünceler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1(1), 31-46.
- Gözlü, A. (2015). Antik Yunan (Hellen)'da koloniler ve bunların nitelikleri. *Folklor/Edebiyat*, 21(81), 179-190.
- Hayek, F. A. (2009). Liberalizm. (Ü. Çetin, Çev.). *Liberal Düşünce Dergisi*, 14(55), 197-224.
- Hegel, G. W. F. (2016). *Tarih felsefesi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Heywood, A. (2016). *Siyasi ideolojiler: Bir giriş* (L. Köker, Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.
- Kant, I. (2020). *Ebedi barış üzerine felsefi bir tasarı* (C. Yeşilçayır, Çev.). Ankara: Ayrıntı Basımevi.

- Koçak, M. (2018). Self determinasyon hakkı ve self determinasyon hakkı teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 85-148.
- Köker, L. (2008). *İki farklı siyaset: Bilgi teorisi- siyaset bilimi ilişkileri açısından pozitivizm ve eleştirel teori*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Locke, J. (2004). *Hükümet üzerine ikinci inceleme*. (F. Bakırcı, Çev.). Ankara: Babil Yayınları.
- Machiavelli, N. (2017). *Siyaset üzerine konuşmalar*. (H. Zengin, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mill, J. S. (2017a). *Din üzerine üç deneme*. (Ö. Orhan, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Mill, J. S. (2017b). *On liberty*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Mill, J. S. (2017c). *Utilitarianism*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Mill, J. S. (2017d). *Kadınların köleleştirilmesi* (Çev. Ahmet Özcan). İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Orhan, Ö. (2015). Aristoteles'te siyasal yönetim kavramı ve politika'nın Türkçe çevirilerinin bir eleştirisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 607-653.
- Örs, B. H., Berktaş, F., Suda, E. Z., Bekmen, A., Çubukçu, S. U., Kerestecioğlu, İ. Ö., Benlisoy, F., Çakır, S., & Öztan, G. G. (2018). *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parlak, İ., & Enis, Ö. (2018). Bireyler ve birey olamayan bireyler liberalizm ve 19. yüzyılın çelişkileri. *Mülkiye Dergisi*, 42(4), 565-592.
- Platon. (2014). *Sokrates'in savunması*. (A. Çokona, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2018). *Devlet*. (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Popper, K. R. (2017). *Açık toplum ve düşmanları*. (M. Tunçay & H. Rızatepe, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. R. (2019) *Bilimsel araştırmanın mantığı*. (İ. Aka & İ. Turan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rennan, E. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar* (Z. İshan, Çev.). Ankara: Sakarya Basımevi.
- Russell, B. (2015). *Toplumsal yeniden inşanın ilkeleri*. (T. Doğan ve Ş. Duran, Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Soros, G. (2004). *Açık toplum-küresel kapitalizmde reform*. (Çev. D. S. Öztürk). İstanbul: Truva Yayınlar.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin siyasal anlaşmaları (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Spragens, T. A. (1981). *The irony of liberal reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sun, G. (2018). *Göçmen kervanı ABD-Meksika sınırına ulaştı*. <https://tr.euronews.com/2018/11/19/gocmen-kervani-abd-meksika-sinirina-ulasti>.
- Tannenbaum, D. G., & David, S. (2011). *Siyasi düşünce tarihi filozoflar ve fikirleri*. (F. Demirci Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Uslu, A. (2013). Yurttaşlığa dayalı ulus ve ötesi Fransa'da ulus ve ulusçuluk (XIX- XX. Yüzyıl). *Mülkiye Dergisi*, 37(4), 79-117.
- Yayla, A. (2003). *Siyasi düşünce sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yılmaz, S. (2018). Modern yurttaşlığın istisnaları Hannah Arendt ve Giorgio Agamben'in görüşleri çerçevesinde insan haklarının eleştirisinde mülteciler ve kamplar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(3), 763-786.